

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Terorizam i mediji

Jean-Paul Marthoz

osce Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

Priručnik za novinare

Ovu publikaciju objavili su 2018. godine:

Organizacija UN-a za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO),
sa sjedištem u Francuskoj, na adresi:
7, place de Fontenoy, 75352 Pariz 07 SP, Francuska, i

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini,
sa sjedištem u ulici Fra Anđela Zvizdovića 1, UNITIC Toranj A,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

© UNESCO i Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, 2018. godina

ISBN 978-92-9234-033-9

Ova publikacija dostupna je prema pravilima slobodnog pristupa (Open Access) u okviru licence *Attribution ShareAlike 3.0 IGO* (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). Korištenjem sadržaja ove publikacije, korisnici prihvataju obavezu poštivanja uslova upotrebe Repozitorija Open Access publikacija UNESCO-a (<http://www.unesco.org/open-access/terms-use-ccbysa-en>).

Važeća licence odnosi se isključivo na tekstualni sadržaj ove publikacije. U svrhu daljnje upotrebe materijala za koji nije izričito utvrđeno da pripada UNESCO-u, neophodno je uputiti zahtjev za dozvolu korištenja, u pisanom obliku, na e-mail adresu: publication.copyright@unesco.org ili na adresu: UNESCO Publishing, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP France.

Originalni naslov: *Terrorism and the Media, Paris, UNESCO*.

Ova publikacija Organizacije UN-a za obrazovanje nauku i kulturu (UNESCO), objavljena je 2017. godine pod brojem: ISBN 978-92-3-100264-9.

© UNESCO 2017

Nazivi upotrijebljeni u ovoj publikaciji kao i materijal prezentiran u njoj, ne sugeriraju izražavanje bilo kakvog mišljenja UNESCO-a u vezi sa pravnim statusom bilo koje države, teritorije, grada ili područja ili tamošnjih vlasti, kao ni mišljenja u vezi sa njihovim unutrašnjim ili međunarodnim granicama.

Ideje i mišljenja iskazana u ovoj publikaciji, ideje su i mišljenja njenih autora, koja se ne moraju nužno podudarati sa idejama i mišljenjima UNESCO-a ili OSCE-a, te stoga ne obavezuju navedene organizacije ni na koji način.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini dobila je od Sektora za komunikacije i informiranje UNESCO-a saglasnost za izradu prevoda, te uređivanje, štampanje i distribuiranje ove publikacije.

Autor: Jean-Paul Marthoz

Urednici: Mirta Lourenço, Tim Francis

Korice: © Aija Lehtonen / Shutterstock, Inc.

Predgovor

Veliku složenost odnosa između terorizma i medija nije moguće dovoljno naglasiti.

Možda niti jedno drugo pitanje nije karakteriziralo takvo sveprisutno dvadesetčetvorosatno izvještavanje u proteklim godinama, niti je možda neko drugo pitanje na takav način predstavljalo izazov za medijske profesionalce da se pridržavaju novinarske etike i da budu uravnoteženi u svom izvještavanju.

Mnogi od nasilnih napada koje vidimo da se u današnje vrijeme dešavaju su, u najmanju ruku, djelimično zamišljeni imajući na umu medijsko izvještavanje, a njihova su meta ne samo konkretne žrtve, već i milioni šokiranih i potresenih gledalaca u cijelom svijetu.

U međuvremenu, ogroman pritisak kome su izloženi mediji u težnji da privuku čitaoce i gledaoce – suočeni sa neprestanim talasima tehnoloških i financijskih transformacija – može voditi ka snažnom iskušenju da se mediji fokusiraju na nasilje i senzacionalizam, kao i na to da budu prvi koji će donijeti udarne vijesti i glasine, čak i prije nego što se može provjeriti njihova tačnost.

To je kontekst u kome je UNESCO naručio izradu ovog priručnika: da se istraže neke od etičkih dilema koje su prisutne u izvještavanju o terorizmu, kao i da se započne razgovor sa medijskim profesionalcima o tome kako dati odgovarajući i proporcionalan odgovor.

Naravno, to nikako nije poziv na manje informacija. Novinarstvo ima obavezu pružiti provjerljive informacije u javnom interesu, a čitaoci i gledaoci imaju osnovno pravo da pristupe tačnim i uravnoteženim informacijama, naročito kada one mogu imati uticaja na njihovu sigurnost ili slobodu. Međutim, da li se to postiže neprestanim izvještavanjem, konstantnim alarmiranjem na pojavu novih udarnih vijesti i stalnim ponavljanjem istih vijesti, u vezi sa događajima prvenstveno osmišljenim sa ciljem da izazovu osjećaj straha?

U okviru jednog velikog istraživanja iz 2017. godine, u kome je učestvovalo 20.000 mladih ljudi iz cijelog svijeta, 83% ispitanika je odgovorilo da se zbog terorizma plaše za budućnost – više nego zbog bilo kog drugog faktora, uključujući klimatske promjene, rat i nejednakost prihoda.¹

U kojoj mjeri izvještavanje ide na ruku osobama koje šire strah? U kojoj mjeri se izvještavanje priklanja postojećem narativu ili preovlađujućoj ideji o tome „ko je terorist“? Sasvim sigurno, riječi koje se koriste, primjeri koji se navode, kao i fotografije i snimci koji se prikazuju, trebaju biti informativni, a ne senzacionalistički.

Određena istraživanja sugeriraju da se, kada se izuzmu drugi faktori, o nekom napadu koji su izvršili muslimani izvještava značajno više nego o drugim terorističkim napadima.² Mnogo pažnje je posvećeno napadima koji su se dogodili na Zapadu, bez obzira na činjenicu da je 96% žrtava terorizma u 2016. godini nastradalo u Africi, na Bliskom istoku ili u jugoistočnoj Aziji.³

Takva vrsta predstavljanja činjenica može raspirivati stereotipe i podjele, a također i podsticati protureakcije i protunasilje. Rizici su stvarni – pokazalo se da broj napada počinjenih iz mržnje protiv populacije za koju se smatra da je povezana sa nasilnim napadom raste dramatično u mnogim slučajevima – ponekad i godinama nakon nekog događaja.⁴

Kao agenciji Ujedinjenih nacija odgovornoj za „izgradnju mira u svijesti muškaraca i žena“, ovo pitanje je nama u UNESCO-u naročito važno. Aktivno smo angažirani na sprečavanju svih oblika nasilnog ekstremizma, putem obrazovanja i osnaživanja mladih ljudi, kao i očuvanja i promoviranja kulturnih različitosti.

Putem našeg mandata da promoviramo slobodu izražavanja i pristup informacijama u medijima i na internetu, blisko surađujemo sa medijskim kućama na pružanju obuke i osposobljavanja – na osnovu savjeta sadržanih u ovom priručniku – kako bismo podigli stanje svijesti o tim izazovima i bolje pomogli novinarima koji izvještavaju o ovoj oblasti.

1 “Generation Z: Global Citizenship Survey”, Varkey Foundation, 2017

2 Kearns, E.M., Betus, A. & Lemieux, A. “Why Do Some Terrorist Attacks Receive More Media Attention Than Others?”, *Justice Quarterly*, 2018. 9, 2018.

3 Global Terrorism Database, University of Maryland, 2016

4 Comité contre l’islamophobie en France (CCIF), 2015 ; E Hanes, “Hate Crime in the Wake of Terror Attacks: Evidence from 7/7 and 9/11”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Vol 30, Issue 3, 2014.; Brian H Levin, “Responses to the Increase in Religious Hate Crimes”, *United States Senate: Committee on the Judiciary*, May 2 2017.

Našim stručnim znanjem i iskustvom doprinosimo provedbi Akcionog plana za sprečavanje nasilnog ekstremizma, koji je predstavio generalni sekretar UN-a i blisko surađujemo sa Centrom za borbu protiv terorizma Ujedinjenih nacija (UNCCT), vladama država i drugim ključnim subjektima da bismo osigurali da globalna reakcija na nasilni ekstremizam bude koordinirana, koherentna i djelotvorna.

Pošast terorizma, bez obzira na njegovog počinitelja ili na onoga ko ga sponzorira, mora biti osuđena gdje god da se dogodi, njegovim žrtvama treba pružiti podršku i poštovanje, a njegove počinitelje treba izvesti pred lice pravde. Mediji mogu izvještavati o tim dimenzijama, a istovremeno naglasiti istinski dijalog i diskusiju kao alternative nasilju i krvoproliću.

Možda nećemo moći da spriječimo terorizam svaki put, ali ono nad čime imamo kontrolu su naše reakcije. Ne dozvolimo im da nas potaknu da svoje živote živimo u strahu, negujući sopstvene predrasude i mržnju ili gušeći legitimne glasove. Drugim riječima, ne dozvolimo teroru da uništi sav napredak koji smo postigli u unapređenju demokratije, slobode izražavanja i poštovanja ljudskih prava u cijelom svijetu.

Ukoliko to ne učinimo, rizikujemo da idemo na ruku onima koji vrše teroristička djela, kao i drugima koji instrumentaliziraju napade da bi opravdali sumnju, polariziranje i kršenje prava.

Mediji mogu bolje od toga.

Moez Chakchouk

Pomoćnik generalnog direktora

UNESCO-a za komunikaciju i informacije

Sadržaj

Uvod	9
1. Osnovna pitanja u izvještavanju o terorizmu	19
1.1 Pojam 'državnog terorizma'	20
1.2 Izbjegavanje veličanja	21
1.3 Izvještavanje o raznim oblicima terorizma	22
1.4 Lista s nazivima terorističkih organizacija	24
2. Mediji na prvoj liniji fronta	27
2.1 Referentna tačka	27
2.2 Etika i principi	28
1. Traganje za istinom	28
2. Nezavisnost	28
3. Odgovornost prema drugima	30
4. Transparentnost	30
2.3 Dužnost posjedovanja znanja	30
2.4 Poštivanje zakona	32
2.5 Odnosi s vlastima	32
2.6 „Davanje okvira“ terorizmu	34
2.7 Garantiranje vladavine prava i poštivanja ljudskih prava	37
2.8 Suočavanje sa strahom	39
2.9 Inkluzivno novinarstvo	40
2.10 Razmišljati globalno	40
3. Osnovna pravila	47
3.1 Disciplinirani oprez i sumnja	47
3.2 Etika zasnovana na poštivanju	52
3.3 Žrtve: više od imena	54
3.4 Riječi	55
3.5 Brojke	61
3.6 Fotografije i snimci	62
Fotografije i snimci djece	66
Fotografije i snimci „građana reportera“	67
3.7 Uopćavanje	68
3.8 Govor mržnje	70
3.9 Glasine	70

4.	Izveštavanje o napadu	73
4.1	Početna konfuzija	73
4.2	Priprema	74
4.3	Emitiranje u direktnom prenosu	76
5.	Interakcija sa terorističkim grupama	83
5.1	Posjeta područjima pod kontrolom terorističkih grupa	83
5.2	Objavljivanje saopćenja terorističkih organizacija	85
5.3	Obavljanje intervjua sa teroristima	87
5.4	Izveštavanje o istražnim postupcima koji su u toku	90
5.5	Izveštavanje o toku suđenja teroristima	90
6.	Sigurnost novinara	95
6.1	Rizici u porastu	95
6.2	Zaštita izvora informacija i praćenje	98
6.3	U slučaju kidnapovanja novinara	99
6.4	Terorizam i trauma	100
7.	Kako izvući pouku nakon normalizacije situacije?	103
7.1	Nakon šoka, temeljna pitanja	103
7.2	Medijski post-mortem	104
	U FOKUSU: Uništenje kulturne baštine	108
	U FOKUSU: Nezakonita trgovina kulturnim dobrima	110
	Izvori informacija	112
	Međudržavne institucije	112
	Konvencije Ujedinjenih naroda	112
	Osnovni materijali o terorizmu i medijima	113

Uvod

Terorizam i borba protiv terorizma postali su bitni dijelovi domaćih i međunarodnih politika djelovanja, s medijima snažno na prvim linijama, posebno kada se napadima cilja na civilno stanovništvo.

Građani očekuju što potpunije informacije, bez pretjerivanja ili senzacionalizma. Vlasti pozivaju na suzdržanost od prekomjernog izvještavanja, radi očuvanja integriteta operacija koje su u toku i mira među stanovništvom. Optužbe na račun medija, da služe kao megafon terorizma kojim privlače publicitet, stalno se iznose.

Uprkos značaju i ponavljanju terorističkih činova, mediji se često bore s time da uspostave jednu čvrstu osnovu izvještavanja. „Često se pitanja postavljaju i problemi rješavaju samo u vanrednim situacijama, što stvara rizik od nekoherentnosti informacije i mogućnosti greške,“ kaže Christophe Ayad, stručnjak za Bliski istok iz časopisa *Le Monde*. „Svi lutaju uokolo i izvještavaju od slučaja do slučaja.“¹

„Kvalitet izvještavanja o terorizmu očito zavisi od mnogih faktora. Određuje ga, između ostalog, i stepen slobode štampe u svakoj državi, finansijski resursi dostupni medijima, kulturološki faktori i pojedinačne koncepcije etike i društvene uloge medija,“ ističe Shyam Tekwani, u vezi sa situacijom u Aziji.²

¹ http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2014/09/25/les-medias-face-a-l-etat-islamique_4494681_3236.html.

² Shyam Tekwani, *Media & Conflict Reporting in Asia, Asian Media Information & Communication Centre (AMIC)*, 2008., str. 2.

Ovo pitanje je od ključnog značaja, jer izvještavanje o terorizmu otkriva poziciju medija u društvu. „Sposobnost reportera da izvještava odgovorno i marljivo, brzinom koja je potrebna u našem digitalnom dobu, od ogromne je važnosti u obavljanju građanske dužnosti novinara u našem svijetu,“ izjavio je somalijsko-američki novinar Mukhtar Ibrahim, nakon napada na trgovački centar Westgate u Nairobiju, 2013. godine.³

Njihove reakcije diktiraju i utjecaj terorizma na društvo. „Mediji se nalaze u paklenoj dilemi,“ piše francuski advokat Antoine Garapon. „S jedne strane, odjek medijskog izvještavanja mogao bi žrtve pretvoriti u nenamjerne glasnike slave koju priželjkuju njihovi egzekutori, dok se, s druge strane, autocenzura može protumačiti kao kapitulacija. Strah može dovesti do reklamacije teško stečenih sloboda i, u konačnici, smanjiti razliku između demokratske države i autoritarnog režima, a to je upravo ono što teroristi žele postići.“⁴

Nakon svakog napada, stručnjaci preispituju razmjere i tonalitete medijskog izvještavanja. Uspoređuju smrtnu slučajevu koji su se desili kao posljedica terorizma s brojem žrtava prirodnih nesreća, ratnih sukoba ili saobraćajnih nesreća, pozivajući na veću suzdržanost medija. Međutim, ovakva usporedba je najčešće neprimjenjiva zbog izrazito političke ili društvene prirode napada. „Prosječna stopa ubistava je, 2014. godine, u čitavom svijetu iznosila 6,24 smrtna slučaja na 100,000 stanovnika, dok je broj ubijenih u terorističkim napadima iznosio samo 0,47 na 100,000 stanovnika. Iako su ove brojke smrtnih slučajeva relativno niske u odnosu na one nastale kao posljedica drugih uzroka, posljedice koje izaziva terorizam su nemjerljive,“ piše venezuelanski politolog Moises Naim. „Terorizam nije najsmrtonosnija prijetnja 21. stoljeća, ali je prijetnja koja je neosporno promijenila svijet.“ Ipak, i pored toga, nije li obim medijskog izvještavanja o terorizmu nesrazmjern?

Svrha ovog Priručnika jeste da se izvrši analiza ovakvih razmišljanja i izazova koje donose. Zasnovan je na ključnim i univerzalnim principima traženja za pravdom, nezavisnosti i osjećaja odgovornosti u složenom kontekstu pluralističkog i međusobno povezanog svijeta. Priručnikom želimo pomoći medijima da pronađu ravnotežu između slobode informiranja i odgovornosti informiranja, te između prava na informacije i dužnosti da se zaštite informacije, a istovremeno poštujući osnovne norme i vrijednosti novinarstva.

Ključna tema

Posljednjih godina svjedoci smo izvještavanja koja su široko pokrila napade od New Yorka (Njujorka) do Moskve, od Pariza do Istanbula, od Buenos Airesa do Mumbaija. Ipak, ovi visoko profilni događaji ne pružaju potpunu sliku o globalnom terorizmu. Na sjeveru Nigerije, u Kamerunu, u regijama pod

³ <http://sahanjournal.com/westgate-attack-nairobi-al-shabaab-twitter/>.

⁴ Antoine Garapon, «Que nous est-il arrivé?», *Esprit*, februar 2015., Paris, str. 6.

kontrolom narkokartela u Latinskoj Americi, narod također trpi teror, a strah ih prisiljava na šutnju. Na otvorenom moru stalno postoji prijetnja od pomorskog terorizma, posebno u vodama oko Somalije i Jemena ili Gvinejskog zaljeva. Od Sirije pa sve do Filipina, otmice i talačke krize uzele su maha posljednjih godina, pretvarajući neka područja naše planete u zabranjene teritorije. Ovo nasilje se proširilo i na internet, gdje se vrše cybernapadi, čije posljedice prevazilaze virtualni svijet.

Nasilje o kojem se najviše izvještava je ono koje, navodno, sadrži vjerske zahtjeve, ali je također motivirano i ekstremnim desničarskim nacionalizmom i supremacijom, kao što je bombaški napad u Oslu i masakr na otoku Utøya, koji je počinio Anders Behring Breivik u Norveškoj, 2011. godine, zatim, pucanje na Afroamerikance u baptističkoj crkvi u Charlestonu (Čarlstonu), u SAD-u, u junu 2015. godine, te ubistvo zastupnice britanske Laburističke stranke, Jo Cox, u junu 2016. godine.

Mediji su, bez sumnje, u središtu ove materije i često ih zovu „kisikom terorizma“, prema slavnim riječima bivše britanske premijerke, Margaret Thatcher. „Teroristički napadi,“ kako je pisao Brian Jenkins još 1995. godine: „Često su pažljivo izrežirani da privuku pažnju elektronskih medija i međunarodne štampe. Terorizam cilja na gledanost, ne na žrtve.“⁵

Ovakva karakterizacija medija ne podrazumijeva simpatije medija prema terorističkim grupama, već prema publicitetu koji im one osiguravaju. Medijska ekonomija, koja se uveliko temelji na konkurentnosti u privlačenju gledališta, stimulira ovakav simbiotički odnos između terorista i štampe.

Teroristi se oslanjaju na konvencionalni novinarski kodeks dramatizacije, nasilja i iznenađenja, posebno u televizijskom programu. Međutim, zahvaljujući stalnom rastu i razvoju interneta i društvenih mreža, borba slike i riječi dostigla je nivo kakav još nije zabilježen. Kako je naglašeno u izvještaju Ureda UN-a za droge i kriminal,⁶ terorističke grupe koriste legalne mreže, posebno društvene mreže, kao što su Facebook, YouTube i Twitter⁷, ali koriste i Deep Web i Dark Web, kao sredstva za propagandu, umrežavanje, regrutaciju i finansiranje. „Po prvi put teroristi više ne moraju zavisiti od drugih ljudi da bi širili svoje poruke,“⁸ piše Shyam

„Teroristički napadi često su pažljivo izrežirani da privuku pažnju elektronskih medija i međunarodne štampe. Terorizam cilja na gledanost, ne na žrtve.“

5 <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P5261.pdf>.

6 https://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf.

7 <http://www.brookings.edu/research/papers/2015/03/isis-twitter-census-berger-morgan>.

8 Paul Smith, *Terrorism and Violence in South East Asia*, Eastgate Books, 2005., str. 228.

Tekwani, naučni radnik singapurskog internetskog naučnoistraživačkog centra, u vezi sa situacijom u Aziji. „Pored kreiranja vlastitih web stranica, grupe poput Islamskog oslobodilačkog fronta Moro ili Abu Sayyafa, koriste tehnologije kao što su e-mail, mobilni telefoni, SMS poruke, te radijske i videotehnologije za međusobnu komunikaciju i distribuciju svojih poruka prema općoj javnosti.“ „To im omogućava,“ dodaje Tekwani, „da provode aktivnosti i svoje ideologije na bilo koji način na koji žele, zaobilazeći cenzuru medija ili vlasti.“ Ovakav pomak iz „kisika terorizma“ na on-line prostor potaknuo je neke organizacije, uključujući i vlade, da uzvrate udarac u borbi protiv nasilnih ekstremističkih web stranica i zahtijevaju da velike web platforme pažljivo prate i „čiste“ internet.

Pojava ekstremističke grupe Islamska država (*Vidi: Riječi, str. 58.*) uveliko je pogoršala ovaj problem, jer je ova grupa počela koristiti mnogo sofisticiraniji sistem globalne strateške propagande od onog koji koristi Al-Qaida. Njene poruke sadrže, kako psihološke, tako i vjerske momente,⁹ te zaobilaze djelimično (ali samo djelimično) tradicionalne medije. Efekt napada na ciljnu populaciju o kojima mediji izvještavaju, a koji su osmišljeni da izazovu strah, također je i vrsta „predstave“ koja ima za cilj da „zavede“ nove sljedbenike. Islamska država odlično barata komunikacijskim tehnologijama i društvenim mrežama i, iznad svega, nudi primamljiv „narativ“ o heroizmu i muževnosti, koji tradicionalni mediji ponekad neodgovorno i nepromišljeno prenose.

Uprkos ovim on-line ratištima, tradicionalni mediji i dalje ostaju krucijalni akteri u ovoj oblasti, jer informacije koje pružaju i analize koje vrše u većini država predstavljaju osnov formiranja javnog mišljenja većinske populacije, a to su upravo razmjere javnog mišljenja na koje terorizam želi vršiti utjecaj. Tradicionalni mediji nisu baš uvijek krajnje odgovorni u ovoj velikoj propagandnoj igri i upuštaju se u sablasan ples sa terorom, kroz teatralizaciju informacije kojom se teroristima predaje u ruke moć kreiranja krvave koreografije. „Stalno emitiranje priloga koji prikazuju kolone vojnika koji paradiraju u Raki, ili ratničku razmetljivost ekstatičnih „stranih boraca“ kako se voze uokolo u landroverima, može dovesti do ‘heroizacije’ određene grupe,“ upozorava medijski stručnjak, sociolog Hasna Hussein.¹⁰

„U izvjesnom smislu,“ napominje Michelle Ward Ghatti, profesorica prava pri Univerzitetu u Louisiani (*Southern University*), SAD, „teroristu modernog doba stvorili su mediji. Mediji su prenapuhali teroriste i njihove moći daleko izvan njihovih stvarnih dimenzija. Televizija omogućava svima da vide mjesto zločina, a bespomoćni su da urade bilo šta, te se osjećaj anksioznosti i straha produbljuje, a to je glavni instrument prisile kojim se koriste teroristi. Zbog anksioznosti javnosti povećava se percepcija moći teroriste u njegovim

9 <http://icct.nl/wp-content/uploads/2016/03/ICCT-Gartenstem-Ross-IS-Global-Propaganda-Strategy-March2016.pdf>.

10 http://www.lemonde.fr/idees/article/2016/06/18/terrorisme-assez-ave-les-scoops-de-l-epouvante_4953153_3232.html.

vlastitim očima i u očima pripadnika njegove grupe i drugih pojedinaca. To dovodi do želje za imitacijom radi sticanja ovakve moći, i tako se sve vrti u krug.“¹¹

Međutim, ovakvo izjednačavanje terorizma i medija nije nedvosmisleno. Kao prvo, veliki broj napada, kako tvrdi Brigitte Nacos,¹² s Univerziteta Kolumbija u New Yorku, nema namjeru „privući pažnju medija“ i „dovoljni su sami sebi“. Kaskada napada izvršenih u Iraku spada u ovu „nemedijsku“ kategoriju. Također nema dokaza ni o tome da medijska tišina može ukloniti „kisik“ iz terorizma. Sasvim suprotno, neki kažu kako „radijska tišina“ može navesti terorističke grupe da eskaliraju i čine sve više i više zločina, kako ih niko ne bi mogao ignorirati. Na kraju, analiza terorističkih incidenata pokazuje da mediji mogu do izvjesne mjere biti „prigušivač“ terorizma, a ne njegov „kisik“. Prisjećajući se napada na tim izraelskih sportista na Olimpijadi u Minhenu, 1972. godine, naučnik francuskog Nacionalnog centra za naučnoistraživački rad (CNRS), Jacques Tarnero, zaključio je da će „palestinska borba dugo predstavljati lice ubice pod maskom. Politički efekt pridobijanja simpatija pretvorio se u potpunu suprotnost“.¹³ Drugi, opet, tvrde, da je kod grupa, kao što je Islamska država, želja za poštivanjem, što je ultimativni cilj borbe za vlast, manja od želje za zastrašivanjem i narcisoidnom moći, koja se uveliko prikazuje kroz medijsko izvještavanje.

Iako je to, naizgled, paradoksalno, države koje su na udaru terorizma jačaju zahvaljujući ovim traumatičnim događajima. Neosporno je da, kao prvi korak, prije pitanja i optuživanja i pozivanja na odgovornost, terorizam ujedinjuje nacije ili društva koja su predmet napada, a tokom takvog „nacionalnog jedinstva“, mediji se, općenito, priklanjaju vladajućem raspoloženju. „Kao i u drugim unutrašnjim krizama,“ piše Doris Graber, profesorica na Univerzitetu u Illinoisu, SAD, „mediji i novinari djeluju timski i udružuju se s predstavnicima vlasti, kako bi ponovo bio uspostavljen mir, red i sigurnost.“¹⁴ Mediji imaju ulogu od suštinskog interesa za javnost u ranim fazama nekog napada. Javnost, zabrinuta i uplašena, očekuje precizne informacije, te sigurnosne savjete i analize.

Medijsko izvještavanje o terorizmu, međutim, nije ograničeno samo na ove dramatične trenutke koji prekidaju normalan tok života. Kvalitet novinarstva i njegova korist po društvo zavise i od drugih faktora, posebno u pogledu pitanja koje postavlja javnost o samom fenomenu terorizma, njegovom porijeklu i posljedicama. Pored vanrednih priloga i udarnih vijesti, izvještavanje o

11 Michelle Ward Ghetti, «The Terrorist Is A Star! Regulating Media Coverage of Publicity Seeking Crimes», *Federal Communications Law Journal*, Volume 60/Issue 3, 2008., str. 495.

12 Brigitte L. Nacos, *Terrorism & the Media. From the Iran Hostage Crisis to the World Trade Center Bombing*, Columbia University Press, New York, 1994., str. 53.

13 Jacques Tarnero, *Les Terrorismes*, Editions Milan, Toulouse, 1998., str. 46.

14 Doris A. Graber, *Mass Media and American Politics*, Congressional Quarterly Press, 1980., str. 239.

terorizmu zahtijeva posebne istraživačke i analitičke sposobnosti o temama koje su krajnje složene i koje utječu na međunarodnu politiku, unutrašnje političke odnose snaga, religiju i prekogranični kriminal.

Napadi mogu mnogo toga otkriti o sposobnosti medija, njihovom načinu rada, refleksima i rutini, ali i o njihovim principima i vrijednostima. „Terorizam je, vjerovatno, jedno od onih područja gdje je profesionalna sposobnost najpotrebnija,“ napominju Michel Wieviorka i Dominique Wolton u časopisu *Front Page Terrorism*. „Novinare često privlači terorizam kao tema, i to zbog tri faktora, kojih se moraju dobro čuvati: 1. Događaj – zamka koja privlači štampu na najstereotipniji način, 2. Akteri terorističkog čina (što izaziva fascinaciju) i 3. Moć (od koje se teško može distancirati).“

Ovo su pitanja etike i posebno se vezuju za medijsko predstavljanje nasilja. Međutim, ovo su istovremeno i politička pitanja. Napadi nisu fiksna vijest u klasičnom rasporedu emitiranja vijesti, gdje vijesti brzo slijede jedna za drugom. Nakon napada 11. septembra 2001. godine, novinari su osjetili da su ti napadi otvorili novo poglavlje u historiji. Katherine E. Finkelstein, koja je pokrivala događanja u New Yorku (Njujorku), izjavila je u svom svjedočenju za časopis *American Journalism Review* sljedeće: „Strašna priča je upravo počela.“¹⁵ Kao odjek ove rečenice, riječi „zavladao je osjećaj da su umiranja tek počela,“¹⁶ bile su riječi zadnje rečenice članka koji je napisao kolumnist Pete Hamill, objavljene u novinama *New York Daily News*, neposredno nakon napada.

Terorizmu nije cilj samo izazivanje straha, nego i pogoršanje stanja i polarizacija. U tom smislu, teroristička grupa Islamska država govori o „sivoj zoni“, „gdje postoji raznolikost, tolerancija, razumijevanje, rasprava i debata“. „To je mjesto gdje postoji razmjena mišljenja, propitivanje i radoznalost,“ napisao je novinar britanskog dnevnog lista *The Guardian*, Jason Burke, za časopis *The New Threat*.¹⁷ U jednom članku u svom časopisu *Dabiq*, početkom 2015. godine, teroristička organizacija zagovara eliminaciju ove sive zone, kako bi mogle postojati samo dvije grupe suočene licem u lice: „Kalifat i Križari“. Ulozi su veliki, jer je u pitanju izbjegavanje ove fatalne polarizacije kraćim putevima, nerazboritim frazama, stigmatizacijama i generalizacijama (*Vidi: Uopćavanje, str. 75.*). Misija medija je, kako je kazao češki pisac Milan Kundera, „rasvijetliti složenost istine“, a ne pojednostaviti je do te mjere da više ne odražava realnost.

Terorizam također stavlja na probu slobodu i nezavisnost medija. Može se reći da, do izvjesne mjere, drži ove vrijednosti kao taoce. Nakon masovnih napada, da li iz patriotizma, proračunatosti ili pod prisilom, mediji se općenito priklanjaju naredbama vlasti ili emocijama javnog mišljenja, rizikujući pretjeranu autocenzuru i pretvarajući se u megafone državne vlasti. Državna sigurnost,

¹⁵ Katherine E. Finkelstein, «40 Hours in Hell», *American Journalism Review*, novembar 2001.

¹⁶ Pete Hamill, «Death Takes Hold Among the Living», *New York Daily News*, 12. 9. 2001.

¹⁷ *The New Threat From Islamic Militancy*, The Bodley Head, London, 2015., str. 244.

geopolitički ulozi i zahtjevi zajedničkog života, svi legitimno vode ka pozivanju na suzdržanost i, što je još problematičnije, pozivanju na cenzuru.

Neke države previše često koriste argument „terorizma“ kao izgovor da bi utišali medije i stavili pod kontrolu novinare koji im remete politiku. Također koriste ovaj termin i kako bi proglasili nezakonitim i zakonom zabranili pojedina mišljenja ili aktivnosti. Javnost se također ponaša kao cenzurist, kritizirajući medije da suviše odstupaju od zvanične politike ili da imaju „previše razumijevanja“ za „suprotni tabor“. Analizirajući ponašanje medija nakon 11. septembra 2001. godine, Kim Campbell postavila je pitanje u časopisu *Christian Science Monitor*, da li se „novinarstvo može rimovati s patriotizmom“, da li sveprisutnost američkih zastava na malim ekranima ili traka koje voditelji vijesti nose na sakoima „neće omesti novinare u njihovoj misiji postavljanja teških pitanja političarima.“ Postoje i druga stanovišta o ovom pitanju, prema kojima nema nikakvih rizika.

Međutim, bez obzira na nasilje koje nosi sa sobom, terorizam ne može ugušiti medije. Sasvim suprotno. U ovo vrijeme tenzija i anksioznosti, sloboda i pluralizam informacije važniji su nego ikad u pogledu pravilne ocjene javnosti. Kada je sigurnost stanovništva direktno na meti, mediji moraju zaštititi i stanovništvo i demokratiju, tako što će ispuniti pravo i obavezu pružanja informacije. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope smatra da „terorizam ne smije utjecati na slobodu izražavanja i informacije medija, kao ključne osnove svakog demokratskog društva. Ova sloboda podrazumijeva pravo na dobijanje informacija o pitanjima od općeg interesa, u koja spadaju teroristički činovi i prijetnje, te reakcije državnih vlasti i međunarodnih organizacija.“ Ovo je pristup koji zauzima i bivši zamjenik generalnog sekretara UN-a, Jan Eliasson, koji je izjavio da je „sloboda medija odbrana od terorističkog diskursa,“ na Sjednici Vijeća sigurnosti o terorističkim ideologijama, održanoj 11. maja 2016. godine u New Yorku (Njujorku).¹⁸

Suzbijanje informacija nosi sa sobom mnoge opasnosti. „Može potkopati kredibilitet medija („Šta se krije iza te informacije?“), otvoriti prostor za najluđe glasine, te narušiti naš osjećaj za pravu informaciju,“ napominje se u Kodeksu ponašanja američkog TV kanala CBS. Što je još važnije, demokratske države moraju naučiti živjeti s rizicima i znati upravljati njima, bez narušavanja osnova i vrijednosti koje njeguju. „Ako ne možemo tolerirati pretjerane scene horora koje se emitiraju u večernjim vijestima ili bombaške napade bez gledanja u „Priručnik za tirane“, kaže njujorški historičar terorizma John Bowyer Bell, „onda ne zaslužujemo biti slobodni.“¹⁹

Izazovi koji stoje pred medijima su mnogobrojni. Terorizam je tema koja zahtijeva čitav niz konkretnih i, ponekad, veoma teških odluka, a koje se odnose na život talaca, sposobnost sigurnosnih snaga da interveniraju,

18 <http://www.un.org/press/en/2016/sc12355.doc.htm>.

19 *The Roots of Terrorism*, Richardson, Louise (Ed.), Routledge, New York, 2006., str. 61.

legitimnost vlasti, pa čak i na opstanak političkog sistema. Iako se klasična pravila novinarske prakse mogu koristiti u ovom smislu, ona poprimaju ozbiljniju dimenziju zbog nasilja i rizika po novinarsku etiku.²⁰

Donošenje odluka je još više zakomplicirano masovnim korištenjem društvenih mreža, koje su promijenile načine protoka i prenosa informacija. Terorističke grupe kreiraju vlastite videospotove i prenose vlastite narative, direktno se obraćajući publici, bez filtriranja ili posredovanja od strane novinara. Pored toga, milioni građana aktivno učestvuju u kreiranju i distribuciji informacija, bez poštivanja pravila novinarske etike. Ovi novi mediji nameću nove zahtjeve postojećim medijima. „Suočavamo se s opasnošću svaki put kad nam brzina kojom pristižu informacije ne dozvoljava da ih obradimo na odgovarajući način,“ upozorava statistički (data) novinar, Nate Silver, (SAD) u svom bestselleru *The Signal and The Noise* (Signal i buka). Više nego ikad do sada, od suštinskog značaja su etički i profesionalni standardi obrade informacije, što podrazumijeva provjeravanje činjenica, kontekstualizaciju i davanje smisla, te navigaciju kroz kaos, zbrku i strah koje izaziva teroristički nasilni čin. „Publicitet je možda kisik terorizma,“ izjavila je Katharine Graham, direktorica dnevnog lista *Washington Post*, tokom afera *Watergate* i *Pentagon Records*, „ali je vijest žila kucavica slobode.“

20 http://www.icfj.org/sites/default/files/Journalism%20Ethics_Global%20Debate.pdf.

Putnici čekaju na medicinsku pomoć nakon napada nervnim gasom sarin na podzemnu željeznicu u Tokiju u martu 1995. godine.

1

Ključne sugestije:

- Imenovanje je, do izvjesne mjere, zauzimanje strane
- Terorizam nema zvaničnu definiciju
- Terorizam i otpor - krucijalna razlika
- Državni terorizam: „oblik vlade“
- „Veličanje terorizma“ - izraz koji treba pažljivo definirati
- Nije svaki terorizam „inspiriran vjerom“
- Utvrđivanje činjenica i izvještavanje, bez stereotipa ili generalizacije
- Lista s nazivima terorističkih organizacija - korisno (ali politički sumnjivo) sredstvo
- „Za nekoga terorist, za drugog borac za slobodu“

Poglavlje 1 Osnovna pitanja u izvještavanju o terorizmu

Ove riječi su uvijek osjetljive i čine predmet kontroverze. „Za nekoga terorist, za drugog borac za slobodu.“ „Danas terorist, sutra državnik.“ Ove fraze koje se stalno ponavljaju pretvorile su se u pravi kliše u novinarskim i političkim komentarima. One znače da njihovo izgovaranje nikad nije neutralnog karaktera. Imenovanje je, do izvjesne mjere, zauzimanje strane, pod rizikom maskiranja realnosti ili prihvatanja tumačenja realnosti koju kreatori vijesti žele nametnuti kroz emitiranje.

Terorizam je riječ koja mnogo toga podrazumijeva. Da li se odnosi na taktiku ili ideologiju? Da li je zločin ili čin rata? Postoje na desetine definicija riječi „terorizam“, koje često ističu posebne karakteristike ili odražavaju politički ili moralni pristup.

„Glavna prepreka kreiranju široko prihvaćene definicije političkog terorizma jeste negativna emocionalna konotacija ovog termina,“ pisao je Ariel Merari, profesor na Međunarodnom institutu za kontraterorizam pri Univezitetu u Tel Avivu. „Terorizam je postao prihvaćen više kao pogrдна riječ, nego kao termin koji opisuje konkretnu vrstu radnje. Ljudi obično koriste ovaj termin kao izraz neodobravanja čitavog niza fenomena koji im se ne dopadaju, bez preciznog definiranja onoga što čini terorističko ponašanje.“

Iako se ovaj termin pojavljuje u mnogim tekstovima i konvencijama, trenutno ne postoji dogovorena definicija unutar Ujedinjenih naroda, uprkos misiji dodijeljenoj, u decembru 1996. godine, Specijalnoj komisiji od strane Parlamentarne skupštine UN-a. Visoka komisija za prijetnje, izazove i promjene,

osnovana 2003. godine, podnijela je izvještaj na osnovu kojeg je naredne godine osmišljena približna definicija terorizma. Pozivajući se na postojeće tekstove, posebno na Ženevsku konvenciju kojom se osuđuju ratni zločini i zločini protiv čovječnosti i 12 konvencija UN-a protiv terorizma, predloženo je da se riječ 'terorizam' koristi za „bilo koju radnju [...] kojoj je namjera da izazove smrt ili nanese ozbiljne tjelesne povrede civilnom ili nevojnom stanovništvu, kada je svrha takvog čina, po prirodi ili kontekstu, da zastraši stanovništvo ili navede državnu vlast ili međunarodnu organizaciju da učini ili ne učini određenu radnju.“

„Bilo koju radnju [...] kojoj je namjera da izazove smrt ili nanese ozbiljne tjelesne povrede civilnom ili nevojnom stanovništvu, kada je svrha takvog čina, po prirodi ili kontekstu, da zastraši stanovništvo ili navede državnu vlast ili međunarodnu organizaciju da učini ili ne učini određenu radnju.“

Važno je praviti razliku između 'terorizma' i 'otpora', jer je taj fenomen toliko prisutan u medijima i doveo je do formiranja veoma mnogo stajališta i gledišta. Borba protiv okupacije je od suštinskog značaja, ali, kako ističe francuski politolog, Jacques Tarnero, „Izbor načina borbe i mete čini razliku između otpora i terorizma.“¹ Drugim riječima, samoubilački napad na civilno stanovništvo u ime borbe protiv okupacije nije čin otpora, nego zločin koji vrši terorist.

U ovoj publikaciji, kao i općenito u medijskom izvještavanju, gotovo svaka riječ može biti predmet spora ili rasprave. To se odnosi i na izraz 'nasilni

ekstremizam', koji se sve češće koristi i za koji „ne postoji općeprihvaćena definicija“, napomenuo je, februara 2016. godine, Ben Emmerson, specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda tokom borbe protiv terorizma. Isto ovo vrijedi i za izraz 'gerila' koji su odabrale naoružane grupe koje države, na udaru njihovih napada, nazivaju teroristima. (Vidi: *Riječi*, str. 58.)

1.1 Pojam 'državnog terorizma'

Pozivajući se na nešto, često nazivajući to 'državnim terorizmom', predmet je žustre rasprave. Do koje se mjere države, koje krše međunarodno humanitarno pravo, mogu nazvati 'teroristima'? Odgovori su radikalno suprotstavljeni i često dolazi do potpune neusaglašenosti između onih koji osuđuju „terorističke činove“ kada naglašavaju broj civilnih žrtava i onih koji pravdaju njihovu „srazmjernost“, iako priznaju da mogu uzrokovati „kolateralnu štetu vrijednu žaljenja“.

¹ *Les Terrorismes*, Editions Milan, 1998.

Oni koji provode državni terorizam, općenito izbjegavaju napomene onih koji pokušavaju skovati međunarodnu definiciju terorizma unutar međuvladinih organizacija.²

Inače, riječ 'terorizam' potječe iz doba Vladavine terora, koji je provodio Robespierre tokom Francuske revolucije, krajem 18. stoljeća.

Odnosi se i na brutalne državne intervencije protiv njenih političkih neprijatelja. Kada možemo legitimno govoriti o 'državnom terorizmu'? Onda kada se, odgovara Gérard Chaliand, teror koristi kao „način upravljanja koji omogućava uspostavljenosti vlasti da, kroz ekstremne mjere i kolektivni strah, razbije one koji joj pružaju otpor.“³

Mučenje, iznenadni nestanci, selektivne egzekucije oponenta i opći masakri, samo su neke od ovih ekstremnih mjera.

Može izgledati paradoksalno, ali ovakav 'državni terorizam' može se pojaviti čak i u borbi protiv terorizma, ili s ciljem gašenja pobune. Primjeri iz historije obiluju uspomena i razgovorima, koji, naravno, često bude emocije.

Situacija je još složenija kada 'državni terorizam' prakticiraju demokratske vlasti. 'Državni terorizam' se ponekad veže za pojam 'skrivena država' (deep state), odnosno, mreže sigurnosnih službi, ekonomskih interesa, političkih frakcija, čak i kriminalnih grupa koje djeluju u sjenci, krijući se iza 'pravne fasade' demokratije, čiji je cilj onemogućiti bilo kakvu promjenu u uspostavljenom redu i miru, čak iako to znači pribjegavanje terorističkom činu.

1.2 Izbjegavanje veličanja

Još jednom, ove riječi predstavljaju izazov jer se mediji suočavaju sa zakonima koji kažnjavaju veličanje terorizma. Ali, kad možemo reći da je u pitanju veličanje terorizma?

Pitanje se odnosi na medije za koje se smatra da su bliski „terorističkim“ organizacijama. Da li oni zvanično podilaze tim organizacijama? Koji zakoni se primjenjuju na ove medije koji imaju upitan novinarski status? Neke države zahtijevaju njihovo zatvaranje, dok druge smatraju da je dovoljno pratiti njihov rad i paziti na sadržaj njihovog izvještavanja, koji može prekršiti zakon.⁴ Optuživanje za uzdizanje ili veličanje terorizma se, međutim, može kretati od medija do medija, sve dok čak i legitimno novinarsko izvještavanje o organizacijama opisanim kao 'terorističkim' ne bude proglašeno nezakonitim, ili dok medijima ne bude zabranjeno da otkrivaju ilegalne državne operacije u oblasti borbe protiv terorizma.

2 Encyclopedia Universalis, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/terrorisme/>.

3 <http://www.osce.org/fom/203926?download=true>.

4 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7690 p.61.

1.3 Izvještavanje o raznim oblicima terorizma

Mediji (i politika) imaju tendenciju da se koncentriraju, zavisno od perioda, na određene oblike terorizma. Vijesti su, od 1960.-ih do 1980.-ih, uglavnom pokrivala terorizam povezan s ekstremno desničarskim i ljevičarskim pokretima za nezavisnost. Iako ovaj oblik terorizma još postoji, danas najviše pažnje privlači „vjerski motiviran terorizam“, a posebno napadi koje izvode organizacije koje tvrde da djeluju u ime islama, što osigurava ogromnu medijsku pokrivenost.

Iako mnogi naučni radnici i vjerski učenjaci vrše analize ovakvih jednačina i formuliraju, više puta, kontradiktorne teorije o tome da li se terorizam temelji na vjeri ili ne, poveznica s islamom se snažno osporava, posebno unutar muslimanske zajednice, ali i od strane država u kojima je islam državna religija. Tako je, 11. 5. 2016. godine, na jednom od sastanaka Vijeća sigurnosti UN-a, predstavnik Kuvajta objasnio, u ime Organizacije islamske saradnje (OIC), da je izraz „vjerski inspirirane terorističke grupe“ pogrešan, jer „nijedna vjera niti oprašta niti inspirira terorizam“, iako postoje „terorističke grupe koje iskorištavaju vjeru.“⁵

Međunarodni mediji također općenito naglašavaju da ove grupe vode rat protiv Zapada, ali često zaboravljaju dodati da njihovi nasilni napadi najčešće pogađaju dominantno muslimanske populacije, bilo direktno, kao u Iraku i Siriji, ili indirektno, u vidu napada u Bruxellesu (Briselu), 22. marta 2016. godine, kao i u Nici, 14. jula 2016. godine, gdje je također bilo muslimana među žrtvama.

Neposredno nakon lavine napada, poveznice s islamom prevladavaju u medijima, kao što je to bio slučaj nakon napada u Minhenu, 2016. godine, koji je izveo jedan mladi Nijemac iranskog porijekla. Spominjanje Irana pogrešno je navelo medije da daju komentare u vijestima i još jednom se fokusiraju na islam, a zločin je, ustvari, bio počinjen u ime ekstremno desničarskog pokreta, s korijenima u arijevsjoj ideologiji koju njeguje izvjestan broj Iranaca i u kulturi nasilja društava Zapada, kako je istakao američki novinar iranskog porijekla, Alex Sham.⁶ U svojim istraživanjima i izvještajima o rizicima terorizma, države i institucije vode računa o tome da se ne ograniče samo na vjerski inspirirane grupe, kako bi pokrili svaku prijetnju. Kao primjer toga, u svom Izvještaju za 2015. godinu, Europol opisuje i ekstremno desničarske, anarhističke i etnonacionalističke organizacije.⁷

Na državnom nivou, brojke koje se tiču napada ekstremističkih grupa mogu se razlikovati od svjetskih trendova. Naprimjer, u SAD-u, od 11. septembra 2001. do 2015. godine, nasilni napadi koje su počinili supremacisti ili opozicijski

5 http://www.huffingtonpost.com/alex-shams/why-did-the-munich-kiMer_b_11154486.html.

6 <https://www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015>.

7 <http://www.nytimes.com/2015/06/25/us/tally-of-attacks-in-us-challenges-perceptions-of-top-terror-threat.html>.

ekstremni desničari izazvali su više smrtnih slučajeva nego oni koji se pripisuju „džihadistima“.⁸ (Vidi: *Riječi*, str. 58.)

S obzirom na ove brojke, predstavnici muslimanske zajednice dovode u pitanje standarde i rutine obrade informacija. Upozoravaju na činjenicu da su napadi ekstremnih desničara u manjoj mjeri pokriveni medijskim izvještavanjem, te na činjenicu da su motivi počinitelaca depolitizirani i često se pripisuju mentalnim oboljenjima. Njihov bjelački identitet i vjerska uvjerenja (kršćanska) ne vode ka tome da svi njihovi pripadnici budu smatrani teroristima.⁹

Financial Times dao je isti komentar kada je Jo Cox, britanska laburistica, ubijena u junu 2016. godine, ističući da ‘upozorenje’ tabloida na moguće veze ubice s ekstremnim desničarima treba primijeniti na sve slučajeve terorističkog nasilja. U istom komentaru, dalje slijedi: „Ono što privlači pažnju jeste to što su i *The Sun* i *The Daily Mail*, dvije novinske agencije, uveliko poznate po pažljivom i umjerenom izvještavanju, istakle kako je navodni ubica bio ‘zaludeni samotnjak’ ili ‘samotnjak s historijom mentalnog oboljenja’.“¹⁰ Ostale grupe, međutim, optužuju ‘principijelne’ ili ‘politički korektne’ medije da pokušavaju odvojiti islam od djela koja čine grupe koje tvrde da djeluju u ime islama. I pored sumnji u rad medija koje dolaze sa svih strana, i pažljivog praćenja njihovog rada, integritet medija, u stalnom nastojanju da izbjegnu stereotipizaciju ili generalizaciju, prolazi kroz težak test.

Cyberterorizam je oblik terorizma koji samo potvrđuje važnost definiranja riječi. Iako francuski rječnik *Larousse*, definira cyberterorizam kao „svaki ozbiljan napad, velikog obima (virusi, piratstvo, itd.) na računare, mreže i informacijske sisteme neke kompanije, institucije ili države, s ciljem izazivanja općeg poremećaja koji može izazvati paniku“, druge instance, kao što je Vijeće Evrope, primjenjuju ovaj izraz na sve on-line aktivnosti terorističkih grupacija, u koje spada i propaganda i regrutiranje. Kako bi se izbjegla generalizacija, pojavile su se malo preciznije riječi, kao što su ‘cyberdžihad’ ili ‘e-džihad’, kada internet koristi Al-Qaida ili Islamska država. (Vidi: *Riječi*, str. 58.)

Za neke autore, kvalificiranje napada kao ‘cyberterorističkog’, zavisi od njegovog utjecaja ili motivacije. Kao što Alix Desforges zapaža u jednoj od publikacija objavljenoj od strane francuskog Instituta za strateško istraživanje pri Ministarstvu odbrane (IRSEM), neki stručnjaci, poput Dorothy Denning, prave jasnu razliku između ‘haktivizma’ (hikiranje) i cyberterorizma. **‘Haktivizam’** se odnosi na „operacije koje uključuju hakerske tehnike napada na određenu stranicu na internetu, s namjerom prekidanja normalnih operacija, ali bez izazivanja ozbiljne štete.“

8 <http://mediamatters.org/blog/2015/11/30/the-planned-parenthood-attack-and-how-homegrown/207105>.

9 <https://www.ft.com/content/5fd5a4e8-3480-11e6-ad39-3fee5ffe5b5b>.

10 http://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf.

Danas stručnjaci ocjenjuju da ne postoji veliki rizik da će terorističke organizacije koristiti cyberterorizam, kako bi zastrašile ili ozbiljno ugrozile funkcioniranje neke države ili nekog njenog strateškog postrojenja ili institucije. Trenutno, smatraju da je veća vjerovatnoća da takve napade koriste državne vlasti kao strategiju vladanja. Međutim, sve je veći nivo svijesti o ugroženosti država i velikih kompanija zbog njihove zavisnosti od informacijskih sistema. Kombinacija cybernapada i 'konvencionalnog' napada na sigurnosne sisteme i bolnice, postaje sve veća prijetnja. Izvor UN-a: *The Use of Internet for Terrorist Purpose* (Korištenje interneta u terorističke svrhe).¹¹

Gangsterski terorizam je izraz koji podrazumijeva koegzistenciju kriminala i terorizma, a danas se najviše odnosi na ekstremiste koji su počeli kao maloljetni delinkventi i na hibridizaciju kriminalnih aktivnosti (oružje, droga, trgovina ljudima, pranje novca, itd.) i terorističkih aktivnosti. Ovaj termin se nekad koristi i za mafiju, naprimjer, kada govorimo o napadu na italijansku državu kroz ubistvo generala Carla Alberta dalla Chiesae, 1982. godine i sudije Giovannija Falconea, 1992. godine.

Narkoterorizam je izraz koji se odnosi na direktnu umiješanost oružanih, političkih grupa u trgovinu narkoticima, saradnju kriminalnih grupa koje se bave trgovinom narkoticima s oružanim grupama (gerile), uzimanje poreza na trgovinu narkoticima od strane oružanih grupa, te na terorističke činove koje čine trgovci narkoticima.

1.4 Lista s nazivima terorističkih organizacija

UN ne posjeduje globalnu listu s nazivima svih terorističkih organizacija, ali se oslanja na konkretnu listu koja sadrži Sankcijski režim UN-a, uspostavljen Rezolucijom Vijeća sigurnosti, br. 1267, iz 1999. godine.

Stručnjaci ocjenjuju da ne postoji veliki rizik da će terorističke organizacije koristiti cyberterorizam, kako bi zastrašile ili ozbiljno ugrozile funkcioniranje neke države ili nekog njenog strateškog postrojenja ili institucije.

Ova lista fokusirana je na pojedince i grupe povezane s Al-Kaidom, talibanima i njihovim saradnicima. Od 2011. godine, Komisija za sankcije uspostavljena Rezolucijom br. 1267, podijeljena je na potkomisije, kako bi se mogla primjenjivati isključivo na Al-Kaidu i njene saradnike. Režim uspostavljen Rezolucijom br. 1988 iz 2011. godine primjenjuje se konkretno na talibane.

Rezolucijom br. 2253, 2015. godine formirana je „Lista sankcija protiv ISIL-a i Al-Qaide“.¹²

11 https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/1267/aq_sanctions_list.

12 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-51.pdf>.

Ove liste UN-a sadržane su u Poglavlju 7. Povelje Ujedinjenih naroda, i sankcije koje impliciraju obavezujuće su za sve države članice. Listom koja se odnosi na sankcije protiv ISIL-a rukuje Komisija za sankcije, poznata kao Komisija 1267, koja se sastoji od predstavnika svih petnaest država članica Vijeća sigurnosti. Ove liste sadrže sankcije za sve subjekte i pojedince koji su članovi spomenutih grupa ili se smatraju njihovim članovima (zabrana putovanja, zamrzavanje bankovnih računa, blokiranje finansijskih sredstava, itd.).

Međutim, neki osporavaju kriterije za uvrštavanje u ove liste, uz kritike da su podložne politizaciji i samovolji. Specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u borbi protiv terorizma (do 2011.), Martin Scheinin, posebno je istakao nedostatke ovih listi UN-a.¹³

Nekoliko pojedinačnih država, u koje spadaju Sjedinjene Američke Države, Francuska, Kanada¹³, Indija i Kina, te međudržavnih organizacija, kao što je Evropska unija, također je sastavilo liste s nazivima organizacija koje se mogu smatrati terorističkim. Ove liste odražavaju pristupe i prioritete međunarodnih politika djelovanja koje razvijaju države i institucije. Također daju objašnjenja sankcija i restriktivnih politika djelovanja koje provode.

Izraz „teroristička država“ se sve češće odnosi na države koje se terorizmom služe kao instrumentom međunarodnog utjecaja. Ovaj termin je također predmet žestoke rasprave, zato što aktivnosti koje država smatra kontraterorističkim mogu biti okarakterizirane kao terorističke od strane onih koji im se protive ili koji su pogođeni njima. Međutim, to ipak odražava realnost međunarodne politike. Historija je prepuna crnih dosjea koji govore, ne baš uvijek na osnovu prihvatljivih dokaza, o upletenosti država u terorističke činoe, na taj način stimulirajući konstantno iskušenje da se vjeruje kako se iza svakog napada krije „glavni koordinator“ i tajni dirigent.

Izvori:

Lista sankcija Komisije UN-a

<https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/un-sc-consolidated-list#composition%20list>,

Lista s nazivima stranih terorističkih organizacija koju je sastavio Odjel za kontraterorizam američkog državnog sekretara

<http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>,

Lista Evropske unije

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=URISERV:I33208&from=FR>

<http://www.consilium.europa.eu/fr/policies/fight-against-terrorism/terrorist-list/>.

¹³ <http://www.securitepublique.gc.ca/cnt/ntnl-scrt/cntr-trrrsm/lstd-ntts/crrnt-lstd-ntts-fra>.

2

Ključne sugestije:

- Osigurati jasnu, preciznu, brzu informaciju, na odgovoran način
- Afirmirati dužnost informiranja
- Objasniti nije isto što i opravdati
- Držati odgovarajuću distancu
- Uzeti u obzir utjecaj informacije na dignitet i sigurnost
- Upoznati se s onim što znači terorizam, kontraterorizam, zakoni
- Pažljivo održavati odnose s vlastima
- Kontrolirati „davanje okvira“ terorizmu
- Čuvati se nepotvrđenih teorija, kategoričnih osuda i postojećih predrasuda
- Evaluirati antiterorizam u kontekstu međunarodnih zakona u oblasti ljudskih prava
- Izbjegavati poticanje straha
- Utvrditi pluralističku, uravnoteženu i inkluzivnu viziju informacije
- Smatrati terorizam, bez obzira na metu, kao napad na svakoga
- Razmišljati globalno i izbjegavati „nacionalizaciju informacije“

Poglavlje 2

Mediji na prvoj liniji fronta

2.1 Referentna tačka

Tokom prvih momenata terorističkog napada, mediji su često prvi izvor informacija građanima, mnogo prije nego što javne vlasti uspostave komunikaciju.

Njihova je misija, zato, od suštinskog značaja, a to je osigurati „jasnu, tačnu i brzu informaciju, na odgovoran način,“¹ kako kaže Frank Sesno, stručnjak s Univerziteta George Mason, SAD. Cilj je pomoći građanima da se zaštite, zajedno ili paralelno sa zvaničnim službama (policija, krizni štab, itd.).

Putem rigoroznog upravljanja informacijama, simboličnog upravljanja kriznim situacijama, putem samokontrole, ozbiljnosti u radu i sposobnosti empatije, mediji, a posebno, voditelji televizijskih vijesti i ‘twitteri’, mogu doprinijeti smirivanju tenzija unutar javnosti. Njihov ton, izbor riječi i slike koje se prikazuju ne samo da mogu spriječiti paniku, već mogu spriječiti i odmazdu protiv pojedinaca ili grupa koje su, prema mišljenju javnosti, povezane s počiniocima napada.

Štampa mora imati ulogu ‘svjetionika’ u sferi medija. Zbog širenja takozvanog ‘građanskog novinarstva’ (društvene mreže, mobilni telefoni i blogovi) i novog doba stalnog i obimnog protoka informacija, postalo je apsolutno neophodno neprestano provjeravati, filtrirati i pravilno tumačiti te informacije koje cirkuliraju

¹ U.S. House of Representatives, *Combating Terrorism: The Role of the American Media*, 2004., str. 8.

usred jedne haotične neoblikovane mase govorkanja i tračeva, ekstrapolacije, špekuliranja i 'trolanja'.

Kada izbiju zbrka, patnja i bol neposredno nakon nekog napada, „djela novinarstva“, kako to definira američki novinar i predavač Josh Stearns, tj. „aktivnosti koje su u skladu s profesionalnim i etičkim principima novinarstva“, od presudnog su značaja.²

2.2 Etika i principi

Terorizam posebno stavlja na kušnju klasične stubove novinarske etike, opisane u donjem dijelu teksta.

1. Traganje za istinom

Traganje za istinom, kao suštinski princip novinarstva, od presudnog je značaja u kontekstu terorističkih napada. U početku, nakon napada, obično vlada zbrka i šire se špekulacije. Zbog toga, činjenice moraju biti utvrđene na savjestan način i moraju se izbjegavati nejasne informacije. Činjenice se moraju obavezno i provjeriti. Potraga za istinom podrazumijeva i pravo i obavezu davanja objašnjenja, iako se ponekad mogu protumačiti ili kritizirati kao pravdanje terorističkog čina. Hrabrost u iznošenju 'razloga za nerazumnost', objašnjavanju korijena terorističkog čina ili terorističkog zahtjeva, od suštinske je važnosti. Brutalnost nasilnog čina ne smije poslužiti kao izgovor za odbijanje analize njegovih uzroka.

Jedna od dužnosti novinarstva jeste uzeti u obzir kompleksnost, bez ignoriranja stvarnosti i izjavljivanja kako „tu nema ništa da se razumije“, pod izgovorom da su teroristi „barbari, i tačka“. Osnovna pravila novinarske etike podrazumijevaju ovu dužnost u smislu nezavisnog traganja za istinom. Kada je istraživala porijeklo jedne terorističke grupe u Maliju, 2013. godine, novinarka *New York Timesa*, Rukmini Callimachi, suočila se s oštrom kritikom. Upitali su je: „Kako se usuđujete dati pravo glasa tim ljudima? Kako se usuđujete posmatrati ih u bilo kom drugom smislu osim u onom da su odvratni psi, kao što i jesu?“

Odgovorila je: „Stvar je u tome što mojim izvještavanjem ne poričem da su počinili zločine protiv čovječnosti, ali mislim da je naš novinarski posao da shvatimo istinu i unesemo sivu boju tamo gdje je sve crno-bijelo. Jer uvijek postoji i siva boja.“³

2. Nezavisnost

Terorizam stavlja na test pravo medija na nezavisno izvještavanje. Tokom kriznih situacija, kada postoji prijetnja po sigurnost građanstva i državnu

² Acts of Journalism, 17. 10. 2013., <https://www.freepress.net/resource/105079/acts-journalism-defining-press-freedom-digital-age>.

³ <http://www.wired.com/2016/08/rukmini-callimachi-new-york-times-isis/>.

sigurnost, ljudi su pod pritiskom i mediji im drže pažnju. Pozivi na patriotizam, koji mogu biti neodoljivi u onoj mjeri u kojoj je i napad bio brutalan, u svakom trenutku se mogu pretvoriti u pozive na cenzuru.

U nekim državama, zakoni medijima ostavljaju veoma malo prostora za manevriranje i ozbiljno ograničavaju njihov rad. U studiji koja je provedena na temu izvještavanja o terorizmu u Indiji i Šri Lanki, naučnoistraživački radnici, Shakuntala Rao (Univerzitet u New Yorku, Platsburg) i Pradeep N'Weerasinghe (Univerzitet u Kolombu, Šri Lanka), zaključili su kako je nezavisnost zaista ograničena. Posebno su istakli navodne „manipulacije vijestima od strane vlasti, pritiske da se povlađuje tržištu, te pritiske da se zadovolji javnost indoktrinirana vladinim i korporativnim definicijama 'patriotizma' i 'strahom od fizičke odmazde'.⁴

Neophodno je da se mediji identificiraju sa svojom zajednicom nakon napada, posebno u onim prvim trenucima nakon napada, te da se suzdrže od postavljanja pitanja koja mogu razbiti nacionalno jedinstvo ili uznemiriti žrtve. Kada se desi napad ogromnih razmjera, mediji imaju tendenciju da privremeno prekinu odnose s vlašću. Vanredne situacije stvaraju neku vrstu 'fuzijskog novinarstva', kada se novinari ne odvajaju od svoje javnosti koja je u stanju šoka i kojoj su potrebne garancije da će se sve vratiti u normalno stanje. Ovo, međutim, ne znači da treba postati vladin reporter. Kako je napisala Brigitte L. Nacos, „napuštanje oponentnog stava u normalnim situacijama je jedno, ali pridruživanje navijačima jednog tima je nešto sasvim drugo.“⁵

Dužnost informiranja zahtijeva održavanje bitne distance između medija, s jedne strane, te reakcija javnosti i izjava i djela predstavnika vlasti i ostalih informativnih agencija, s druge strane, bez obzira na to da li su opozicijske političke stranke ili udruženja i istaknute javne ličnosti uključene u javnu debatu. Mora se priznati da je ovakav pristup težak, jer mediji mogu biti optuženi od strane javnosti ili vlasti da pokazuju nelojalnost u okviru neke zajedničke prijetnje. Međutim, na taj način mogu sačuvati integritet i, u dugoročnom smislu, demokratsku funkciju. Nakon što prođe prvobitni šok od napada, postavljaju se teška pitanja u vezi sa nivoom očekivanosti i spremnosti, te efektivnosti reakcije i kazne. Kao i ostale institucije, mediji imaju pravo na analizu ukupne situacije.

Da li mediji trebaju zauzeti stav protiv terorizma, odnosno, izabrati stranu? Najveći broj novinara je zgrožen obimom nasilja koje pogađa civile, te njihovi članci i prilozi većinom odražavaju njihovo nezadovoljstvo. Ipak, ovakav stav prema terorizmu ne smije dovesti do kršenja osnovnih novinarskih vrijednosti, posebno kada je u pitanju dužnost traganja za istinom. Paul Wood, BBC-ijev

4 Shakuntala Rao and Pradeep N'Weerasinghe. "Covering Terrorism: Examining Social Responsibility in South Asian Journalism" *Journalism Practice* Vol. 5 Iss. 4 (2011.). Dostupno na: http://works.bepress.com/shakuntala_rao/3/.

5 *Terrorism & the Media*, str. 172.

stručnjak za Bliski istok,⁶ napominje kako je George Orwell izabrao stranu tokom Španskog građanskog rata, ali „ni u snu ne bi izvrtao činjenice da bi opravdao svoj izbor.“

„Prirodna funkcija novinara,“ piše kolumbijski profesor novinarske etike, Javier Dario Restrepo, „je da služi stanovništvu, ne vlastima.“⁷

3. Odgovornost prema drugima

Rad medija neizbježno utječe na ljude, institucije, kompanije, itd., bilo objavljivanjem ili neobjavljivanjem informacije. Mediji na taj način održavaju ravnotežu između njihovog prava i dužnosti na informiranje u pogledu minimiziranja negativnog utjecaja objavljene informacije po žrtve, posebno kada se žele zaštititi taoci ili tajnost operacija sigurnosnih snaga. Međutim, iako novinarska etika poziva na ‘osjećaj humanosti’, to ne smije dovesti u pitanje suštinsku funkciju novinarstva, odnosno, objavu informacija o temama od javnog interesa, bez straha od reakcije javnosti ili od naredbi koje mogu izdati vlasti. Ponekad postoje situacije u kojima razmišljanje o posljedicama informiranja može prerasti u pretjeranu autocenzuru, na štetu građana i njihovog prava na informiranost.

4. Transparentnost

Terorizam neizbježno dovodi u pitanje ispravnost uredničkih odluka. Zašto, naprimjer, objavljivati saopćenje za medije koje izdaje teroristička organizacija, ili scene odrublivanja glava talaca? (*Vidi: Objavljivanje saopćenja terorističkih organizacija, str. 92.*) Neki mediji odmah i javno objašnjavaju svoje odluke, dok drugi samo daju opravdanja, ako neko dovede u pitanje njihovu odluku.

Ovakva transparentnost podrazumijeva ispravljanje grešaka u najkraćem mogućem roku, na javan i pošten način. Naprimjer, 24. maja 2004. godine, *New York Times* je objavio izvještaj o svom pokrivanju invazije na Irak, 2003. godine, u kojem su jasno opisane počinjene greške.⁸ Na ovaj način stvaraju se garancije dugotrajnog kredibiliteta medija.

2.3 Dužnost posjedovanja znanja

„Mediji znaju kako izvještavati o kriznoj situaciji, ali ne poznaju nužno i kriznu situaciju o kojoj izvještavaju.“ Ova izreka nameće potrebu za pripremom novinara kada moraju izvještavati o složenim situacijama u turbulentnim dijelovima svijeta, kako je naglasio profesor žurnalistike, Philip Seib, 2004. godine, u vezi sa događanjima u Iraku.

⁶ Paul Wood, *The Pen and The Sword: Reporting ISIS*, Shorenstein Center on Media, Politics and Public Policy, Harvard, juli 2016., str. 15.

⁷ Javier Dario Restrepo, *El Zumbido y el Moscardon*, EFE/FNPI, 2004., str. 112.

⁸ <http://www.nytimes.com/2004/05/26/world/from-the-editors-the-times-and-iraq.html>.

Pored novinarskih vještina i tehnika, potrebno je poznavati i „suštinu situacije ili rada institucije o kojoj novinar mora izvještavati.“⁹

U većini medijskih kuća, specijalizacija teme je daleko od uspostavljenog pravila. Novinari se prebacuju s teme na temu, i samo se površno dotiču kompleksnih elemenata. Poznavanje teme je garancija za izbjegavanje grešaka i ekstrapolacije. Kada je izvršen napad na Oklahoma City, u SAD-u, 19. aprila 1995. godine, oni koji su znali da je u pitanju godišnjica tragedije koja se desila u Wacou, u Teksasu, kada je na desetine članova sekte Grana Davidova ubijeno u napadu od strane američkih sigurnosnih snaga, odmah su mogli isključiti navodnu „bliskoistočnu vezu“. Fokusirali su se na ekstremnu desnicu, koja je u tragičnom događaju vidjela otjelotvorenje „toksičnosti Američke Federalne Države“.

Javno udruženje novinara Kirgistana je, 2008. godine, posebno naglasilo potrebu za ovakvom specijalizacijom teme. U svom izvještaju, članovi su napisali sljedeće: „Novinari u Kirgistanu ne znaju mnogo o političkom ekstremizmu i terorizmu. U kriznim situacijama im često nedostaje vještina i znanja da se pozabave takvim temama. Zato jednostavno saopćavaju i prenose zvanične izjave, bez ikakvog istraživačkog duha ili zahtijevanja analize i komentara od relevantnih pojedinaca ili institucija.“¹⁰ Na taj način stvaraju javno mišljenje koje je neinformirano i pogoršavaju situaciju umjesto da pomažu u rješavanju.

Izvještavanje o terorizmu zahtijeva i ogromno znanje u oblasti kontraterorizma, odnosno, borbe protiv terorizma. Brojne institucije, ministarstva, službe i specijalne jedinice angažirane su u borbi protiv terorizma. Dodijeljene su im razne misije i uživaju posebna prava. Borba protiv terorizma podrazumijeva razne specijalizacije, sofisticirane metode nadzora i intervencijske tehnike. Uključuje sve oblike vlasti, tj. izvršnu, sudsku i zakonodavnu, zajedno s parlamentarnom sigurnosno-obavještajnom komisijom i specijalnim istražnim komisijama.

Pokušaji uspostave međunarodne saradnje u oblasti borbe protiv terorizma su dalje zakomplicirani zbog učešća institucija koje su rijetko, ili ponekad loše organizirane, poput UN-a, Vijeća Evrope, Evropske unije, NATO-a ili Interpola, čiji se mandati i nadležnosti često preklapaju ili sudaraju. Poznavanje sistema borbe protiv terorizma je od ogromnog značaja za ocjenu efektivnosti borbe, ali i stepena poštivanja zakona i vladavine prava. Posjedovanje ovog znanja olakšava i analizu kategoričnih izjava državnih vlasti u smislu spremnosti, te ocjenu aktivnosti i operacija koje predlaže državna vlast ili opozicija s većim ovlastima.

9 Philip Seib, *Beyond the Front Lines: How the News Media Cover a World Shaped by War*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

10 Public Association "JoumaNsts"/IMS, *Political extremism, terrorism and the media in Central Asia*, 2008., Bishkek/Copenhagen.

2.4 Poštivanje zakona

Pravo i obaveza informiranja u ime javnog interesa ne oslobađa medije od obaveze poštivanja izvjesnog broja zakona. Mediji moraju poznavati zakone koji su na snazi u njihovim državama, kao i u onim državama u koje šalju svoje reportere na zadatak.

Kada se desi napad, vlasti mogu trenutno izdati zabranu emitiranja u interesu održavanja javnog reda ili državne sigurnosti (*Vidi: Emitiranje u direktnom prenosu, str. 82*). Ovakve zabrane prenosa informacija mogu imati svoje razloge, ali mogu poslužiti i u svrhu kontrole informacije i zaštite vlasti od mogućih kritika.

Terorizam je materija koja je striktno regulirana zakonom zbog opasnosti koju nosi sa sobom i zbog velike političke osjetljivosti. Da li je legalno, naprimjer, posjetiti terorističku web stranicu ili pokušati kontaktirati članove terorističke organizacije? Da li novinari mogu snimati operacije sigurnosnih službi koje su u toku? Do koje mjere mediji mogu zaštititi tajnost svojih izvora, pozivajući se na slobodu medija, kada policija zatraži da im otkriju izvor u ime državne sigurnosti? Kakve posljedice vanredno stanje ima po medije? Pravila variraju od države do države, te pozivanje na slobodu medija možda nije dovoljno kako bi spasilo medije od teške ruke zakona.

Zakon također zadire i u novinarsku praksu i rutinu. Zbog općeg otpora ili odbijanja otkrivanja izvora u nekom predmetu nasilnog ekstremizma ili zbog pritiska da se saopće informacije, mediji mogu postati neoprezni u načinu na koji tretiraju osobu osumnjičenu za učešće u terorističkom činu. U tim situacijama moguć je rizik od nepoštivanja zakona o pravu na privatnost i pravu na nevinost, dok se ne dokaže suprotno.

Svaka uređivačka odluka podrazumijeva strogu procjenu pravnih rizika i mogućih posljedica pojedinih radnji. Naprimjer, da li mediji moraju biti spremni da odbiju otkriti identitet izvora, rizikujući da jedan od njihovih novinara ili odgovornih menadžera bude osuđen na kaznu zatvora?

2.5 Odnosi s vlastima

Mediji ne mogu ostvariti svoju misiju u interesu opće javnosti ako ne uživaju pravo na slobodu informiranja. Ova sloboda može biti ukinuta na izvjestan period, u konkretnim slučajevima u kojima postoje istinski sigurnosni rizici.

Međutim, ovakva ograničenja mogu ponekad biti pretjerana. Naprimjer, u julu 2016. godine, Vijeće za medije Kenije zatražilo je od državnih vlasti da dostave više informacija o terorizmu i kontraterorističkim aktivnostima. Zamjenik predsjednika Vijeća, Victor Bwire, izjavio je kako su činjenice koje su vlasti objavile bile nedovoljne, te su novinari morali tražiti dodatne informacije iz međunarodnih novinarskih izvora i na društvenim mrežama koje objavljuju

PRAVA MEDIJA U DEMOKRATIJI

Svjetska novinska asocijacija je, 2005. godine, dan prije Svjetskog dana slobode medija, objavila zbir prava koje svaka demokratska država mora garantirati medijima:

- 1. Pravo pristupa službenim informacijama**, kako je definirano zakonom (pravo na znanje). Strožije sigurnosne mjere mogu biti nametnute po pitanju osjetljivih vojnih obavještajnih podataka, ali se moraju pažljivo evaluirati, kako bi se izbjegli neopravdani pokušaji ograničenja javnog znanja, posebno u smislu političkih odluka;
- 2. Pravo novinara na zaštitu povjerljivih izvora**, te na zaštitu od nerazumnih i neopravdanih pretresa i nadgledanja komunikacije bez sudskog naloga;
- 3. Pravo na izvještavanje o svim osobama uključenim u sukob**, u koje spadaju i teroristi;
- 4. Izuzeće od krivičnog gonjenja novinara** u slučaju objave povjerljive informacije;
- 5. Zabrana 'crne propagande'**, odnosno, podmetanja falsificiranih ili zlonamjernih članaka u novinarskom izvještavanju, gdje vlasti izigravaju novinare.

sadržaje sa terorističkih web stranica, zbog čega mogu biti optuženi za širenje propagande.¹¹

Na novinare koji izvještavaju o terorizmu, što obuhvata i državnu sigurnost i ugled sigurnosnih snaga i političke elite, vlasti obraćaju „posebnu pažnju“. Mogu lako postati predmet nadzora i biti spriječeni da istražuju u zonama koje drže naoružane grupe. Čak mogu biti i optuženi za saučesništvo, te uhapšeni i osuđeni.

Nigerijski novinar, Peter Nkanga, izjavio je 2014. godine, da je „napad na novinara zbog izvještavanja o pitanjima od javnog interesa ekvivalentan namjernom uskraćivanju prava javnosti na adekvatnu informiranost o pitanjima koja se odnose na njenu dobrobit. To je napad na čitavo društvo.“¹² Kada se desi teroristički napad, novinari moraju više nego ikad nastaviti ispunjavati svoje uloge vjesnika i 'kontra-snage'. Ne smiju kao robovi čekati na zvanična saopćenja, već lično tragati za informacijama i provjeravati njihovu tačnost, te istovremeno ispoštovati obaveze i odgovornosti prije emitiranja tih informacija.

¹¹ <http://www.standardmedia.co.ke/article/2000206898/media-council-pushes-for-access-to-information-on-terrorism-cases>.

¹² <https://www.indexoncensorship.org/2014/06/nigeria-targeting-journalists-boko-haram/>.

Odnosi sa sigurnosnim i obavještajnim službama moraju biti jasno definirani. Iako napadi mogu potaknuti stvaranje jedne vrste 'svetog jedinstva' s predstavnicima vlasti i identificirati se s javnim pozivom na patriotizam, mediji nisu pomagači vlasti. Oni imaju svoj zadatak praćenja rada vlasti i pružanja informacija javnosti na nezavisan način.

James Rodgers, profesor žurnalistike na *City University* u Londonu je, u aprilu 2016. godine, postavio sljedeće pitanje: „Koliko ozbiljno urednici trebaju obratiti pažnju na upozorenja 'anonimnih sigurnosnih izvora' na [terorističke] prijetnje? Da li je to važna informacija o javnoj sigurnosti ili spinovanje s ciljem osiguranja dodatnih finansijskih sredstava?“¹³

Ovakav pristup posebno podrazumijeva testiranje legitimnosti tvrdnji predstavnika vlasti da neke informacije moraju ostati tajne. Nivo odgovornosti i povjerljivosti očito mora biti veoma visok, kako bi se izbjeglo da takve informacije ne padnu u ruke teroristima, ali zadržavanje informacije pod izgovorom da je to državna tajna, ili iz patriotskih pobuda, ne može se tolerirati ako je cilj zataškavanje nezakonitih ili nerazumnih aktivnosti koje su vlasti poduzele. Linija između onoga što treba ostati tajna i onoga što treba objelodaniti nije uvijek jasna, ali se mora stalno preispitivati, a argumenti koje pružaju vlasti moraju biti sistematično evaluirani.

2.6 „Davanje okvira“ terorizmu

„Okvir“ vijesti koji se koristi za izvještavanje o terorizmu je od presudnog značaja. Ovi okviri su „interpretativne strukture, koje novinari koriste da bi određeni niz događaja stavili u njihov širi kontekst,“ kako tvrde Pippa Norris, Montague Kern i Marian Just.¹⁴

Davanje okvira podrazumijeva odabir određenih aspekata i uglova stvarnosti kojima se, zatim, daje opis, definicija, tumačenje i moralna evaluacija u pogledu teme koja je predmet izvještavanja.

Odabir koji naprave mediji nije uvijek savjesno izvršen, te može odražavati okvire vijesti koje odaberu drugi, kao, naprimjer, predstavnici vlasti, javne ličnosti, istraživački centri ili pojedini novinari, a koji daju prioritet blizini, emociji ili ideologiji. Ipak, odabir okvira je od ključnog značaja. Može utjecati na reakciju javnosti i predstavnika vlasti. Authori Brooke Barnett i Amy Reynolds napominju kako je, do izvjesne mjere, način na koji su američki mediji uokvirili napade izvršene 11. septembra 2001. godine, odražavao poziv na odlučnu odmazdu.¹⁵ Mediji su uveliko citirali izjave političara koji predlažu vojni odgovor, kao i reakcije običnih američkih građana koji pozivaju na represalije.

¹³ <http://www.city.ac.uk/news/2016/aprN/terror-attacks-put-journalists-ethics-on-the-front-line>.

¹⁴ *Framing Terrorism: The News Media, the Government, and the Public*, Routledge, 2003., str. 10..

¹⁵ *Terrorism and the Press. An Uneasy Relationship*, str. 129.

Tokom Hladnog rata, mnogi teroristički činovi su tumačeni u okviru ideološke i geopolitičke konfrontacije Istoka i Zapada. Od pada Berlinskog zida i porasta terorizma 'inspiriranog islamom' (*Vidi: Riječi, str. 58.*), o terorističkim činovima se često izvještava iz perspektive slične teoriji „sudara civilizacija“, koju je popularizirao bivši harvardski profesor, Samuel Huntington. U oba slučaja, model je veoma sličan, inspiriran maničeizmom, tj. binarnom koncepcijom informacije - oni protiv nas ili 'loši momci' protiv 'dobrih momaka'.

Isti događaji se na taj način mogu uokviriti na radikalno različite načine, u skladu s medijskim premisama. Iako neki pretražuju informacije u potrazi za onim što razdvaja zajednice, drugi odabiru činjenice, kako bi ukazali na potrebu

Iako neki pretražuju informacije u potrazi za onim što razdvaja zajednice, drugi odabiru činjenice, kako bi ukazali na potrebu za koegzistencijom i na mogućnost koegzistencije.

za koegzistencijom i na mogućnost koegzistencije. Nakon 11. septembra 2001. godine, izvjestan broj američkih medijskih kuća objavio je pozitivnije članke o Amerikancima arapskog porijekla i muslimanskim građanima.¹⁶ Ovakav okvir imao je za cilj suzbijanje odmazde nad konkretnim američkim zajednicama, te ukazivanje na hitnost rješavanja izazova koje je postavila Al-Qaida, u skladu sa zakonom i na nediskriminacijski način. Od ogromnog

je značaja kreirati pravilan okvir, s obzirom na to da se novinari na taj način mogu uzdići iznad društvenih refleksa novinarstva, unaprijed uspostavljenih konsenzusa, onoga što je 'očito', te time ponuditi različite, pluralističke i kritičke perspektive.¹⁷

Okvir, u koji je određen teroristički čin postavljen, može se vremenom i promijeniti. Nakon izvjesnog vremena, kada prođe prvi šok nakon terorističkog napada, mediji izlaze iz kohezijskog ili patriotskog okvira koji prvobitno kreiraju i uvode veću raznolikost stavova i mišljenja. Nakon napada u Parizu, u novembru 2015. godine, Chris Elliott, jedan od bivših urednika *The Guardian*a, prokomentirao je kako „pomisao da ovi užasni napadi imaju svoje uzroke i da jedan od tih uzroka može biti politika Zapada, predstavlja nešto što je u prvim momentima nakon napada moglo izazvati bijes. Tri dana nakon napada, pretvara se u mišljenje koje treba saslušati.“¹⁸

Ovaj okvir čini selekcija odabranih ili odbijenih tema, njihova hijerarhija po važnosti, odabir sagovornika i slike. Također se može ogledati i u odabiru određenih riječi i epiteta. Kada uporedimo dva napada, jedan u Bejrutu, od 12.

16 Brigitte L. Nacos, Oscar Torres-Reyna, "Framing Muslim-Americans Before and After 9/11", *Framing Terrorism*.

17 <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/state/crs-terror-media.htm>.

18 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/nov/23/what-we-got-right-and-wrong-in-coverage-of-the-paris-attacks>.

novembra 2015. godine, i drugi u Parizu, od 13. novembra 2015., američka novinarka libanskog porijekla Nadine Ajaka, pokazala je kako samo nekoliko riječi može biti dovoljno da se stvori okvir pomoću kojeg se utječe na izazivanje određenih emocija u javnosti. Novinske agencije opisale su napade u Bejrutu kao napade na „uporište Hezbollaha, šiitske militantne grupe“. Ograničivši područje u kolektivističkim i geopolitičkim komentarima, i na taj način zbijajući različite identitete na tom području, te novinske agencije impliciraju do izvjesne mjere da se taj zločin mogao i očekivati, jer je libanska šiitska milicija neprijatelj Islamske države. Takva karakterizacija nije bila prisutna kada se izvještavalo o napadima u Parizu, i mediji su samo marginalno spomenuli francuske vojne intervencije protiv Islamske države.¹⁹

„Davanje okvira“ je također, u osnovi, filozofija novinarstva. Istaknuti latinoamerički ekspert za novinarsku etiku, profesor Javier Dario Restrepo, ispričao je jednu anegdotu koja daje objašnjenje za to. „Kada je stigao u Bogotu, najpoznatiji ratni dopisnik na svijetu, Ryszard Kapuscinski, kazao je jednom novinaru da je ono što je on vidio u ratu bila obzirnost, solidarnost i tolerancija, te da su njegovi likovi bili djeca, starije osobe i trudnice. Mogao je reći, kao što to rade mnogi drugi dopisnici, da odlazi u ratno područje kako bi upoznao heroje, poput Ramba, ljude koji vole snagu i okrutnost.

“Ryszard Kapuscinski, kazao je jednom novinaru da je ono što je on vidio u ratu bila obzirnost, solidarnost i tolerancija, te da su njegovi likovi bili djeca, starije osobe i trudnice.”

Međutim, za ovog poljskog novinara, rat, koji je kanalizacija historije i mjesto na kojem prestaju postojati svi razlozi za vjeru u ljude, postaje izazov kada se, kao i svi oni koji vide nešto dobro u svakom zlu, fokusirate na ljude koji tu ostaju i na razloge za vjeru u ljude.²⁰

Slično kao i većina javnosti i predstavnika vlasti, u stanju šoka nakon napada, neki mediji dolaze u iskušenje da kreiraju veoma ratoboran okvir, da kritiziraju „dušebrižnike“ i promoviraju „najefektivnije“ načine borbe protiv terorizma. Tu postoji rizik od udaljavanja od onoga što definira etički kodeks društva i njegovu obavezu poštivanja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.

Gilles Bertrand i Mathias Delori, napisali su da je „rat protiv ‘terorizma’ podržan humanističkim diskursom koji je, po definiciji, slijep naspram vlastitog nasilja. Kolektivistički ili rasni diskursi jedinstveni su po tome što na sva zvona prikazuju nasilje zbog kojeg izražavaju žaljenje. Nasuprot tome, ‘moderni’

¹⁹ <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/11/paris-beirut-media-coverage/416457/>.

²⁰ <http://www.redalyc.org/pdf/160/16008104.pdf>.

‘liberalni’ i ‘humanistički’ diskurs ne ističe vlastito nasilje.²¹ Ovo je, svakako, nešto o čemu vrijedi razmisliti.

Davanje okvira neizbježno izaziva posljedice po profesionalan i ispravan rad medija. Može, naprimjer, dovesti do ignoriranja smrtnih slučajeva civila izazvanih odmazdom zbog nekog terorističkog čina, ili do zataškavanja zlodjela koja je počinila vlastita strana, što dovodi u pitanje novinarsku praksu (jednakost, nepristrasnost, istina) i humanističku etiku (osjećaj za ljude). U oktobru 2001. godine, u jednom memorandumu dostavljenom urednicima, CNN je naglasio da „imajući u vidu ogroman utjecaj na nevine živote u Sjedinjenim Američkim Državama, moramo biti pažljivi i ne smijemo se pretjerano fokusirati na nevolje i stradanja u Afganistanu, koje će neizostavno biti dio ovog rata.“²²

Američka štampa počela je, tek 2004. godine, ozbiljno informirati svoje čitaoce o mučenjima u američkim zatvorima u Bagramu i Abu Ghraibu, iako su vlasti već ranije prozivane u javnosti od strane asocijacija koje se bore za poštivanje ljudskih prava.²³

Posljedice dronskih napada na pakistansko civilno stanovništvo dugo su se držale u tajnosti, jer su te napade mediji smatrali legitimnim zato što su bili uvjereni u potrebu za okrutnom borbom protiv terorističkih organizacija. Novinarka Tara McKelvey istakla je da „kada dronovi izvrše napad, ključna pitanja se ne postavljaju i ne daju se odgovori na njih.“²⁴ Iako postoje razlozi za ovakav okvir, oni ne smiju voditi ka namjerno parcijalnim oblicima novinarstva.

Okvir također podrazumijeva i davanje objašnjenja o dubokim uzrocima terorizma. Novinari se posebno moraju čuvati otvorenih teorija i kategoričnih izjednačavanja. Iza mnogih objašnjenja, ponekad podržanih mišljenjima stručnjaka, kriju se ideološke predrasude koje su toliko moćne da onemogućavaju nezavisan i nepristrasan pristup nekom događaju.

Da li je terorizam ponikao iz društvene bijede? Da li je proizvod međunarodnog uplitanja? Koje historijske epizode ga inspiriraju? Koja je stvarna uloga religije? Da li je ‘džihadizam’ posljedica radikalizacije islama ili je, kako vjeruje francuski naučnoistraživački radnik Olivier Roy, rezultat islamizacije radikalizma? (*Vidi: Riječi, str. 58.*) Odgovori na ova pitanja ne određuju samo uređivačku politiku medija, nego i često odabir tema za izvještavanje.

2.7 Garantiranje vladavine prava i poštivanja ljudskih prava

Sigurnost građana i njihovo pravo na život je temeljno ljudsko pravo, te države moraju poduzeti mjere da ih zaštite. Kako bi to učinile, mogu privremeno

21 *Terrorisme, émotions et relations internationales*, Myriapode, 2015., str. 74.

22 <https://www.theguardian.com/media/2001/nov/01/warinafghanistan2001.september112001>.

23 http://www.cjr.org/feature/failures_of_imagination.php.

24 http://www.cjr.org/feature/covering_obamas_secret_war.php.

biti oslobođene poštivanja izvjesnih prava i sloboda, ali u okviru strogih ograničenja.

Međutim, rizik od pretjerane mjere kojom se krši međunarodno humanitarno pravo je stalno prisutan. Ograničenja koja se postavljaju slobodi medija mogu biti pretjerana, mjere kontrole nesrazmjerne, pretresi i hapšenja proizvoljni. Definicija 'terorističkog čina' može naročito biti zloupotrijebljena u smislu obuhvatanja i kriminalizacije legitimnih mišljenja unutar demokratskog društva. U borbi protiv terorizma, međunarodna saradnja može dovesti do opasnih aktivnosti. Naprimjer, kako raditi s obavještajnim službama diktatorskih zemalja, a ne pogaziti vlastite principe? Štampa i mediji ne pokrivaju dovoljno ove sive zone u kojima, zbog žestine kojom se propovijeda realnost u svijetu brutalnih događanja, demokratske države mogu u svakom trenutku izdati same sebe.

Ured visokog komesara UN-a za ljudska prava²⁵ i, posebno, specijalni izvjestilac UN-a za promociju i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u oblasti borbe protiv terorizma, funkcija koju od augusta 2011. godine obavlja Ben Emmerson, odlične su referentne tačke za evaluaciju zakonitosti kontraterorističkih mjera i njihove usklađenosti sa međunarodnim humanitarnim pravom. Lokalne i međunarodne asocijacije za ljudska prava, kao što su *Human Rights Watch*,²⁶ *Amnesty International*,²⁷ *International Federation for Human Rights* (Međunarodna federacija za ljudska prava)²⁸ i *International Commission of Jurists* (Međunarodna komisija pravnika),²⁹ posebno su dobro razvili mehanizme praćenja terorizma i kontraterorizma.

Neki mediji se također upuštaju u misiju evaluacije kontraterorističkih mjera u odnosu na pozitivne državne propise i međunarodno humanitarno pravo. Nakon napada u Parizu, 13. novembra 2015. godine, francuski list *Le Monde* oformio je poseban odjel za praćenje razvoja događaja u vanrednom stanju u kojem se država našla.³⁰

Borba protiv terorizma može dovesti do kršenja ravnopravnosti građana pred zakonom, u smislu izražajnije diskriminacije, naprimjer, u etničkom profiliranju, pojavi predrasuda zasnovanih na fizičkoj pojavi, itd. Pažnja koja se posvećuje politikama profiliranja na osnovu etničkog ili vjerskog porijekla tim više je vrijedna spomena, jer takve politike mnogi stručnjaci danas smatraju

25 <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>; <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>.

26 <https://www.hrw.org/topic/terrorism-counterterrorism>

27 <http://www.amnesty.eu/en/news/press-releases/eu/human-rights-in-the-eu/humanrights-and-counter-terrorism/>

28 <https://www.fidh.org/en/issues/terrorism-surveillance-and-human-rights/fighting-terrorism-and-protecting-human-rights-analyses-from-fidh>

29 <http://www.icj.org/>

30 <http://delinquance.blog.lemonde.fr/2015/11/23/observons-letat-durgence/>

neefektivnim. Također mogu izazvati i veliki bijes u zajednicama od kojih se zatraži da sarađuju sa sigurnosnim snagama.

2.8 Suočavanje sa strahom

Jedan od ciljeva terorizma jeste izazvati strah i bol, što može dovesti do toga da građani zahtijevaju usvajanje autoritarnih mjera, te do kolektivnog optuživanja konkretne zajednice. Sve ovo ide naruku teroristima.

Kroz terorizam, namjera je razotkriti „licemjerje demokratskih država“ i polarizirati društva. Jessica Stern, s Univerziteta Harvard, prokomentirala je kako je „čitav cilj terorizma izazvati naše pretjerane reakcije.“

UNESCO je, kao tijelo UN-a odgovorno za „širenje svijesti o miru među muškarcima i ženama“, posebno zabrinut zbog načina na koje djela nekolicine na ekstremnim društvenim rubovima mogu proširiti bijes i sumnju na mnogo šire gupe. Strah je jedna od najsnažnijih, iskonskih emocija koje postoje, te može pretvoriti inače otvorene i tolerantne ljude u ljude pune predrasuda i diskriminacije. Ovaj strah može biti toliko moćan da se mogu predvidjeti i ishodi izbora u nekoj državi, te se manifestirati u obliku drakonskih politika rada koje pogađaju neke od najugroženijih zajednica unutar društva.

Strah je jedna od najsnažnijih, iskonskih emocija koje postoje, te može pretvoriti inače otvorene i tolerantne ljude u ljude pune predrasuda i diskriminacije.

Kada se izvještava o terorističkom činu, ton izvještavanja je krucijalan kako bi se održala ravnoteža u reakcijama stanovništva i spriječio strah od podjele i polarizacije društva. Temeljito vladanje protokom informacija i osiguravanje njihove istinitosti i tačnosti, predstavljaju novinarsku praksu koja može spriječiti da se strah pretvori

u paniku ili paranoju. Mediji moraju imati da umu da je, iako je terorizam jedinstven po svojoj sposobnosti da šokira i preplaši, stvarni nivo rizika po građanina relativno mali, naročito u poređenju sa bezbroj drugih faktora koji možda nemaju isti emocionalni naboj.

Pa ipak, je li iznenađujuće što običan čovjek, koji iz dana u dan gleda non-stop izvještavanje o napadima, može postati uvjeren da se nalazi u neposrednoj i neizbježnoj opasnosti? Prijetnje i izazovi sa kojima se suočavaju tijela vlasti i društvo moraju biti procijenjeni hladne glave, bez pretjerivanja, senzacionalizma ili popuštanja pred pritiscima koji dolaze iz onog dijela političke arene (ili zbog finansijskog bilansa samih medija) koji ima koristi od osjećanja nesigurnosti i strepnje.

2.9 Inkluzivno novinarstvo

Općenito govoreći, mediji se obraćaju jednoj konkretnoj publici, definiranoj blizinom, tržištem ili nekim političkim, društvenim, nacionalnim ili vjerskim identitetom. Oni također imaju tendenciju da se brinu prvo o „svojoj“ ciljanoj publici. Teroristi mogu tvrditi da potječu iz određene zajednice, ili meta terorizma može biti neka konkretna zajednica.

Mediji moraju težiti ka tome da objasne pojedinosti napada, ali oni to mogu učiniti samo ako su spremni prikazati i „drugu stranu“ i pokazati da vode računa o različitostima.

Ovakav pristup nije čisto „politički“. On zapravo određuje kvalitet novinarstva. Samo „inkluzivno novinarstvo“ može njegovati raznolike izvore informacija, bez obzira na to da li su ti izvori osobe, udruženja ili institucije. To je od ključne važnosti, kako bi bila ponuđena pluralistička, uravnotežena vizija udarnih vijesti. Sposobnost da se odgovori na iznenadne događaje zavisi od vremena koje je posvećeno uspostavi uređivačke politike, otvorene prema različitostima. Ona se sastoji od zapošljavanja novinara koji dolaze iz redova svih zajednica koje su dio društva, pristupa mnogim svjedocima i stručnjacima i redovnog izvještavanja o tim zajednicama, umjesto da se njihov stav traži samo prilikom informiranja o događajima koji bi ih mogli svesti na grupu počinilaca ili žrtava.

Međutim, težnja da se informira o raznolikosti zajednica ne treba voditi ka ćorsokaku „plemenskog novinarstva“, pritom zaboravljajući prijetnju koju terorizam predstavlja za društvo u cjelini i za njegove zajedničke vrijednosti. Komentirajući masakr koji se dogodio u jednom noćnom klubu koji posjećuju homoseksualci u Orlando (Sjedinjene Američke Države), 12. juna 2016. godine, kolumnist *New York Timesa* Frank Bruni, primijetio je sljedeće: „Ove lokacije nikad nisu slučajno odabrane. [...] Međutim, treba da nam bude jasno: to nije bio samo napad na LGBT populaciju, kao što ni krvoproliće u redakciji lista *Charlie Hebdo* u Parizu nije bio napad samo na satiričare. I jedan i drugi su bili napadi na samu slobodu. I jednom i drugom su meta bila društva koja, u najboljem slučaju, integriraju i slave postojanje različitih stavova, različitih sistema vjerovanja, različitih načina za iskazivanje ljubavi. Govoriti o bilo kojem od ta dva masakra u užem smislu od tog, znači propustiti širu poruku, sveprisutniju opasnost i ono što je zaista na kocki.“³¹

2.10 Razmišljati globalno

Novinarstvo ima svoje zakonitosti. Ono također ima svoje horizonte, određene geografskom, društvenom ili kulturološkom blizinom. Svakoga dana, akti terorističkog nasilja prolaze nezapaženo u međunarodnim medijima, bilo da je to zbog toga što se događaju u državama koje se smatraju „nevažnim“,

31 <http://www.nytimes.com/2016/06/13/opinion/the-scope-of-the-orlando-carnage.html?ref=opinion>.

daleko od globalnih medijskih platformi koje usmjeravaju žarište pažnje međunarodne javnosti, ili zbog toga što su na tom mjestu postali uobičajeni, ili zbog toga što ne pogađaju direktno građane ili interese najjačih država.

Međutim, iako terorizam pogađa neko konkretno, lokalno područje, on skoro uvijek implicira globalnu dostupnost informacija. Iako su počinioci terorističkih

Svakoga dana, akti terorističkog nasilja prolaze nezapaženo u međunarodnim medijima zbog toga što se događaju u državama koje se smatraju „nevažnim“.

napada u Parizu i Bruxellesu (Briselu) tvrdili da su sljedbenici grupe pod nazivom „Islamska država“, uspostavljene u Siriji i Iraku, oni niti su bili tako daleko, niti su bili „iz provincije“. Oni su zapravo dolazili iz neposredne blizine, iz kvartova Bruxellesa (Brisela) ili predgrađa Pariza. Veze moraju biti uspostavljene između država u kojima djeluju bombaši ili kidnaperi, država iz kojih oni dolaze, država iz kojih dolaze žrtve koje su njihova meta i država koje se protiv njih bore.

Zamjenik urednika lista *Straits Times* (Singapur), Felix Soh, komentirao je da „ukoliko spojite sve tačke terorizma u jednu liniju, onda su skoro sve države Jugoistočne Azije povezane. Svi se suočavamo s istim problemom. Međutim, mediji u regiji su otišli svaki u svom smjeru u izvještavanju o sukobu i terorizmu. Nema holističkog pristupa izvještavanju o pošasti terorizma, koja je sve gora i gora.“³²

Taj komentar se također tiče postojanja nacionalnih, etničkih ili vjerskih zajednica, koje se putem svoje dijaspore nalaze u cijelom svijetu. Na njih utječu događaji koji se dešavaju u njihovim državama porijekla i državama domaćinima. Neki od njihovih pripadnika mogu čak pružati podršku ili, u najmanju ruku, opravdavati djelovanje nasilnih organizacija. Između domovine i države egzila, informacije putuju kroz globalni medijski prostor.

Terorizam djeluje usred interesa i imaginacije koji se preklapaju. Svijet je postao „kosmopolis“, napisao je Timothy Garton Ash, profesor na Univerzitetu Oxford, u knjizi pod nazivom: „Sloboda govora“. Također je zapazio sljedeće: „Zahvaljujući elektronskoj komunikaciji, ono što je objavljeno u Bradfordu [Velika Britanija] često će biti dostupno u Lahoreu [Pakistan], i obratno. Ako se norme slobode izražavanja izuzetno razlikuju između ta dva mjesta – ako je, naprimjer, uobičajeno propitivati islam na jednom mjestu, a neprihvatljivo na drugom – onda nasilne reakcije postaju vjerovatnije, u jednoj državi ili u obje.“³³

32 Felix Soh, „The End of Objectivity“, in Shyam Tekwani (Ed.), *Media & Conflict Reporting in Asia*, Asian Media Information & Communication Centre (AMIC), 2008, str. 35.

33 Timothy Garton Ash, *Free Speech: Ten Principles for a Connected World*, Atlantic Books, London, 2016, str. 19.

Mediji se moraju zainteresirati za te države i regije, te „provincije“ na obodima rasporeda emitiranja vijesti i samih udarnih vijesti. One se čine veoma udaljenim i čak beznačajnim do dana kada se desi neki događaj, možda neki napad, koji će urušiti status quo. Pitanje koje je postavio novinar Roy Gutman, dobitnik Pulitzerove nagrade 1993. godine, u svojoj knjizi pod nazivom *Kako smo propustili priču?* ilustrira kako je nedostatak bilo kakvog suštinskog izvještavanja iz Afganistana („previše daleko, previše komplicirano“) tokom 90.-ih godina 20. stoljeća, nakon što su Sovjeti bili poraženi, doveo do „propuštanja“ uspona talibana i Al-Qaide, do napada koji su se dogodili 11. septembra 2001. godine. Isto tako je godinama novinarsko izvještavanje o pojavi „Islamske države/DAEŠ-a“ bilo vrlo ograničeno, čak nepostojeće, u najpoznatijim svjetskim novinama. Zbog toga se ona pojavila kao čudovište koje iznenada izranja ispod površine, iako je nastajala tokom mnogo godina u regijama Iraka koje nastanjuju suniti. Pogotovo je Joby Warrick to pokazao u svojoj knjizi pod nazivom *Uspón ISIS-a*³⁴, kao i Jason Burke u *Novoj prijetnji od islamskih militantata*.³⁵ Veze između različitih sfera u kojima terorističke grupe djeluju također su nedovoljno spomenute. O Libiji, Nigeriji i Siriji se često izvještava odvojeno, mada postoje veze između njih.

Ta sve bliskija veza između međunarodne scene i unutrašnje scene postaje još kompliciranija zbog međusobno povezanih oblika nasilja. Terorizam bjesni na raskršću svih oblika kriminala, trgovine ljudima i korupcije. On se hrani fragmentacijom država pod pritiskom loše kontrolirane globalizacije i uspona „subdržavnih“ aktera.

Globalni pristup, tj. pristup koji odlikava realnost međusobno povezanog svijeta, znači korak dalje od samog činjeničnog izvještavanja o terorističkim napadima koji se upravo dešavaju „negdje daleko“. Iako novinarski kriterij blizine ima svoje legitimne zakonitosti, također je važno biti zainteresiran za utjecaj terorističkih napada na ta „udaljena“ društva, za ljudske žrtve i negativne političke posljedice, što se podrazumijeva u slučaju napada koji se dešavaju negdje bliže nama.

Globalni pristup je zbog toga opravdan razumom, imajući u vidu nove realnosti u svijetu. Da li bi on također mogao biti opravdan emocijama? U svojoj ogorčenosti kada su u pitanju napadi počinjeni nad civilnim stanovništvom, novinarstvo se često vodi kriterijem blizine, ali da li je takav stav etički i ljudski prihvatljiv? Christophe Ayad, stručnjak za Bliski istok pri francuskom dnevnom listu *Le Monde*, zbog toga se zapitao: „Vrijede li pravila koja smo uspostavili za taoce sa Zapada također i za iračke vojnike i civile koje muče džihadisti?“³⁶

34 Joby Warrick, *Black Flags. The Rise of ISIS*, Bantam Press, London, 2015.

35 Jason Burke, *The New Threat from Islamic Militancy*, The Bodley Head, London, 2015.

36 http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2014/09/25/les-medias-face-a-l-etat-islamique_4494681_3236.html.

Zašto masakri koje je počinio *Boko Haram* u Nigeriji i sjevernom Kamerunu ne izazivaju nikakvu stvarnu ogorčenost u Evropi? Jedino je kidnapovanje više od 200 učenica u Chiboku, u aprilu 2014. godine, okupilo međunarodnu zajednicu oko kampanje *#BringBackOurGirls* (Vratite naše djevojčice). Drugi napadi, kao što je onaj koji je prouzrokovao smrt 2000 ljudi u gradu Baga na granici sa Čadom, u januaru 2015. godine, jedva da su zabilježeni u medijima u poređenju sa napadima koji su se dogodili u isto vrijeme u Parizu. „Ja sam *Charlie*, ali ja sam i Baga,“ napisao je novinar iz Južnoafričke Republike, Simon Allison, na portalu *Daily Maverick*, ali je on, nažalost, bio jedan od rijetkih koji su to učinili.³⁷

Slično tome, zašto su napadi u Parizu, 13. novembra 2015. godine, privukli toliko pažnje, kada je 40 libanskih žrtava eksplozije u Bejrutu prethodne večeri samo zavrijedilo da ih se kratko spomene? Dana 14. novembra 2015. godine, pisac i podcaster Mohamed Ghilan je na Twitteru napisao: „Šta je tužnije? Napadi u Parizu ili to što napadi u Bejrutu nisu dobili više nego djelić pažnje koju je svijet danas posvetio Parizu?“³⁸

Je li bilo u pitanju novinarstvo vođeno principom blizine ili strahoviti nemar? Sigurnost, pristup i problemi u komunikaciji u zonama koje kontroliraju naoružane grupe — na sjeveru Nigerije, naprimjer — djelimično objašnjavaju taj nesrazmjer u novinarskom izvještavanju, kao i stav domaćih vlasti, od kojih neke biraju mogućnost da ne ističu previše djela počinjena na svojoj teritoriji.³⁹ Međutim, teško je opravdati tako različite nivoe izvještavanja.

Novinarsku rutinu je vrlo teško promijeniti, djelimično zbog stava javnosti, koja nezainteresirano okreće glavu od država „koje nisu kao [oni]“, po riječima australskog profesora Folkera Hanuscha.⁴⁰ Još jedan razlog za takvu nezainteresiranost je da te države nemaju nikakvu moć na međunarodnoj sceni. „Medijska publika mora ponijeti svoj dio krivice,“ dodaje Folker Hanusch.

Taj „nacionalizam informacija“, konstatirali su Michel Wieviorka i Dominique Wolton u svojoj knjizi iz 1987. godine, pod nazivom:

Globalno razmišljanje je od ključne važnosti u borbi protiv terorizma. To nije samo stvar humanosti i djelotvornosti, nego i stvar kvaliteta novinarstva.

37 <http://www.dailymaverick.co.za/article/2015-01-12-i-am-charlie-but-i-am-baga-too-on-nigerias-forgotten-massacre/>.

38 <https://twitter.com/mohamedghilan/status/665410198878711810>.

39 <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/12/-sp-boko-haram-attacks-mgeria-baga-ignored-media>.

40 <http://www.newstatesman.com/politics/media/2015/11/disproportionate-coverage-paris-attacks-not-just-media-s-fault>.

„Terorizam sa naslovne strane“,⁴¹ ta „slabija pokrenutost javnosti na djelovanje čim događaji ne utječu direktno na njihove državljane ili teritoriju, predstavlja prepreku projektu pokretanja demokratskih država na djelovanje protiv terorizma.“ Zbog toga je globalno razmišljanje od ključne važnosti u borbi protiv terorizma. To nije samo stvar humanosti i djelotvornosti, nego i stvar kvaliteta novinarstva: samo na taj način se može utvrditi prava mjera terorizma.

Funkcija novinarstva, da parafraziramo britanskog pisca Georgea Orwella, nije da se ljudima kaže ono što oni žele da čuju, već da se kaže istina, čak iako niko ne želi da je čuje.

41 Gallimard, 1987., str. 70.

Ranjeni dopisnik u bijegu od
snajperista u Alepu,
Siriji 2012. godine.

3

Ključne sugestije:

- Biti pažljiv kada emitirate uživo
- Imati na umu zabrane medijskog izvještavanja tokom sigurnosnih operacija
- Navesti izvore informacija i okvalificirati informante
- Odmah i na vidljiv način ispraviti bilo kakvu grešku
- Biti pažljiv u vezi sa curenjem informacija i povjerljivim izvorima
- Objasniti zašto je nekom izvoru omogućeno da ostane anonimna
- Koristiti eksperte u svom radu, ali biti pažljiv
- Voditi računa o proporcionalnosti
- Ne činiti teroriste glamuroznim
- Poštivati dostojanstvo žrtava, a naročito djece
- Ne koristiti poštivanje privatnosti da se opravda zamaglivanje istine
- Ne dopustiti da neko drugi „okvalificira“ neko djelo ili grupu
- Izbjegavati ideološko moraliziranje koje zamagljuje realnost
- Imati na umu da se ne mogu sve riječi - džihadizam, rat – koristiti objektivno
- Uzimati s oprezom brojke i istraživanja javnog mišljenja
- Šta prikazati i kako? Ravnoteža između dužnosti da se informira i poštivanja privatnosti
- Objaviti ključne fotografije i snimke, bez pribjegavanja senzacionalizmu
- Biti pažljiv prilikom objavljivanja fotografija i snimaka slučajnih posmatrača
- Provjeriti istinitost fotografija i snimaka prije objavljivanja
- Izbjegavati amalgame i uopćavanje
- Kontrolirati i razotkriti govor mržnje, glasine i teorije zavjere

Poglavlje 3 Osnovna pravila

3.1 Disciplinirani oprez i sumnja

Izveštavanje o terorizmu predstavlja jedinstveni izazov za medije, zbog zbrke i patnje koju on uzrokuje, žedi za informacijama u realnom vremenu do koje dovodi, političkih pitanja koja su uključena i želje svakog od aktera da kontrolira narativ.

Zbog toga je konstantno neophodna sumnja i oprez. „O, samo još nešto“: kraljica junaka dobro poznate televizijske serije „Columbo“ primjenjuje se i na izveštavanje o terorizmu, jer vodi do svake prečice i svakog lukavstva.

Moglo bi se reći, kao što je profesor i novinar Jeff Jarvis sugerirao u vrijeme napada na Bostonski maraton, 15. aprila 2013. godine, da bi mediji trebali imati program pod nazivom: „Vijesti o onome što ne znamo“.¹

New York Times je prihvatio taj izraz tokom izveštavanja o ubistvima u Orlando, 12. juna 2016. godine, i o masakru u Nici, 14. jula 2016. godine, kada je objavio članke pod nazivom „Pucnjava u Orlando: Šta znamo, a šta ne znamo“ i „Napad kamionom u Nici (Francuska): Šta znamo, a šta ne znamo“.

Kada se dogodi neki napad, mediji pređu u vanredno stanje. Oni daju prioritet emitiranju uživo u kontekstu kojim dominira nesigurnost i polovične vijesti, u medijskom okruženju koje sve više popunjavaju društvene mreže koje rade prekovremeno. Klopke glasina, dezinformacija i emocija nalaze se svuda.

¹ <http://buzzmachine.com/2013/04/22/and-now-the-news-heres-what-we-dont-know-at-this-hour/>

Na Twitteru se objavljuju fotografije, navodno, nestalih osoba, objavljuju nepostojeće otmice i šire nepotvrđene tvrdnje. Za medije, suzdržanost predstavlja ključno pitanje, jer se utjecaj terorizma povećava sa takvim glasinama i lažnim vijestima, skrećući pažnju policije sa hitnih zadataka i izazivajući zbunjenost i strah stanovništva.

Praksa pisanja bloga uživo (objavljivanja informacija na internetu u realnom vremenu) predstavlja stalni rizik od pretjerane reakcije, čak i na internet stranicama tradicionalnih medija. Ta mješavina informacija koje je prikupio urednički tim i drugi izvori, zajedno sa reakcijama i komentarima, konstantno gura medije na granicu istine, iako neki sami sebe uvjeravaju ili opravdavaju svoje djelovanje govoreći da mogu brzo ispraviti neku informaciju, ako se pokaže da je ona netačna. Međutim, kao što je napisao Chris Elliott, bivši urednik rubrike Reakcije čitalaca u *The Guardianu*: „Nikad ne griješimo dugo' nije odgovarajuća parola kada milioni ljudi traže pouzdane informacije u magli glasina, tvrdnji i kontratvrdnji.“²

Ključno je ostati kritičan prema ostalim novinskim akterima, a čuvati se sebe i svojih predrasuda. Čak i stubovi medijske scene i velike novinske agencije mogu pogriješiti. Ako se neka informacija ne može provjeriti, mora se navesti da je to tvrdnja izvora informacija i mora biti označena kao takva, tako što treba navesti njeno porijeklo i upozoriti javnost da ona još nije provjerena. To pravilo

“Nikad ne griješimo dugo' nije odgovarajuća parola kada milioni ljudi traže pouzdane informacije u magli glasina, tvrdnji i kontratvrdnji.”

se također primjenjuje i na „uvriježene istine“, predbjeđenja i nadaleko prihvaćene teorije, kao što je previše pojednostavljena teorija da terorizam ima svoje porijeklo u diskriminaciji ili siromaštvu.³

Anne Speckhard, autorica knjige „Razgovor sa teroristima“, daje nam jedan primjer. Njeni intervjui sa porodicama terorista pokazuju da, čak i kada roditelji

palestinskih bombaša samoubica u javnosti kažu da se ponose svojom djecom „mučenicima“, oni privatno često iskazuju ogorčenost prema organizacijama koje su ih vrbovale i dovele do toga da počine samoubistvo. „Oni slave u javnosti, ali privatno su shrvani,“ napisala je.⁴

Sve mora biti provjereno, odmjereno i opravdano. Poznata izreka skeptičnog novinarstva - „Ako ti majka kaže da te voli, provjeri to“ – sada važi više nego ikada.

² <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/nov/23/what-we-got-right-and-wrong-in-coverage-of-the-paris-attacks>.

³ http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/11/25/cinq-idees-recues-sur-l-islam-et-le-terrorisme_4817306_4355770.html.

⁴ <http://www.smh.com.au/comment/terrorists-the-word-from-inside-their-minds-20130725-2qn6y.html>.

Kada su suočeni sa terorističkim napadom, mediji refleksno pokušavaju da imenuju počinioca, što je prije moguće. Rizik se sastoji u tome da će požuriti da optuže nekoga na osnovu sličnosti sa drugim napadima, spremnosti da prihvate zvanične teorije zasnovane na malom broju dokaza i čak na osnovu predrasuda. U mnogim slučajevima, mediji su ekstrapolirali činjenice iz nedovoljnih tragova i formulirali teorije koje su se pokazale netačnim. Nakon što su francuski vojnici stranog porijekla ubijeni u gradu Montauban (Francuska), u martu 2012. godine, neki mediji su to prvo povezali sa krajnjom desnicom, dok je počinitelj tog zločina, Mohamed Merah, zastupao stavove radikalnog islama. Slično tome, kada se dogodio napad u Oklahoma Cityju (Sjedinjene Američke Države) 1995. godine, mnogi mediji su odmah naglasili arapsku vezu, opisujući „dvije osumnjičene osobe bliskoistočnog izgleda tamne kose i brade.“ Počinitelj, Timothy McVeigh, je zapravo bio bijelac i pripadnik krajnje desnice.⁵ Neki mediji su čak naveli imena četvorice „osumnjičenih“ Amerikanaca arapskog porijekla, bez pažljivog provjeravanja informacija, bez obzira na ozbiljnost optužbi.

Posljedice takve greške mogu biti katastrofalne za tako stigmatizirane osobe i zajednice. U danima koji su uslijedili nakon napada u Oklahoma Cityju, Hamzi Moghrabi, predsjedavajući Komisije za borbu protiv diskriminacije nad Amerikancima arapskog porijekla, obradio je desetine slučajeva zlostavljanja i prijetnji optuženih osoba protiv ljudi „arapskog izgleda“ iz cijelog SAD-a. Neki mediji su opravdavali svoje postupke, govoreći da su samo koristili pokazatelje koje su im dali istražitelji.⁶ Međutim, jedan izvor greške bilo je pretjerano poštivanje tijela vlasti, kao da ona znaju istinu. Tokom napada u Madridu 2004. godine, mediji su prvo prenosili stavove španske vlade, koja je optužila ETA-u. Ta pretpostavka je imala svoju logiku, pošto je ta separatistička, naoružana baskijska organizacija još bila aktivna. Međutim, time nije trebalo potpuno ostaviti po strani drugu mogućnost, tj. da su islamistički ekstremisti stajali iza napada, pošto je španska vlada podržala invaziju na Irak 2003. godine. Većina medija je požurila da ispravi tu grešku čim su bile potvrđene prve informacije, ali je ta epizoda označila raskol između novinara i stava države.

Novinari koji se specijaliziraju za pitanja terorizma uglavnom se oslanjaju na izvore unutar institucija i organizacija. Iz očiglednih razloga, potrebno je da ti izvori najčešće ostanu anonimni. Međutim, oni su rijetko neutralni ili nezainteresirani. Informacije koje oni otkriju mogu, zbog toga, biti poluistine, ili čak laži u službi političkih ciljeva. U knjizi pod nazivom „Pakovanje terorizma“, Susan Moeller, profesorica na Univerzitetu Maryland, daje dobar sažetak opasnosti sa kojima se suočava novinarstvo: „Mediji se previše oslanjaju na zvanične (i bivše zvanične) izvore i u slučaju udarnih vijesti i u slučaju analize – a premalo ih provjeravaju i previše rijetko objavljuju njihove sukobe interesa. Oni predstavljaju izjave zvaničnika kao činjenice, previše rijetko nudeći

⁵ <http://ajrarchive.org/Article.asp?id=1980>.

⁶ <http://ajrarchive.org/Article.asp?id=1980>.

nezavisnu diskusiju ili potvrdu tih izjava. Često dopuštaju zvaničnicima da govore anonimno.⁷

„Dojave“ i informacije koje su „procurile“ moraju biti uzete s izuzetnim oprezom, jer mogu biti lažne. Ponekad su mediji ili pojedini novinari pod veoma velikim iskušenjem da odaju utisak da imaju izvor blizak policijskim istražnim timovima. Loša strana toga je da oni mogu biti instrumentalizirani za strategije i manevre koji prevazilaze njihove okvire. Sfera borbe protiv terorizma prilagođava se zahtjevima obavještajnih krugova i vođena je više prevarom i dezinformacijom nego etikom informiranja. To znači da je važnije nego ikada da novinari imaju mnogo različitih izvora na raspolaganju, bez obzira na to da li su to institucije, univerziteti ili civilno društvo. Oni zbog toga mogu sve provjeriti, naročito informaciju koja se čini tako upečatljivom i ekskluzivnom da bi najviše voljeli da je objave.

Redakcije trebaju poduzeti određene mjere predostrožnosti da smanje rizike koje predstavljaju anonimni izvori: konkretno, novinar treba opravdati taj postupak glavnom uredniku i objasniti javnosti zašto je izvor želio da ostane anonimn. Neki mediji zahtijevaju da njihovi novinari objelodane identitet anonimnog izvora glavnom uredniku.

Nakon napada moraju se također provjeriti zvanične izjave, izrazi saučešća, žalosti ili ogorčenosti, uz korištenje tzv. „detektora hipokrizije“. Internet stranica Fusion, koja se bavi pitanjima latinoameričke zajednice u SAD-u, učinila je upravo to nakon napada na LGBT zajednicu u Orlando, 2016. godine, podsjećajući svoje čitaoce na diskriminatorne i stigmatizirajuće izjave anti-LGBT političara koji su iznenada očajnički željeli da izraze svoje „saosjećanje“ sa žrtvama.⁸

Na isti način se mora biti obazriv kada su u pitanju stručnjaci. Čak i više nego što je to slučaj sa drugim temama, zadatak objašnjavanja i stavljanja terorizma u određeni okvir redovno se povjerava, ne uredničkim timovima medija nego vanjskim stručnjacima, u obliku intervjua ili članaka u kojima oni izražavaju svoje mišljenje. Time se često dolazi do pravog bogatstva informacija, ali još uvijek treba biti oprezan. Mediji se trebaju čuvati odsječnih izjava poznatih TV ličnosti, koje tvrde da znaju sve i razumiju sve. Stručnjaci mogu pogriješiti, jer su zarobljenici teorija razrađenih previše daleko od realne situacije. Oni mogu također uokviriti svoj doprinos na način da promoviraju neku političku agendu: svoju agendu, agendu institucije za koju rade ili fondacija, ministarstava ili obavještajnih agencija, itd., koje ih finansiraju. Oni mogu preuveličati prijetnju, jer njihov profesionalni ekonomski model zavisi od toga.

Zbog toga je od ključne važnosti provjeriti kvalitet i nezavisnost njihove ekspertize. Mediji moraju konkretno navesti kvalifikacije tih stručnjaka,

⁷ Susan Moeller, op. cit., str. 61.

⁸ <http://fusion.net/story/3122969/Orlando-pulse-massacre-politicians-react-hypocrisy/>.

instituciju kojoj pripadaju (ljevičarska ili desničarska, povezana s univerzitetom ili ministarstvom, itd.), i stvoriti mogućnosti da ne bude bilo kakve dvosmislenosti u odgovorima na postavljena pitanja. Dakle, ključno je da se mediji svojim pitanjima usprotive stručnjacima, kao što bi i drugim akterima, svjedocima ili političarima, a ne da ih tretiraju kao naučnike koji znaju istinu i čine se nepogrešivima, a time i osobama kojima se ne možete suprotstaviti.⁹

Za izvještavanje o terorističkom nasilju također je potrebno zadržati određeni osjećaj proporcionalnosti. Razum mora biti pravilo u obimu novinskog izvještavanja – previše informacija može prouzrokovati jednako veliku tjeskobu kao i premalo informacija – u njegovom tonu i prikazu nasilja. Prikaz nasilja je medijski klasik, potican programima vijesti, ali također i mnogim filmovima, TV serijama i videoigrama. Stara poslovice kaže: „Glavna vijest je ona u kojoj ima krvi.“ Mediji praktično rade na auto-pilotu, skoro automatski doprinoseći pojačavanju utjecaja terorističkog napada, čak i njegovom preuveličavanju. Oni moraju toga biti svjesni i konstantno ocjenjivati svoj tretman informacija da bi, po potrebi, ponovo uspostavili osjećaj obuzdanosti i uravnoteženosti. (*Vidi: Suočavanje sa strahom, strana 40.*)

Previše informacija može prouzrokovati jednako veliku tjeskobu kao i premalo informacija – u njegovom tonu i prikazu nasilja.

Mediji moraju naučiti da izvještavaju umjerenim „tonom“, da ne doprinose „galami“, odnosno širenju osjećanja tjeskobe ili poticanju osjećanja bijesa i da ne čine da fenomen terorizma ili njegovi akteri izgledaju veći nego što oni u stvarnosti jesu. Više nego ikada, javnost očekuje od medija da predstavlja sidro i da je sačuva od toga da bude uvučena u vrtlog vijesti.

Da li teroristi zaista bivaju posmatrani kao zvijezde, kao što neki vladini zvaničnici ponekad s osudom kažu da je slučaj? Općenito, izrazi koji se koriste za počiniocima terorističkih napada su izrazi kojima se izražava osuda i odbacivanje: mediji govore o ubicama, barbarima, monstremima i plaćenim ubicama. Međutim, određeni način opisivanja terorista može također podsvjesno izazvati ili ukazivati na neku vrstu divljenja. Kada neuviđavno govorimo o tome da je neko bio „mozak“ napada, ili o „s sofisticiranim“ napadima, zar ne rizikujemo da veličamo ubice i da ih predstavimo kao izuzetna bića, zapitao se Nacionalni javni radio (SAD).¹⁰ (*Vidi: Riječi, str. 58.*)

Neki od načina na koje su bili prikazani Ilich Ramírez Sánchez, poznat kao „Carlos Šakal“, venecuelanski terorist koji je bio uključen u mnoge napade 70-ih godina 20. stoljeća, Osama bin Laden, Anders Behring Breivik i Abu Musab al-Zarqawi su ponekad bili na ivici fascinacije.¹¹

9 <http://www.slate.fr/story/110375/faux-experts-terrorisme>.

10 <http://www.wnyc.org/story/breaking-news-consumers-handbook-terrorism-edition/>

11 <http://www.wnyc.org/story/breaking-news-consumers-handbook-terrorism-edition/>

Kada su televizijske stanice stalno iznova prikazivale videosnimak jednog od terorista koji je učestvovao u napadu na Pariz, 13. novembra 2015. godine, kako likuje za volanom terenskog vozila, vukući za sobom tijela žrtava „Islamske države“, nisu li one nesvjesno poticale nečasnu privlačnost terorizma?¹² Naslovi izvještaja i knjiga o teroristima također ukazuju na stalni rizik od toga da „skliznemo u ambis“. Mediji tvrde da su ogorčeni nehumanošću ubica, istovremeno je iskorištavajući za to da potaknu znatiželju javnosti, ili da zadovolje svoju „fascinaciju zlom“. Jedan od ciljeva terorista je da prikažu sliku moći. Kada mediji preuveličaju strateški smisao terorističkih grupa ili naglašavaju njihove taktičke vještine iz ideoloških razloga – da pruže podršku policijskim mjerama ili da odobravaju oružanu intervenciju - ili, putem senzacionalizma, da uvećaju ozbiljnost prijetnje, oni neminovno postaju davaoci kisika o kojima je govorila Margaret Thatcher. Najglasniji novinari, stručnjaci ili sudije koji osuđuju terorizam ponekad su oni koji osnažuju njegovu medijsku moć.

Također predstavlja veoma veliko iskušenje i, na prvi pogled, nije toliko za osudu, hvaliti do neba ljude koji utjelovljuju borbu protiv terorizma, koji rade u sigurnosnim službama ili pravosuđu. Pretvaranje „dobrih momaka“ u poznate ličnosti ponekad pretvara izuzetne ličnosti u svece, ali postoji realan rizik od nepoštivanja kritičke distance, koja je ključna za novinarstvo.

3.2 Etika zasnovana na poštivanju

Izvjешavanje o terorizmu zahtijeva etiku zasnovanu na poštivanju. Źrtve su u središtu novinarskog izvješavanja. Novinari jure ka Źrtvama, da ih fotografiraju i obave intervju.

To je dio dužnosti da se pruži informacija, ali to mora biti striktno regulirano, kako bi se osiguralo da Źrtve i njihovi prijatelji budu poštivani, naročito zato što većina ljudi, koji se zateknu kao Źrtve ili svjedoci događaja, ne znaju kako mediji rade.

Prečesto gomile novinara trče prema traumatiziranim ljudima, guraju se da dođu do njih, bombardiraju ih pitanjima i biraju ih u skladu sa njihovom pretpostavljenom ulogom u teatralizaciji patnje. Prečesto, oni agresivno snimaju ranjene i mrtve i prilaze im preblizu, kao novinari koji su, nakon napada koji se desio u mjestu Lockerbie (Škotska), 1988. godine, podizali čaršafe kojima su bili pokriveni poginuli da bi ih fotografirali.¹³ Prečesto, oni krše privatnost. Je li bilo neophodno stalno iznova emitirati snimljene razgovore između Źrtava napada na New York (Njujork), 11. septembra 2001. godine i hitnih službi? Raphael Cohen-Almagor, osnivač i bivši direktor Centra za demokratske studije na Univerzitetu u Haifi, komentirao je: „Oni su iskoristili patnju ljudi koji su bili u zamci unutar pogođenih tornjeva, ljudi koji će uskoro poginuti,

¹² http://www.francetvinfo.fr/faits-divers/terrorisme/attaques-du-13-novembre-a-paris/qui-est-abdelhamid-abaaoud-le-cerveau-presume-des-attentats-de-paris_1178553.html

¹³ Joan Deppa, *The Media and Disasters: Pan Am 103*, David Fulton Publishers, London, 1993.

RAVNOTEŽA IZMEĐU INFORMIRANJA I HUMANOSTI

Centar za novinarstvo i traumu Fondacije Dart, organizacija specijalizirana za pitanja u vezi sa novinarskim izvještavanjem o nasilju, objavio je niz smjernica koje na najbolji način kombiniraju principe informiranja i humanosti. Također je pozvao medije da imaju na umu da žrtve imaju prava, uključujući pravo na to da pristanu ili da odbiju pristanak na intervju ili fotografiranje.

Ovo su glavne smjernice:

- 1. Tražiti pristanak žrtava.** Žrtve imaju pravo da odbiju da obave intervju ili da budu snimane.
- 2. Ocijeniti stanje šoka** u kome se nalaze osobe s kojima se obavlja intervju: moguće je da one nisu sposobne da daju svoj pristanak i da se mogu osjećati izmanipuliranima.
- 3. Ne pogoršavati stanje šoka u kome se nalaze žrtve.** Pitanja moraju biti postavljena s oprezom i poštivanjem. Naročito fotografi i kamermani moraju stvoriti mogućnosti da ne ugrožavaju privatnost žrtava. Ne postavljajte glupa pitanja poput: „Kako se osjećate?“ – jedan od prvih simptoma nakon napada je otupljivanje čula.
- 4.** U nekim državama, **izuzetno voditi računa o lokalnom kulturološkom kodeksu**, naročito prilikom obavljanja intervju sa ženama.
- 5.** Ako žrtve odbiju da svjedoče, **ne nuditi novac da biste ih pridobili.** Umjesto toga, obavite intervju sa šefovima humanitarnih organizacija da biste dobili potrebne informacije.
- 6.** Razmišljati o **utjecaju koji fotografije žrtava** i svjedočenja preživjelih imaju na njihove porodice.

Izvor:: <http://dartcenter.org/content/working-with-victims-and-survivors>

stalno iznova emitirajući emotivnu zbrku ljudi koji su pokušavali da se suoče sa posvemašnjim užasom, nevjericom, strahom i terorom. Ti senzacionalistički emiteri su pokazali vrlo malo osjetljivosti prema žrtvama u svojoj težnji ka većoj gledanosti.“¹⁴

Koja su osnovna pravila koja novinari treba da poštuju kako bi ispunili i svoju dužnost da informiraju i da poštuju dostojanstvo i prava žrtava? Ona mogu zavisiti od lokalnog konteksta. U državama koje su u ratu, naprimjer, imperativ omogućavanja distribucije informacija, naročito kada su u pitanju porodice

14 <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1579>

žrtava, može imati veću težinu od poštivanja privatnosti, pa čak i od smrti. U Iraku, nakon eksplozije automobila bombe u oblasti Karrada, 2015. godine, najmanje jedan televizijski kanal je emitirao zvanične liste s imenima poginulih i ranjenih, koje je dostavila lokalna bolnica.¹⁵

Centar za novinarstvo i traumu Fondacije Dart je također objavio konkretne preporuke za obavljanje intervjua sa djecom koja su žrtve ili svjedoci nasilja. (Vidi također: Fotografije i snimci djece, strana 71.) One naglašavaju neophodnost traženja pristanka roditelja ili staratelja, oprez neophodan prilikom postavljanja pitanja i ogromnu pažnju koja mora biti posvećena poštivanju dostojanstva i psihološkog stanja djeteta.¹⁶

Međutim, takva etika, zasnovana na poštivanju, ne treba da postane izgovor za uskraćivanje istine. Tokom napada koji se desio u mjestu Lockerbie (Škotska), 1988. godine, rođak jedne od porodica žrtava je izrazio ogorčenje zbog napadnog i čak nasilnog ponašanja nekih novinara, koji su snimali ljude koji su bili u suzama, ili su padali u nesvijest od bola. Oni su kasnije izjavili: „Veoma je važno zabilježiti te neskrivene emocije, čak i kada je to neugodno za ljude koji drže do svoje privatnosti. Tokom tih trenutaka, nismo više pojedinci i moramo zaboraviti vlastiti ego za dobrobit svih.“ To mišljenje se može nekome činiti neosjetljivim, ali ono dovodi u pitanje etiku, koja ne smije predstavljati prepreku dužnosti da se pruži informacija.

3.3 Žrtve: više od imena

Nakon napada koji su se dogodili 11. septembra 2001. godine, *New York Times* je objavio fotografije i biografije žrtava. Došlo je vrijeme da se „prekine s apstraktnošću“. „Raniji tretman masovnih pogibija bio je previše telegrafski“, objavila je Christine Kay, jedna od urednica Gradske rubrike *New York Timesa*. „Oni su imali datum rođenja, školu u koju su išli... Oni nisu bili plod nečije mašte.“

„Impresionizam“, dodao je novinar Roy Harris, „a ne detalji koji podsjećaju na nekrolog, bio je potreban da se pomogne čitaocima da vide te žrtve kao stvarne ljude.“¹⁷

Takvo predstavljanje su prihvatile francuske novine, kao što je *Libération*, nakon napada u Parizu, 13. novembra 2015. godine, i *Le Soir*, nakon napada u Bruxellesu (Briselu), 22. marta 2016. godine. Zamisao je da se žrtvi da lik, odnosno osobnost, ističući neku strast, hobi ili filantropski rad koji je davao smisao njihovom životu.

15 <http://www.aljazeera.com/news/2015/05/150509151030459.html>

16 <http://dartcenter.org/content/interviewing-children-guide-for-journalists>

17 Roy Harris, *Pulitzer's Gold: A Century of Public Service Journalism*, Columbia University Press, New York, 2016, str. 47.

„Šta ako se fokusirate na vrtlarstvo jedne žene, ili jednog muškarca koji vodi svoju kćer na sate klizanja na ledu, ili koji možda puši cigare?“ zapitala se Christine Kay. Podsvjesno, ta tehnika čini sve ljude jednakim, ljudskim bićima, koja su suočena sa patnjom ili smrću.

3.4 Riječi

U Prvom poglavlju navedeno je da su izrazi „terorist“ i „terorizam“ skoro uvijek kontroverzni. Najveće novinske agencije, medijske kuće i novine koriste te riječi umjereno, češće preferirajući da koriste konkretne izraze, kao što su „bombaši“ ili „napadači“, na veliko nezadovoljstvo vlada ili javnosti koja želi da „plaćene ubice“ i „barbari“ budu direktno osuđeni.¹⁸

Za medije, kao i za UN, izazov je u pronalaženju „najobjektivnijeg“ izraza, što je moguće nepristrasnijeg, za opis određenog djela ili nasilne organizacije. Da li neku grupu definiraju njena djela ili njena ideologija, njena sredstva ili njeni ciljevi? Relativno je lako nazvati bilo koji bezobzirni napad na civile, ili nasilna djela čija su meta predstavnici države (policajci, sudije, vojnici, itd.), „terorističkim“ napadima. To je bio slučaj sa napadima koje su vršile „Crvene brigade“, ili krajnja desnica u Italiji, tokom dvije decenije – od kraja 60.-ih do kraja 80.-ih godina 20. stoljeća – koje su poznate pod nazivom: „Olovne godine“, ili sa napadima koje su orkestrirale *Action Directe* (AD, ili „Direktna akcija“) u Francuskoj, *Rote Armee Fraktion* (RAF, ili „Fracija Crvene Armije“) u Zapadnoj Njemačkoj, ETA u Španiji i IRA u Velikoj Britaniji. Napadi u kojima je korišten gas sarin, koje su počinili pripadnici sekte „Aum Shinrikyo“ u Tokiju, 20. marta 1995. godine, također se smatraju terorističkim napadima.

Međutim, gerilski pokreti u Latinskoj Americi 70.-ih i 80.-ih godina 20. stoljeća su nešto drugo. Primjer toga je urugvajski Nacionalni oslobodilački pokret Tupamaro, koji su vlasti osudile kao teroristički pokret, dok su njegovi pripadnici sebe vidjeli kao progresivne militante koji se bore protiv diktatorskih vlada. Kako trebamo nazivati političke grupe koje pribjegavaju terorističkim djelima, tj. djelima čija su meta osobe koje ne učestvuju u borbama, u situacijama kada se radi o diktaturi ili okupaciji?

Redakcije se već godinama bore sa tom zagonetkom u vezi sa nazivom „terorist“. Iako se terorističko nasilje jednoglasno odbacuje, ta etička pozicija ne rješava terminološku dilemu. „Neke riječi imaju emocionalni odjek, ili su njihove definicije veoma diskutabilne,“ navodi se u Reutersovom priručniku pod odrednicom „emotivne riječi“.

“Apokaliptični jezik je jezik koji dovodi do napretka fundamentalizma”

¹⁸ <http://www.aljazeera.com/programmes/listeningpost/2013/05/201352512137941940.html>

Šta se može učiniti? Charles Prestwich Scott, jedan od bivših urednika *The Guardian*a, osmislio je poznati izraz: „Činjenice su svete, ali komentar je slobodan,“ iako je, u idealnom slučaju, komentar samo onda vrijedan poštivanja ako je zasnovan na dokazanim činjenicama. Legitimno je za članke u kojima se izražava autorovo mišljenje i za uredničke komentare slobodno koristiti izraze „terorizam“ i „terorist“, čak i da se potakne kontroverza, ako organizacije pribjegavaju nasilnim, bezobzirnim djelima. Međutim, u vijestima se traži veća suzdržanost, a prioritet mora biti na opisu djela, a ne na njegovom kvalificiranju, često pod pritiskom emocija, javnog mišljenja ili tijela vlasti.

Postoje dva ključna kriterija za korištenje tih izraza:

- **Koristiti ih relevantno.** Na međunarodnoj sceni, kojom dominiraju uzajamno suprotstavljene propagandne kampanje, stalno postoji iskušenje da se pretjera, pri čemu neki odmah kvalificiraju radikalne proteste kao „teroristička“ djela.

- **Temeljito vladati riječima.** Mediji moraju vjerno prenijeti, bilo pod navodnicima ili navođenjem izvora, izraz koji koristi neko drugi (vlada, pobunjenici, itd.), ali ne smiju drugima dati privilegiju da definiraju neku grupu ili da opišu neko djelo, bez obzira na to da li su to oružane grupe, tijela vlasti ili „pristrasna udruženja“. Novinar ima dužnost da bude autonoman u služenju istini. Novinar ili novinarka mora izbjegavati da bude samo izvještač ili prenosilac tumačenja nosilaca dešavanja koji su, po definiciji, pristrasni. Novinar mora „neutralizirati“ i „objektivizirati“ objave, naročito one izrečene tokom intervjua, tako što će predstaviti činjenice, brojke i podatke, omogućavajući javnosti da donese racionalan sud o korištenju tih riječi. Naprimjer, Susan Moeller, autorica knjige pod nazivom „Pakovanje terorizma“,¹⁹ nudi tri kriterija u svojoj karakterizaciji terorizma: namjerno gađanje civila; cilj, osim žrtava, da se utječe na javno mišljenje što je šire moguće; i namjera da se ostvari psihološki utjecaj koji je veći od uzrokovane fizičke štete. (Vidi: Osnovna pitanja u izvještavanju o terorizmu, str. 16.)

Riječi uglavnom biraju stranu, kao kada neko govori o „ubicama“, dok drugi govore o „mučenicima“, o „upadu“ ili o „invaziji“, o „napadu“ ili o „odmazdi“.

Moeller, istraživačica na Univerzitetu Maryland (Sjedinjene Američke Države), specijalizirala se za pitanja uloge medija na međunarodnoj sceni. Ona također upozorava na to da se ne zauzima uglavnom moralni i ideološki pristup terorizmu, tako što će se o njemu govoriti kao o „osovini zla“, „barbarstvu“ ili „poniženju“. Ona je zbog toga pisala: „Kada se o teroristima govori kao o monolitnom neprijatelju, umjesto o

različitim akterima koji teže ka ostvarenju konkretnih političkih ciljeva, kada

¹⁹ Susan D. Moeller, *Packaging Terrorism: Co-opting the news for politics and profit*, Wiley-Blackwell, 2007, str. 18.

se teroristi prikazuju kao vjerski fanatici ispranog mozga, a ne kao racionalni politički akteri, terorizam se čini neobjašnjivim.²⁰ Emocionalni pristup zapravo komplicira racionalno proučavanje te pojave i zbog toga rizikuje da dovede do usvajanja nedjelotvornih mjera. Štaviše, kao što je zapazila britanska profesorica Jacqueline Rose: „Apokaliptični jezik je jezik koji dovodi do napretka fundamentalizma.“

Ta kontroverza obuhvata mnogo više riječi nego što je riječ „terorizam“, jer riječi uglavnom biraju stranu, kao kada neko govori o „**ubicama**“, dok drugi govore o „**mučenicima**“, o „**upadu**“ ili o „**invaziji**“, o „**napadu**“ ili o „**odmazdi**“. Taj „kolateralni jezik“²¹, koji se infiltrira u bilo koju diskusiju o terorizmu i u reakciju odabranu za suprotstavljanje terorizmu, konstantno koriste suprotstavljene strane da nametnu pristrasnu viziju trenutnih događaja i da zastraše novinare koji koriste „pogrešne izraze“. Međutim, mediji moraju biti oprezni kada preuzimaju izraze koje su osmislili teroristi ili tijela vlasti. To su izrazi sa šifriranim značenjem, bez obzira na to da li se radi o „**revolucionarnom porezu**“, što nije ništa drugo nego iznuda, „**hirurški precizni udari**“, koji imaju tendenciju da demantiraju utjecaj bombardiranja na civilno stanovništvo, ili „**pojačane tehnike ispitivanja**“, što je sinonim za mučenje. Također moraju biti rigorozni kada koriste izraze pune emocija, kao što su „**fundamentalizam**“ i „**genocid**“, i preferirati rigorozna objašnjenja, a ne arogantne izjave.

Pored toga, kontroverza se pojavila oko toga na koji način označiti „Islamsku državu“, pokret koji je uspostavio Abu Bakr al-Baghdadi u Siriji i Iraku, što je odavalo sliku semantičkog bojnog polja. Francuska je, naprimjer, zastupala stav da se isključivo koristi izraz „**DAEŠ**“, arapski akronim u značenju „Islamska država Iraka i Levanta“, *Dawlat islamiya fi 'iraq wa sham*.²² Laurent Fabius, ministar vanjskih poslova Francuske, tim povodom je izjavio: „Teroristička grupa o kojoj govorimo nije država. Željela bi to biti, ali nije, i zvati je državom znači činiti joj uslugu. Isto tako, preporučujem da se ne koristi izraz „Islamska država“, zato jer on dovodi do zabune kada je riječ o izrazima ‘islam’, ‘islamizam’ i ‘musliman’“. U saudijskim novinama pod nazivom *Riyadh*, Amjad Al Munif je naglasio sličan stav nekoliko drugih medijskih izvora na arapskom jeziku koji su osudili „semantičku propagandu.“²³ Štaviše, tokom intervjua na TV kanalu *Al-Arabiya*, reisu-l-ulema Islamske zajednice Egipta je konstatirao da ta grupa „nije država, već su to [...] teroristi,“ i da oni „nemaju nikakve veze s islamom.“ Zamolio je medije da ne koriste puno ime te grupe na arapskom jeziku, već da je zovu „teroristička organizacija DAEŠ“.

20 Susan D. Moeller, op. cit., str. 22.

21 *Collateral Language: A User's Guide to America's New War*, New York University Press, 2002.

22 <http://www.metronews.fr/info/Iraq-et-syrie-ne-dites-plus-etat-islamique-dites-daech/mnio!U1u1LnHQJYy2k/>

23 <http://www.alriyadh.com/1055386>

Za neke, nije samo stvar u odlučivanju da li treba ili ne neku organizaciju okarakterizirati kao „terorističku“, nego joj odreći pravo da sebi da ime, pošto je ime jedan od ključnih elemenata propagande određene grupe. Takvu poziciju potvrđuje činjenica da ta organizacija oštro kažnjava one koji ih nazovu „pogrešnim imenom“, otkrivajući šta je sve na kocki u ovoj bici riječi i akronima.

Šta je ispravno? Svi akteri uključeni u pitanja terorizma veoma su svjesni važnosti riječi, do tog nivoa da su tijela vlasti razvila strategije kontranarativa. Primjer toga je dokument koji je objavilo Ministarstvo domovinske sigurnosti SAD-a pod nazivom: „Riječi koje imaju efekta i riječi koje nemaju: Vodič za komunikaciju u borbi protiv terorizma.“²⁴ U svojoj Rezoluciji, usvojenoj 19. decembra 2015. godine, i pripadajućoj listi sankcija, UN koristi akronim ISIL (Islamska država Iraka i Levanta), ali dodaje „također poznata kao DAEŠ“.

Mediji imaju pravo da koriste onaj izraz koji žele, zbog slobode izražavanja i definicije njihove uredničke politike, no nije li novinarski logičnije nazivati neku organizaciju imenom koje je ona sebi dala? U svojoj knjizi pod nazivom „Džihad akademija“, novinar i bivši talac Nicolas Hénin je napisao: „Smatram da ne trebam koristiti bilo koji naziv drugačiji od onog koji ona sama koristi. Radije bih fokusirao svoju kritiku na njena djela i ideologiju, umjesto da pribjegavam anatemesanju.“²⁵

Agencija Associated Press (AP) je odabrala srednji put, tako što koristi naziv „grupa Islamska država, da bi izbjegla izraze koji zvuče kao da bi se oni mogli boriti za međunarodno priznatu državu.“²⁶

„Striktno govoreći, džihad označava unutrašnju duhovnu borbu, a ne sveti rat. To nije tradicionalno negativan izraz. On također označava borbu za odbranu islama od izazova.“

Agencija France-Presse (AFP) koristi izraze „organizacija Islamska država“, „grupa Islamska država“ ili „džihadisti ID-a.“²⁷ Drugi su odabrali da govore o „grupi poznatoj pod nazivom Islamska država“. Istovremeno, neki pokušavaju da izbjegnu to pitanje preferirajući upotrebu akronima ID, slično kao što ljudi spominju ETA ili FARC, ne osjećajući se obaveznim da napišu njeno puno ime.

Ista bi se pitanja mogla postaviti u vezi s izrazom „džihadist“. Taj izraz se sve više koristi, pa makar i zbog toga da se izbjegne korištenje izraza „islamski terorist“, za koji se neki pribojavaju da stigmatizira islam u cijelosti, a ne samo one koji tvrde da su njegovi sljedbenici kako bi vodili svoj rat. Međutim, da li to pogoduje teroristima? Neki vjeruju

24 <http://www.investigativeproject.org/document/127-words-that-work-and-words-that-dont-a-guide-for>

25 Fayard, Paris, 2015., str. 9.

26 <https://blog.ap.org/announcements/now-we-say-the-islamic-state-group-instead-of-isil>

27 <http://bigbrowser.blog.lemonde.fr/2015/06/30/comment-designer-letat-islamique/>.

da pogoduje. „U vezi sa džihadom, čak i ako je ispravno da se referiramo na taj izraz [...], to možda nije strateški dobro, jer on čini terorizam glamuroznim, daje teroristima nijansu vjerskog autoriteta koju oni nemaju,“ konstatirano je u dokumentu Ministarstva državne sigurnosti SAD-a.²⁸

Allie Kirchner, istraživač za Stimson Centar, jedan istraživački centar u Washingtonu, je komentirala: „Teroristi su iskoristili riječ džihad da stvore lažni utisak da tekst Kur'ana podržava njihove nasilne zločine.“ Dodala je: „Fokusirajući se na uski koncept džihada koji koriste teroristi, američki mediji su nenamjerno osnažili vezu u svijesti Amerikanaca između terorizma i islama i doprinijeli negativnoj percepciji islama od strane sve većeg procenta američke javnosti.“²⁹

Vodič za stil izražavanja na TV kanalu Al Jazeera isključio je taj izraz iz upotrebe: „Striktno govoreći, džihad označava unutrašnju duhovnu borbu, a ne sveti rat. To nije tradicionalno negativan izraz. On također označava borbu za odbranu islama od izazova.“³⁰ Taj izraz se još više osporava, pošto se koristi u izrazima protivljenja džihadu od strane nekih neokonzervativnih i čak krajnje desnih grupa koje, u pozadini kritike terorizma, vode jednu opću kampanju protiv islama.

28 Citirano iz knjige *Terrorism and the Press: an uneasy relationship*.

29 <http://www.stimson.org/spotlight/losing-the-meaning-of-jihad-terrorism-and-the-us-media/>

30 <http://www.poynter.org/2015/al-jazeera-memo-illustrates-the-importance-of-word-choice/315683/>

RAZMATRANJE RIJEČI

Roy Peter Clark s Instituta za medijske studije Poynter u gradu St. Petersburg (Sjedinjene Američke Države), daje sažetak svih ovih dilema u obliku liste pitanja:

1. Koje je **doslovno značenje** riječi ili izraza koji je upitan?
2. Da li ta riječ ili izraz ima bilo kakve **konotacije**, tj. asocijacije koje su pozitivne ili negativne?
3. Na koji način ta riječ korespondira s onim **što se zapravo dešava** na terenu?
4. Koja grupa (ponekad nazvana „**govorna zajednica**“) preferira jedan izraz umjesto drugog, i zašto?
5. Sadrži li ta **riječ ili izraz „emotivno značenje“**? Koliko daleko nas odvodi od neutralnog?
6. Da li mi ta riječ **pomaže da vidim**, ili **me sprečava da vidim**?

Slično tome, trebamo li govoriti o „ratu“ protiv terorizma? Nakon napada koji su se dogodili 11. septembra 2001. godine, Bushova administracija je objavila „rat protiv terora“. Potom, nakon napada u Parizu, 13. novembra 2015. godine, francuski predsjednik François Hollande je govorio o „ratu protiv terorizma“. U oba slučaja, komentatori su intervenirali da ospore taj izraz, ili da polemiziraju, ili, racionalnije, da pokažu da je taj izraz neprikladan. Peter Goldsmith, glavni tužilac Engleske i Walesa od 2001. do 2007. godine, izjavio je: „Ako govorite da su ljudi angažirani u ratu protiv terora, rizikujete ne samo da pružite osjećaj dostojanstva njihovom cilju, već rizikujete da ih tretirate kao vojnike, a ne kao kriminalce.“

Američki predsjednik Barack Obama je također izjavio da je protiv tog izraza i 2009. godine savjetovao da se on ne koristi, preferirajući da se govori o „borbi“ protiv terorizma.³¹ Svjedočenje Dominiquea Fageta iz Agencije France-Presse, nakon napada u Parizu 13. novembra 2015. godine, daje nam određenu predstavu o nevoljkosti da se teroristička djela nazovu „ratom“: „Tokom proteklih nekoliko dana čuo sam mnoge ljude kako govore o „ratnim scenama“ ili o „ratnom stanju“, „ratnoj medicini“. Međutim, morate sagledati stvari iz šire perspektive. U petak, 13. novembra 2015. godine, svjedočili smo nizu terorističkih napada u Parizu, bezumnom masakru, najgorim napadima koje je glavni grad Francuske vidio od oslobođenja u Drugom svjetskom ratu. Međutim, ovo nije rat. Rat – kao oni o kojima sam izvještavao iz Libana, Čada i nedavno iz istočne Ukrajine – znači živjeti u svakodnevnom strahu od smrti, živjeti dan za danom, nemati sigurnost nigdje i nikada. To znači gledati kako ljudi ginu svuda oko vas, od metaka i granata koji padaju na cijeli grad. To znači mrtva tijela koja leže na ulici, jer su ljudi previše uplašeni da izađu i odnesu ih. Rat je kada – u bilo kom trenutku – rizikujete da se nađete na milost i nemilost nekog pojedinca s oružjem ili ludaka, onih koji u većini zona sukoba na svijetu jure okolo bez ograničenja. Rat je kada ne možete računati na policiju da pruži sigurnost, kada vidite hiljade izbjeglica na putevima. „Ratna medicina“ je kada morate amputirati u žurbi ekstremitet koji bi u normalnim okolnostima bio spašen.“

Kakav stav treba usvojiti? Još jednom, redakcije imaju pravo odabrati da li će zvati borbu protiv terorizma riječju „rat“ i da li odobravaju državnu komunikacijsku politiku. Međutim, novinari moraju pokazati više nezavisnosti, ili pripisujući taj

“Ovo nije rat. Rat znači živjeti u svakodnevnom strahu od smrti, živjeti dan za danom, nemati sigurnost nigdje i nikada. To znači gledati kako ljudi ginu svuda oko vas, od metaka i granata koji padaju na cijeli grad”

31 <http://www.theguardian.com/world/2009/mar/25/obama-war-terror-overseas-contingency-operations>

izraz onima koji su odabrali da ga koriste, ili koristeći navodnike da pokažu da je to tumačenje činjenice, a ne činjenica koja je općenito prihvaćena.

Važno je dešifrirati taj izraz, naročito u svjetlu međunarodnog prava, i ukazati na to da li se on nalazi ili ne nalazi u politici djelovanja koja se uglavnom fokusira na propagandu i „borbu ideja“. Uloga novinara implicira održavanje kritičke distance od svih govora, zvaničnih ili ne, i zahtijeva da objasnite javnosti značenja riječi koje su sastavni dio politike djelovanja.

3.5 Brojke

Broj napada godišnje, tipologija žrtava, ocjena protuterorističkog djelovanja, procent terorista u stanovništvu, proporcija terorističkih djela prema ideologiji ili vjeri počinilaca, itd. Studija terorizma je prepuna brojki.

S razlogom, jer brojke pomažu u promišljanju terorizma. Zašto su, naprimjer, ogromnu većinu terorističkih napada počinili muškarci? Pokušaj da se odgovori na to pitanje baca svjetlo na značajne aspekte konteksta i motivacije radikalizacije.

Međutim, potreban je oprez, jer prikupljanje tih brojki često zavisi od ciljeva koji stoje iza njihove distribucije. Brojke oblikuju način na koji razumijemo terorizam i značajno određuju politike djelovanja država i urednički stav medija. Brojke imaju posljedice. Oni koji zastupaju stav beskompromisne borbe protiv terorizma, imaju tendenciju da tumače statističke podatke o napadima kao poziv na uzbunu, dok će oni koji se plaše da će sloboda pretrpjeti udarac, ili se plaše „sukoba civilizacija“, bez sumnje pokušati da predstave suzdržanije gledište. Zbog toga, svi brojčani podaci moraju neizostavno biti provjereni, zajedno sa metodologijom koja je korištena za njihovo prikupljanje. Također se mora naglasiti njihovo porijeklo, period na koji se odnose, ko ih je distribuirao i u koju svrhu.

Brojke su bezgranično zavodljive. Peter Andreas i Kelly M. Greenhill, autori i zajednički urednici knjige pod nazivom *Seks, droga i broj mrtvih tijela: Politika brojki u globalnom kriminalu i sukobu*, zbog toga su napisali: „Upravo zbog toga što se brojke izjednačavaju sa naukom, one predstavljaju tako privlačno i moćno političko sredstvo. [...] Za medije i širu javnost, to prečesto znači prihvatanje i ponavljanje tvrdnji, umjesto da ih dovedu u pitanje.“³² Oni dodaju: „Postoji nekoliko direktnih pitanja koja se mogu redovno postavljati i treba ih redovno postavljati kada ste suočeni sa statističkim podacima u vezi sa nekim sukobom.“ Ta pitanja su: Ko ih je prikupio? Zašto? Kako? Za koga? Prema mišljenju tih autora, brojke treba da vode ka beskompromisnim pitanjima, pogotovo kada je mjerena aktivnost tajna, skrivena i zabranjena. Njihova knjiga sadrži naročito poučno poglavlje o borbi protiv finansiranja terorizma, koje pokazuje izuzetnu krhkost velikih brojki.

³² Sex, Drugs, and Body Counts. *The Politics of Numbers in Global Crime and Conflict*, str. 264.

Bez obzira na te rezerve, nesumnjivo je da su pažljivo prikupljene i protumačene brojke od stvarne koristi u obavljanju ozbiljnog informativnog rada i predstavljaju neku vrstu „detoksikacije“ medijske sfere, razdvajajući istinu od laži i time dekonstruirajući urbane legende i sprečavajući stigmatizaciju zajednica. Naročito je važno ne birati brojke zasnovane na vlastitim predrasudama: izoliranje tačne brojke može biti još jedan način iskrivljavanja informacija. Odabir nekog perioda, kako bi se pokazala evolucija prijetnje – posljednje tri godine, ili tokom 50 godina – također nije neutralan. Takav izbor može naglasiti ili, u suprotnom, umanjiti veličinu i značaj nekog oblika terorizma.

Štaviše, brojke ne govore sve. Statistički manji ili malobrojniji napadi mogu imati daleko veći politički i društveni utjecaj. Politolog Arnaud Blin je zbog toga konstatirao da je: „Terorizam definiran svojim psihološkim i emotivnim aspektom, a percepcija činjenica i njihov utjecaj daleko je veći od pukih podataka.“ Kako bi ilustrirao svoj stav, izjavio je da: „Mala bomba, koja bi pala na bungalov na Korzici (Francuska), ne bi imala isti emotivni utjecaj kao masakr u redakciji lista *Charlie Hebdo*.“³³

Mediji se također moraju oduprijeti iskušenju da požure i previše se oslone na istraživanja javnog mišljenja, koja često predstavljaju bezvrijedno novinarstvo. Nefiltrirana, ona vode ka senzacionalističkim ili previše uproštenim naslovima. Također, mediji se prečesto suzdržavaju od toga da pročitaju detalje tih istraživanja i samo ponavljaju ono što piše u sažetku. Ko je naručio istraživanje? Kada je ono obavljeno? Koji je bio uzorak stanovništva? Kakvi su bili sigurnosni uslovi i nivo slobode? Koja su pitanja postavljena? Neke institucije, koje vrše istraživanja javnog mišljenja, očigledno su savjesnije od drugih, ali je kritička distanca neophodna u svim okolnostima – čak i onda kada su naručioci istraživanja javnog mišljenja poštovanja vrijedne međuvladine ili nevladine organizacije.³⁴

3.6 Fotografije i snimci

Fotografije i snimci su u središtu terorističkih djela. To je već bilo tačno u slučajevima otmica aviona, talačkih kriza i napada automobilima-bombama, iako teroristi tada nisu temeljito vladali tehnikom snimanja i distribucije snimaka.

To je još tačnije danas, kada terorističke grupe imaju svoje medije, kao što su Inspire (Al-Qaida) ili *Dabiq* („Islamska država“), tehničke timove, kao i društvene mreže da distribuiraju svoje poruke ili da insceniraju svoja nasilna djela. Sada, kada svjedoci mogu objavljivati snimke napada uživo putem svojih pametnih telefona, i povezati se na glavne društvene mreže, oni time postaju „reporteri ne svojom voljom“, kako ih je nazvala Agencija France-Press.³⁵

33 <http://www.atlantico.fr/decryptage/et-origine-terroristes-commettant-plus-attaques-dans-mondeest-alain-blin-1958758.html>.

34 <http://journalistsresource.org/tip-sheets/research/statistics-for-journalists>.

35 <https://correspondent.afp.com/involuntary-reporters>.

Znati kako „postići ravnotežu između dužnosti da se informira javnost, [...] zabrinutosti za dostojanstvo žrtava kojima paradiraju ekstremisti i potrebe da se izbjegne mogućnost da budete iskorišteni kao sredstvo za širenje mržnje i veoma nasilne propagande“, po riječima Michèle Léridon, direktorice redakcije vijesti iz svijeta pri Agenciji France-Presse, postalo je ključno pitanje.³⁶

Ta debata bila je oštrija nego ikada u Francuskoj nakon napada koji su se dogodili u Nici, 14. jula 2016. godine, i u Saint-Étienne du Rouvray, 26. jula 2016. godine. Francuski dnevni list *Le Monde*, u kojem je već ranije odlučeno da se ne objavljuju fotografije ili videosnimci koje distribuiraju teroristi, donio je odluku da primijeni to pravilo na fotografije masovnih ubica, kako bi se izbjeglo „posthumno veličanje“ terorista, kao što je objavio urednik Jérôme Fenoglio.

Tu odluku su onda preuzeli i drugi mediji, od kojih su neki otišli dalje, odbacujući bilo kakvo spominjanje imena počinilaca. Međutim, to je bilo osporavano. Michel Field, urednik informativnog programa *France Télévisions*, se zapitao: „Anonimni napadi, bez imena ili lica? Ništa neće bolje pokrenuti teorije zavjere ili potaknuti uznemirenost društva, koje već sumnja da mu mediji ne govore sve ili da žele da uguše istinu.“

Te dileme nisu ništa novo, ali su dobile novu dimenziju širenjem interneta i društvenih mreža. Ne samo propagandisti terorističkih organizacija, već i korisnici interneta koji ne poštuju osnovna pravila novinarske etike, mogu djelovati potpuno nekažnjeno. Zbog toga je u časopisu *Columbia Journalism Review* izraženo mišljenje da „tradicionalni mediji više nisu jedini arbitar toga šta treba ili ne treba biti viđeno.“³⁷

Može doći do veličanja, koje čak može postati samoodrživo, prvo unutar „džihadofsfe“. (Vidi: *Riječi*, str. 58.) Kakofonija i nesigurnost prevladavaju. „Niko ne zna tačno gdje je linija koja razdvaja sadržaj vrijedan izvještavanja od sadržaja koji je opasan ili uznemirujući,“ konstatirao je *Columbia Journalism Review*.³⁸

Naprimjer, je li bilo ispravno distribuirati fotografije i snimke ljudi koji su padali sa „Tornjeva blizanaca“ u New Yorku (Njujorku), 11. septembra 2001. godine? Objavljivati scene u kojima su taocima odrubljene glave, čak i kratke videosnimke i fotografije? Distribuirati fotografije i snimke videonadzora iz restorana u Parizu, u kome se jedan od terorista raznio, 13. novembra 2015. godine?³⁹

Došlo je do kontroverze i žustre rasprave kada su distribuirane fotografije i snimci koji pokazuju egzekuciju jednog policajca, koju je izvršio jedan od

36 <http://blogs.afp.com/makingof/?post/couvrir-l-etat-islamique-afp>.

37 http://www.cjr.org/behind_the_news/to_publish_or_not_foley_video.php.

38 http://www.cjr.org/behind_the_news/to_publish_or_not_foley_video.php.

39 <http://www.rtl.be/info/monde/france/m6-revele-la-video-de-l-explosion-de-brahim-ab-deslam-a-paris-de-nombreux-tele spectateurs-sous-le-choc-813044.aspx>.

napadača na *Charlie Hebdo* u Parizu, 7. januara 2015. godine, kao i egzekucije nenaoružanog zaštitara u toku napada na robnu kuću Westgate u Nairobiju, u septembru 2013. godine.

Međutim, taj izazov je uglavnom etički. Ono što izaberu mediji će, zbog toga, varirati u skladu sa njihovim nivoom senzacionalizma i profesionalizma, ali i sa političkim stavom koji zastupaju, kao i sa time da li pokušavaju da prikriju ili uveličaju nasilje.

Treba li, općenito govoreći, prikazivati tijela žrtava? Često se odgovori na ta pitanja nalaze u zakonu. Kada je izvršen atentat na Claudea Erignaca, guvernera Korzike (Francuska), u februaru 1998. godine, francuski pravosudni sistem je osudio medije koji su objavili fotografiju njegovog tijela na pločniku. U Francuskoj, distribucija fotografija i snimaka koji pokazuju žrtve, kažnjava se novčanom kaznom od 15.000 eura.⁴⁰

U drugim državama, situacija može biti drugačija. Nakon napada koji se

dogodio u gradu Ben Gardane u Tunisu, u martu 2016. godine, internet portal na arapskom jeziku *Sasa News* je tvrdio da su mediji u Tunisu naširoko distribuirali fotografije i snimke tijela žrtava i terorista. Radhia Nasraoui, predsjednica Udruženja za borbu protiv torture u Tunisu, kritizirala je njihovo ponašanje, izjavljujući da se mora poštovati dostojanstvo mrtvih, kao i dostojanstvo pritvorenih osoba, zbog toga što nije bila podignuta optužnica protiv njih.⁴¹

Međutim, taj izazov je uglavnom etički. Ono što izaberu mediji će, zbog toga, varirati u skladu sa njihovim nivoom senzacionalizma i profesionalizma, ali i sa političkim stavom koji zastupaju, kao i sa time da li pokušavaju da prikriju ili uveličaju nasilje. U dokumentarnom filmu pod nazivom *Control Room* (2004.), koji se fokusirao na medije, a naročito na *Al Jazeera* tokom invazije na Irak 2003. godine, američka producentica egipatskog porijekla Jehane Noujaim je zaključila da je taj katarski TV kanal odabrao da prikaže nefiltriranu viziju rata, ne brišući uznemirujuće fotografije i snimke prepune krvi.

Na suprotnoj strani, američki TV kanali su uglavnom prikazivali „čist rat“, sastavljen od „hirurški preciznih“ napada koji su uzrokovali samo „kolateralnu štetu.“⁴² U slučaju terorističkih djela, Paul Wood, poznati BBC-jev reporter, izjavio je da pravila „ukusa i pristojnosti“ u suštini „ublažavaju – to jest, cenzuriraju – užas tog događaja.“

Kako se mediji mogu snaći između svih tih praksi i standarda? Kako da ne odigraju onu ulogu koju su im namijenili teroristi, istovremeno ne koristeći te

40 http://www.liberation.fr/france/2016/07/15/nice-apres-l-attaque-rumeurs-et-videos-choquantes-sur-les-reseaux-sociaux_1466284.

41 http://www.sasapost.com/media_coverage_between_paris_and_tunis-at:tacks/.

42 <https://www.youtube.com/watch?v=f3rMo5cgaXQ>.

etičke ili političke obzire kao izgovor za prikrivanje istine? Neki mediji mogu pasti u iskušenje da „adaptiraju“ fotografije i snimke, tako što će ukloniti ili zamagliti neke elemente, ali takva praksa je neprihvatljiva ako je njen cilj da zamaskira elemente koji bi mogli da „odaju“ stvarno stanje, naročito ako je njen cilj da bude vodilja političkom tumačenju neke fotografije ili snimka. Međutim, ta praksa može biti opravdana ako joj je cilj da zamaskira ili izbriše elemente koji mogu šokirati javnost, kompromitirati dostojanstvo žrtava ili pogoditi njihovu porodicu i prijatelje.

Odrublivanje glava taocima, koje su počinile terorističke grupe, iskristaliziralo je te debate u redakcijama. Agencija France-Presse se, zbog toga, uzdržala od distribuiranja videosnimaka odrublivanja glava. Michèle Léridon, direktorica redakcije vijesti iz svijeta pri Agenciji France-Presse je napisala: „Objavili smo samo veoma mali broj fotografija i videosnimaka i pokušali da osiguramo da to budu one koje najmanje degradiraju žrtve. [...] Također smo pokušali da pronađemo i objavimo fotografije žrtava snimljene prije onoga kroz šta su prošli, da pokušamo da im vratimo malo dostojanstva u smrti.”⁴³ Reuters je objavio slike videa na svojim Twitter nalozima i objavio montiranu verziju videosnimka na svojoj internet stranici, bez odrublivanja glave ili onoga što je uslijedilo. Njihov kriterij? Odlučivanje o tome „da li je materijal neophodan za razumijevanje prikazane ili opisane realnosti“, objavljeno je u „Priručniku novinarstva“ koji je izdala ta Agencija. Drugim riječima, je li sadržaj vrijedan izvještavanja i da li služi javnom interesu.

New York Times je odlučio da objavi crno-bijelu fotografiju srednje veličine sa videosnimka „Islamske države“ na jednoj od unutrašnjih stranica štampanog izdanja. Redakcija tih novina nije objavila niti video na internetu, niti je ostavila link. Njihov izvršni urednik Dean Baquet izjavio je: „Mislim da nije novinarski vrijedno pokazivati kako izgleda odrublivanje glave.“ Iako je ovo bila oprezna odluka, čak je i to osporila urednica *Timesa*, Margaret Sullivan, čiji je stav bio da bi „bilo bolje ne koristiti ništa od tog podlog videosnimka.“⁴⁴

Za *The Guardian*, pravila su jasna: „Ne koristiti videosnimke i izbjegavati fotografije koje veličaju počinioca, tj. poziranje sa taocima ili s oružjem. Budite suzdržani u korištenju audiosnimaka. Koristiti samo izrezani kadar talaca [...]. U idealnom slučaju, glavna treba biti fotografija talaca snimljena u nekom drugom kontekstu.“⁴⁵

Na kraju, ako televizijske stanice ipak odluče da emitiraju potencijalno šokantne videosnimke, one moraju upozoriti gledaoce i dati im vremena da promijene kanal ili da skrenu pogled.

43 <http://blogs.afp.com/makingof/?post=couvrir-l-etat-islamique-afp>.

44 <http://publiceditor.blogs.nytimes.com/2014/09/03/should-the-times-have-observed-a-complete-blackout-on-isis-video-images/>.

45 <http://www.imediaethics.org/guardians-3-guidelines-for-reporting-on-isis-murder-videos/>.

Fotografije i snimci djece

Objavljivanje fotografija i snimaka djece općenito, podliježe striktnim pravnim i etičkim standardima, naročito kada fotografije i snimci prikazuju povrijeđenu, traumatiziranu ili preminulu djecu. U nekim državama, fotografije i snimci djece moraju biti zamagljeni.

Mediji redovno objavljuju fotografije djece-žrtava, vjerujući da one odslikavaju realnost od koje ne trebamo okretati glavu. Fotografija tijela djece koja su bila pokrivena čebadima, otkrivenih lica, nakon napada koji se dogodio u gradu Ghouta u Siriji 2013. godine, jedan je primjer toga, isto kao i fotografija malog Alana Kúrdija, maloljetnog izbjeglice iz Sirije, kako leži mrtav na plaži u Turskoj, 2. septembra 2015. godine. Dok su neki mediji na arapskom jeziku bili zapanjeni globalnom reakcijom na tu fotografiju i odabrali da se fokusiraju na poticanje globalnog osjećaja humanosti i krivice, u Evropi je njeno objavljivanje

Objavljivanje fotografija i snimaka djece općenito, podliježe striktnim pravnim i etičkim standardima, naročito kada fotografije i snimci prikazuju povrijeđenu, traumatiziranu ili preminulu djecu.

pokrenulo žustru debatu u medijima i javnosti. Francuske novine *Ouest-France* su napisale da objavljuju tu fotografiju zato što je ona otvorila ljudima oči i doprla do svijesti, ali su mnogi čitaoci rekli da je to bilo skandalozno.⁴⁶

Postoje li neke alternative? „Umjesto korištenja fotografije mrtvog djeteta, naprimjer, objavljivanje fotografije dječije odjeće prekrivene krvlju prenosi istu poruku, ali nije toliko uznemirujuće“, sugerirao je njemački novinar Simon Balzert.⁴⁷ Međutim, postoji granica takve politike izbjegavanja. Vijeće za novinarsku etiku Belgije konstatiralo je da bi fotografije mogle imati značajan informativni sadržaj,

koji je imao pravo prvenstva nad njihovim potencijalno šokantnim karakterom, i to je opravdavalo njihovo objavljivanje. Za Vijeće za novinarsku etiku Belgije, užas leži u postojanju takvih scena, a ne u činjenici da su one prikazane.

Mediji se također trebaju zapitati o mogućnosti objavljivanja fotografija djece snimljenih prije katastrofe i pribavljenih od porodica žrtava ili preuzetih sa društvenih mreža. Više od pravnih pitanja, suština je u arbitriranju između potrebe da se pruži informacija i etike poštivanja.

⁴⁶ <http://www.odi.media/wp-content/uploads/2015/09/Billet-du-Mediateur-du-Monde-du-3-septembre.pdf>,

⁴⁷ <http://onmedia.dw-akademie.com/english/?p=9779>.

Fotografije i snimci „građana reportera“

Mediji sve više koriste fotografije koje su snimili svjedoci na mjestu ubistva ili na prvoj liniji fronta.⁴⁸

U trenucima nakon napada, fotografije koje su snimili svjedoci objavljuju se na društvenim mrežama. Veoma često, novinari žure da kontaktiraju autore tih fotografija i da ih pitaju za dozvolu ponovnog objavljivanja. To može ponekad izgledati vrlo ružno i biti smatrano „lešinarskim“, naročito jer su neki svjedoci bombardirani velikim brojem zahtjeva, bez obzira na proživljeni stres.⁴⁹

Agencija France-Presse poštuje jasne protokole u vezi sa tim osobama koje su postale „reporteri ne svojom voljom“: „Prvo što radimo je da pitamo da li je ta osoba na sigurnom. Onda pitamo da li je ta osoba autor fotografije ili snimka koji se nalaze na internetu [...], a onda pitamo da li bismo mogli i sami da koristimo tu fotografiju ili snimak. Neki mediji ne prolaze kroz ovaj proces i objavljuju što god nađu na internetu,“ napisali su Rémi Banet i Grégoire Lemarchand, šefovi AFP-ovog Ureda za društvene mreže, 25. marta 2016. godine, nakon napada u Bruxellesu (Briselu).⁵⁰

Općenito, svjedoci ne očekuju finansijsku nadoknadu od medija koji traže dozvolu da koriste njihove fotografije. Agencija France-Presse je, zbog toga, zapazila da je „to rijetkost. Niti jedna osoba nije to učinila nakon napada u Bruxellesu.“ Međutim, neki mediji su ponekad nudili ovim „prolaznicima“ novac za ekskluzivne fotografije i snimke, bez obzira na izražene etičke rezerve. Jedan britanski tabloid je zbog toga, navodno, platio 50.000 eura za videosnimak iz jednog restorana u Parizu, na koji je izvršen napad, 13. novembra 2015. godine.⁵¹

Ako se takva transakcija dogodi, tada treba poštivati veoma striktno kriterije, a treba stvoriti mogućnosti da to istinski služi javnom interesu i da ne predstavlja prepreku postizanju pravde. Štaviše, mediji ne trebaju nuditi novac za pribavljanje videosnimaka koje su snimali napadači. U nekim državama, takva transakcija bi predstavljala kazneno djelo, kažnjivo zatvorskom kaznom, jer se to smatra doprinosom finansiranja terorizma.

Korištenje fotografija i snimaka „građana reportera“ mora biti striktno regulirano. Kao prvo, ta praksa bi mogla da potakne obične građane ne samo da rizikuju svoju sigurnost kako bi njihove fotografije bile distribuirane u najvećim medijima, već i da prekrše osnovna pravila novinarske etike, naročito u vezi sa poštivanjem žrtava. Mediji bi trebali dodati jasna upozorenja svojim zahtjevima, kako bi spriječili takve rizike.

48 <http://eyewitnessmediahub.com/uploads/browser/files/Final%20Press%20Study%20-%20eyewitness%20media%20hub.pdf>.

49 <http://www.bbc.co.uk/blogs/academy/entries/dba0657a-fb54-4289-a0ad-6e33292ae7e0>.

50 <https://correspondent.afp.com/involuntary-reporters>.

51 <http://www.theguardian.com/media/2015/nov/24/daily-mail-cctv-video-paris-attack>.

Pored toga, mora se biti izuzetno oprezan prilikom odabira fotografija i snimaka, pošto oni mogu biti prilagođeni, lažni ili montirani, sa ciljem manipuliranja informacijama. Fotografije i snimci moraju po svaku cijenu imati naveden izvor. Naročita pažnja se mora pokloniti fotografijama i snimcima koji kruže na društvenim mrežama, ili onima koje su poslali amateri ili militanti koji su nepoznati redakciji.⁵²

Razvijene su tehnike za provjeru autentičnosti fotografija i snimaka, kao što su projekt Reveal organizacije, pod nazivom *Eyewitness Media Hub*⁵³ i resursi u okviru projekta *First Draft News*.⁵⁴

Oni su zasnovani na pažljivoj analizi mjesta, datuma i korištenih tehnika, kako bi se detektirale nedosljednosti ili otkrile manipulacije. Google također ima „pretragu fotografije unatrag“, koja omogućava korisnicima da nađu sve stranice na kojima je neka fotografija objavljena.

Isti oprez mora biti iskazan u slučaju fotografija i snimaka koje distribuiraju agencije koje zapošljavaju povremene saradnike u zonama koje su u potpunosti pod kontrolom neke terorističke organizacije. Takav je slučaj sa fotografijama koje su snimili u gradovima Raqqa i Mosul novinari koji, ili rade u tajnosti, ili koji podnose svoj rad na uvid cenzorima grupe „Islamska država“. Ispod tih fotografija mora stajati jasan opis kojim se daje upozorenje javnosti.

3.7 Uopćavanje

Teroristički napadi često otkrivaju predrasude koje vladaju u medijima i općenito u društvu. Te predrasude stoje iza iskušenja da se bez uzdržavanja šire glasine koje inkriminiraju pripadnike određenih zajednica.

Takve prečice do vijesti nose rizik od uopćavanja, tj. stigmatiziranja ili čak kriminaliziranja cijele vjerske, etničke, nacionalne ili političke grupe, za koju teroristi tvrde da su joj sljedbenici. U studiji pod nazivom: „Tolerancija i teror“, koja je bila objavljena 2014. godine, Vijeće za medije Kenije je konstatalo da su kenijski novinari djelimično doprinijeli širenju dominantne ideje da su ljudi somalijskog porijekla potencijalni teroristi.

Uopćavanje predstavlja veoma često iskušenje. „Islamistički“ terorizam se zbog toga redovno pripisuje islamskoj religiji, bez obzira na njenu raznolikost vjerovanja i prakse, i cjelokupnom muslimanskom stanovništvu. Međutim, nikom ne pada na pamet da optuži „zapadnu civilizaciju“, kada neki ekstremist tvrdi da je sljedbenik supremacije bijelaca, kao što je na primjer pripadnik krajnje desnice, norveški terorist Anders Behring Breivik. Taj nesklad izlaže

52 <http://observers.france24.com/fr/20151106-comment-verifier-images-reseaux-sociaux>.

53 <https://www.journalism.co.uk/news/how-the-reveal-project-aims-to-help-journalists-verify-eyewitness-media/s2/a572616/>.

54 <https://firstdraftnews.com/resource/test-your-verification-skills-with-our-observation-challenge/>.

medije optužbama za predrasude. To je dovelo do toga da redakcija RT-a (*Russia Today*) na arapskom jeziku konstatira: „Nismo vidjeli da su bilo kakve stručnjake, specijalizirane za krajnju desnicu, pitali na TV-u kako se boriti protiv tog tipa ekstremizma i kako ga spriječiti u budućnosti.“

Mediji moraju vjerno prenijeti reakcije predstavnika i pripadnika zajednica koje se sumnjiče ili kojima prijeti osvetoljubivost stanovništva. Iz toga slijedi da im se da odgovarajuća vidljivost, umjesto da ih se učini samo „fusnotom“ vijesti. Međutim, ta težnja za borbom protiv uopćavanja u ime novinarske etike također implicira izvještavanje o izjavama kojima se na prvi pogled opravdavaju napadi. U tom slučaju, od ključne je važnosti provjeriti tačnost navodnih izjava ili demonstracija podrške terorističkim grupama, njihov kontekst i broj ljudi u zajednici koji tu podršku izražavaju.

Mediji moraju vjerno prenijeti reakcije predstavnika i pripadnika zajednica koje se sumnjiče ili kojima prijeti osvetoljubivost stanovništva.

Jedan od načina da se zaštitimo od uopćavanja jeste izvještavanje o društvu u njegovoj cjelokupnoj raznolikosti i složenosti, a ne samo kada se dese šokantni ili dramatični događaji, kao što su napadi. Znanje stečeno nakon redovnog kontakta sa različitim zajednicama omogućava medijima da pruže vjerodostojniju sliku raznolikih komponenti društva, umjesto okrivljavanja cijele zajednice za djela koja su počinili neki njeni pripadnici.

Neke države vrše uopćavanje kada smatraju teroristima one koji miroljubivo brane svoje ideale, kao što su poštivanje svojih kulturnih prava ili teritorijalne autonomije, zbog prisustva oružanih grupa koje se bore iz istih razloga. Intelektualno i političko zastupanje stava u korist secesije ili autonomije je utemeljeno u slobodi izražavanja i ne može se pomiješati s opravdavanjem terorističkih djela koja su počinile nasilne, separatističke organizacije.

Priznajemo da je ponekad teško povući jasne granice između terorističkih grupa i drugih osoba, ili grupa koje intelektualno ili politički dijele neke od njihovih ideala, naročito zato što su neki pokreti ili političke stranke legalni ili polulegalni „ogranici“ oružanih grupa. Međutim, još jednom, novinari moraju biti pažljivi da ne usvajaju automatski stav vlasti ili dominantnog stanovništva. Na njima je da istraže i ocijene informacije o grupama koje, navodno, služe kao fasade ili djeluju kao sateliti ilegalnih oružanih grupa.

3.8 Govor mržnje

Jedan od izazova sa kojima se suočavaju mediji je, bez sumnje, taj da prepoznaju govor mržnje i kaznena djela počinjena iz mržnje, koja se dešavaju nakon napada. Mediji ih ne mogu zanemariti, kao da bi time mogli zaustaviti zarazno ponašanje.

Taj oblik cenzure je kontraproduktivan, a u svakom slučaju, šutnja ne može dugo da se opire pritisku društvenih mreža. Upravo suprotno, mediji moraju pomoći javnosti da ima predstavu o diskusijama koje se odvijaju unutar javnog mišljenja. Njihova uloga je također da ih analizira, okvalificira i dekonstruira. Naročita pažnja mora biti posvećena forumima i „pismima čitalaca“, pošto oni vrlo često sadrže najbrutalnije oblike rasizma i predrasuda. Mediji trebaju biti umjereni na osnovu vlastitih principa i vrijednosti, novinarske etike i međunarodnog

„Kontranarativ se općenito preferira umjesto gušenja govora. Svaku reakciju koja ograničava govor treba vrlo pažljivo odmjeriti, kako bi se osiguralo da to u potpunosti ostane izuzetak, a da se ne smanjuje mogućnost za legitimnu žustru debatu.

prava, kako bi se spriječilo da sloboda izražavanja i različita mišljenja postanu izgovor za poticanje na diskriminaciju i nasilje.

Međutim, mediji se moraju kritički osvrnuti na pozive na borbu protiv govora mržnje. Još jednom da istaknemo kako su riječi kontroverzne i da međunarodna zajednica ostaje podijeljena, ne samo u vezi sa tim šta se zapravo može smatrati govorom mržnje, nego i u vezi sa kontramjerama. Štaviše, u autoritarnim režimima, pa čak i u demokratskim državama gdje je štampa podvrgnuta kampanjama koje vode dobro organizirane grupe, optužba za širenje govora mržnje može biti zloupotrijebljena

u svrhu cenzure izražavanja legitimnih ideja. Kao što je istaknuto u UNESCO-vom izvještaju o govoru mržnje na internetu: „Kontranarativ se općenito preferira umjesto gušenja govora. Svaku reakciju koja ograničava govor treba vrlo pažljivo odmjeriti, kako bi se osiguralo da to u potpunosti ostane izuzetak, a da se ne smanjuje mogućnost za legitimnu žustru debatu.“⁵⁵

3.9 Glasine

Teroristički napadi neizbježno dovode do glasina, naročito zbog toga što je teško doći do informacija, strah uznemirava javno mišljenje, a mediji su ograničeni vremenom i konkurencijom.

55 <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002332/233231e.pdf>.

Time je veće iskušenje da se prenose podvale i špekulacije, onda kada se čini da one potvrđuju predrasude ili stereotipe. Nakon napada koji su se dogodili u Parizu, 13. novembra 2015. godine, *Le Monde* je konstatirao da je pružanje informacija također predstavljalo opovrgavanje glasina,⁵⁶ zato što njihov efekt, pojačan društvenim mrežama, može biti katastrofalan. One mogu doliti ulje na vatru straha i panike, stigmatizirati zajednice, oklevetati pojedince i dati lažnu sliku stvarnosti.

Mediji moraju uspostaviti tim za monitoring, čiji je zadatak praćenje i dekonstrukcija glasina.⁵⁷ Oni moraju također osigurati i to da njihovi timovi budu veoma oprezni prilikom prenošenja nepotvrđenih informacija, naročito na Twitteru. Kada prestižna medijska kuća prenese nečiju informaciju na Twitteru, javnost to vidi kao dokaz. „Tačnost je važnija od brzine,“ konstatirao je BBC u svojim uredničkim smjernicama.

Borba protiv glasina se također, u širem smislu, odnosi na teorije zavjere, za koje je predvidivo da slijede nakon ozbiljnih napada.⁵⁸ Teoretičari zavjere grade teorije tako što biraju djeliće informacija, detektirajući „uznemirujuće detalje“ na fotografijama, manipulirajući izjavama ili razotkrivajući „sumnjive slučajnosti“. One doprinose ometanju protoka informacija, kada se glasine beskrajno ponavljaju i šire posvuda posredstvom društvenih mreža. Mediji se trebaju pažljivo potruditi da ih dekonstruiraju, jer se time rizikuje ne samo stvaranje dimne zavjese između vijesti i javnosti, nego su i uopćavanje i stigmatizacija također lakše ostvarivi.

56 http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/11/20/informer-c-est-aussi-dementir-les-rumeurs_4813894_4355770.html.

57 <https://medium.com/1st-draft/a-crash-course-in-verification-and-misinformation-from-the-boston-marathon-bombing-5f599e6c4476>.

58 http://www.conspiracywatch.info/Theories-du-complot-pour-bien-commencer_a1.html.

4

Ključne sugestije:

- Pružiti prvu pomoć žrtvama
- Pobriniti se za vlastitu sigurnost
- Ne ometati hitne službe
- Dogovoriti se o jasnim pravilima za korištenje emitiranja uživo, snimaka, društvenih medija, itd.
- Pretpostaviti da terorističke grupe imaju pristup informacijama koje se emitiraju
- Ne obavljati intervju sa teroristima ili taocima
- Ne opisivati taktiku ili strategiju sigurnosnih snaga

Poglavlje 4 Izveštavanje o napadu

4.1 Početna konfuzija

Novinari su često jedni od prvih koji stižu na mjesto napada. Tamo su suočeni sa velikim etičkim i profesionalnim izazovima u vanrednim okolnostima.

Koja uloga treba biti primarna: novinar ili spasilac? Trebaju li pomoći žrtvama ili požuriti da snime fotografije njihove patnje?

Agencija France-Presse je konstatala u svojim „Uredničkim standardima i najboljim primjerima iz prakse“: „Iako smo poslani na teren da izveštavamo, ne ostavljamo po strani našu humanost. [...] Svi su saglasni s time da novinar ima obavezu da pomogne, kada je u opasnosti život nevine osobe i kada nema nikog drugog, osim tog novinara, ko može da pomogne.“

Centar za novinarstvo i traumu Fondacije Dart daje sljedeći savjet: „Budite svjesni da žrtve mogu biti u šoku ili ozbiljno povrijeđene kada im po prvi put pridete. Mirno se predstavite i upitajte ih da li im je potrebna neka medicinska pomoć. Ako odgovor bude potvrđan, odmah potražite medicinsku pomoć.“¹ U Pakistanu je Međunarodni komitet crvenog križa/krsta (MKCK) čak održavao obuku novinara iz pružanja osnovnih oblika prve pomoći (zaustavljanje krvarenja, masiranje srca, itd.), kako bi oni mogli pružiti pomoć kada budu prvi na mjestu napada.²

¹ <http://dartcenter.org/content/first-responders>.

² <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/news-release/2010/pakistan-news-270710.htm>.

Mediji također moraju razmišljati o sigurnosti svojih reportera na mjestu događaja (Vidi: *Sigurnost novinara*, str. 100.). Počinioci terorističkih djela mogu još uvijek biti tamo, možda su planirani „sekundarni“ napadi, oslabljeni zidovi mogli bi se srušiti, itd. Mediji moraju pripremiti svoje timove za tu vrstu opasnosti i pravilno ih opremiti. Kenijski novinar Osman Mohamed Osman komentirao je na internet stranici novina *Sahan Journal*, 5. aprila 2015. godine, da novinari koji su bili poslani na mjesto napada na robnu kuću Westgate u Nairobiju, u septembru 2013. godine, „nisu nosili zaštitnu opremu, što je bila ozbiljna greška koja je mogla postati smrtonosna.“³

Kenijski stručnjak John Gachie je dodao da su mnogi od njih „potrčali glavom bez obzira u opasnost, prkoseći sudbini, da bi bili pod svjetlima reflektora. Bilo je sudbonosno da niko od novinara nije bio povrijeđen – bilo je to pravo čudo.“⁴

Centar za novinarstvo i traumu Fondacije Dart objavio je niz neprocjenjivih preporuka o proceduri koju treba ispoštovati, ne samo da bi novinari bili zaštićeni, nego i da budu informirani kako da djeluju okruženi hitnim službama i žrtvama.⁵ Novinari trebaju naročito biti sigurni u to da ne sprečavaju spasioce da obavljaju svoj posao, tako što bi se zatekli između njih i žrtava, postavljajući glomaznu tehničku opremu ili držeći monopol nad komunikacijskim mrežama.

Od prvih sekundi napada, novinari moraju davati informacije onoliko rigorozno i brzo koliko je to moguće, kako bi se pružila sigurnost građanima, te osigurala djelotvornost hitnih službi i kolektivno razumijevanje događaja. Međutim, teško je izbjeći konfuziju.

U vezi sa napadima koji su se dogodili u Parizu, 13. novembra 2015. godine, fotograf Agencije France-Presse, Dominique Faget, napisao je: „Moj urednik mi kaže da je došlo do pucnjave u 10. arondismanu [u Parizu]. U tom trenutku, to je sve što znamo. [...] Ljudi trče u svim pravcima, ali još ne znamo zbog čega. [...] Iznenada me policija gura, kao i grupu prolaznika, u jedan restoran.“⁶

4.2 Priprema

Improvizacija predstavlja veliki rizik, čije nepovoljne efekte mediji mogu donekle ograničiti usvajanjem odgovarajućih procedura, prije nego što dođe do napada. Navedene procedure moraju izdržati pritisak koji nastaje usljed haosa uzrokovanog iznenadnošću i brutalnošću terorističkih napada.

Nakon napada u Tunisu, 16. jula 2014. godine, novinarka Lilia Blaise, Francuskinja porijeklom iz Tunisa, komentirala je žurbu, nedostatak informacija,

3 http://sahanjournal.com/garissaattack-kenyan-media-covers-terrorist-attacks/#.WF6RN_krLIX.

4 [https://issuu.com/mediacouncilkenya/docs/media_observer_magazine_october-dec\[p.21\]](https://issuu.com/mediacouncilkenya/docs/media_observer_magazine_october-dec[p.21]).

5 <http://dartcenter.org/content/first-responders>.

6 <http://blogs.afp.com/makingof/?post/Guerre-et-guerre>.

pogrešne brojke, te izostanak reakcije i pripreme za izvještavanje u udarnom terminu. Ona je istakla da je stekla utisak da su, usljed propusta nadležnih institucija da omoguće komunikaciju i lošeg korištenja dostupnih informacija, neki mediji bili zatečeni tadašnjim dešavanjima.⁷

Na koji način treba objediniti tim koji u normalnim okolnostima djeluje u nekoliko različitih oblasti, naprimjer, u sferi unutrašnje politike, vanjske politike, građanskog društva, i sl.? Kako raspoređivati zaduženja i upućivati novinare na teren? Kako mediji mogu uvesti interni sistem za verifikaciju i usmjeravanje informacija, kako bi u najvećoj mogućoj mjeri ograničili nastanak i širenje glasina i proizvoljnih zaključaka? Kojim stručnjacima se mogu obratiti? Takva vrsta mobilizacije ne ostavlja prostora za improvizaciju. Ona podrazumijeva definiranje uloga i zadataka, formuliranje konkretnih uredničkih i etičkih pravila, donošenje preciznih uputa i stvaranje rezervnih rješenja. Sve manje od toga, nije dovoljno. U udžbeniku koji su objavile Deborah Potter i Sherry Ricchiardi 2007. godine, Međunarodni centar za novinare (*International Center for Journalists - ICFJ*), navodi listu koraka koje treba napraviti prije nastanka kriznog događaja, te objašnjava kako se pripremiti i pravovremeno reagirati u bilo kojem trenutku,⁸ što medijima može poslužiti kao vrlo koristan izvor informacija.

Veoma je važno imati pouzdane kontakte unutar sigurnosnih i urgentnih službi. Za vrijeme napada na učesnike Bostonskog maratona, koji se desio u SAD-u, 2013. godine, lokalno glasilo *Boston Globe*, bilo je jedan od najpouzdanijih izvora informacija, jer je imalo kontakte sa svim urgentnim službama u pravom trenutku, a njegovi novinari bili su dobro upoznati sa svim vrlinama i manama tih službi. Osim toga, navedeno glasilo imalo je prethodno usaglašene procedure za obradu informacija o aktuelnim događajima. Postojanje jasnog niza temeljnih etičkih pravila (o upotrebi vizuelnog materijala, pravilima obavljanja intervjua, poštivanju tajnosti operacija sigurnosnih službi, itd.) u ovakvim situacijama, od presudnog je značaja. Svaki član uredničkog tima trebao bi biti upoznat sa tim pravilima, kako bi mogao reagirati bez odlaganja, u skladu s uredničkom politikom svog glasila. Rizik plasiranja pogrešnih informacija povećava se kada se desi da urednički tim nije potpun u prvim trenucima za vrijeme trajanja napada, jer je večer, vikend ili praznik, ili kada se dostupni članovi tima oslanjaju na pripravnike i privremeno zaposleno osoblje. U takvim trenucima, postojanje zajedničkih, usaglašanih i svima poznatih pravila, ima ogroman značaj.

U urgentnim situacijama moraju postojati precizne politike djelovanja o raspoređivanju reportera za zadatke, o lancu komande unutar uredničkog tima i o izvještavanju u direktnom prenosu. Veoma je važno da iskusan direktor informativne redakcije odluči o tome šta će biti, a šta neće biti saopćeno javnosti, i na koji način. Jeremy Stahl, novinar glasila *Slate*, navodi primjer

⁷ <https://inkyfada.com/2014/07/media-terrorisme-tunisie-deontologie/>.

⁸ http://www.icfj.org/sites/default/files/Disaster_Crisis.pdf.

pravila ponašanja u sferi upravljanja društvenim mrežama, te u vezi s tim ističe: „Prije svega, medijske kuće trebaju isključiti automatske objave postova na *Twitteru*, da ne bi došlo do objavljivanja neprimjerenih ili irelevantnih postova greškom [...], ne širite nagađanja [...], ne napadajte ljude na *Twitteru* zbog širenja nagađanja. Zbog prirode udarnih vijesti, doći će do plasiranja pogrešnih činjenica; takva greška može se desiti svakome [...], ne oslanjajte se na tvrdnje ljudi koji su čuli nešto na radiofrekvenciji policije – to je veoma nepouzdan izvor informacija, na koji se ne trebate oslanjati ukoliko tražite pouzdane i potvrđene informacije.“⁹

4.3 Emitiranje u direktnom prenosu

Za vrijeme napada, često se dešava da mediji izvještavaju “uživo”, u nastojanju da zadovolje urgentnu potrebu za informacijama, no time istovremeno doprinose dramtiziranju prilikom izvještavanja o iznenadnim dešavanjima, što se posebno odnosi na medije koji se bave audiovizuelnim izvještavanjem.

U nekim državama, vlasti uvode embargo na izvještavanje i zabranjuju emitiranje uživo sa mjesta napada. Službeno, svrha takvih zabrana je zaštita života i stvaranje uslova za provedbu policijskih operacija, no neke vlade pribjegavaju ovakvim mjerama u cilju kontrole komunikacija i „oblikovanja“ narativa. Vlada Indije je, 2015. godine, dodala odredbu u Zakon o programu, kojom se zabranjuje, kako se navodi: „izvještavanje uživo o antiterorističkim operacijama sigurnosnih snaga.“¹⁰ Indijska unija za emitiranje, i Udruženje emitera informativnog programa, već su izvršili izmjene svog etičkog kodeksa, nakon kritika upućenih na njihov račun, poslije napada u Mumbaiju, koji se desio 2008. godine.¹¹

Neophodno je da postoje stroga pravila kojima bi bilo zabranjeno ugrožavanje ljudskih života, otežavanje rada urgentnih i sigurnosnih službi i odavanje ključnih informacija teroristima.

Uprkos tome, u proteklih nekoliko godina, o većini najtežih terorističkih napada izvještavalo se uživo, ne samo putem medija, već i putem društvenih mreža. U februaru 2014. godine, komandant odbrambenih snaga Kenije, Julius Karangi, pred grupom novinara izrazio je žaljenje zbog činjenice da su, za vrijeme terorističkog napada na trgovački centar *Westgate* u Nairobiju 2013. godine, mediji o napadu izvještavali u prenosu uživo, čime su napadačima

9 http://www.slate.com/articles/technology/technology/2013/04/boston_marathon_bombing_aM_the_mistakes_journalists_make_during_a_crisis.html.

10 <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Centre-bans-Nve-coverage-of-anti-terror-operations/articleshow/46670046.cms>.

11 http://nbanewdelhi.com/pdf/final/NBA_code-of-ethics_english.pdf.

omogućili da, kako je naveo: „prate aktivnosti koje su planirale Vladine snage sigurnosti.“¹² Neophodno je da postoje stroga pravila kojima bi bilo zabranjeno ugrožavanje ljudskih života, otežavanje rada urgentnih i sigurnosnih službi i odavanje ključnih informacija teroristima.

Za vrijeme operacije, koja je pokrenuta 9. januara 2015. godine, nakon napada na satirični magazin *Charlie Hebdo*, nekoliko audiovizuelnih medija emitirali su tvrdnju lokalnog političara o postojanju osobe koja se krila u štampariji u kojoj su počinioi masakra pronašli utočište.¹³ Istog dana, jedan kanal francuske televizije napravio je sličnu grešku, kada je objavio vijest da se neko, navodno, krio u hladnjači pariške trgovine „HyperCacher“, u kojoj su ljudi još uvijek bili držani u zatočeništvu kao taoci. Za vrijeme ovih napada iz januara 2015. godine, uprkos činjenici da su teroristi bili u skrovištima, neki televizijski kanali prenijeli su informacije i fotografije na kojima je bio prikazan raspored sigurnosnih snaga na terenu, uključujući tu i tačan položaj njihovih pripadnika i strategiju njihovog djelovanja. O ovim incidentima pokrenuta je krivična istraga, a ovakvu praksu osudilo je i Visoko vijeće za audiovizuelno emitiranje.

U sličnom primjeru, 18. marta 2016. godine u Bruxellesu (Briselu), televizijski kanal postavio je reportažno vozilo pored kuće u kojoj se krio jedan od počinilaca napada od 13. novembra 2015. godine, prije nego što su sigurnosne snage stigle na lice mjesta. Takav postupak razljutio je direktora Sudske policije, koji je tim povodom izjavio da su sigurnost njegovih službenika i prisutnih građana žrtvovani na oltaru gledanosti.¹⁴

Informiranje javnosti dodatno se komplicira kada obični građani, susjedi i slučajni prolaznici snime sve što se dešava i svoj snimak objave na društvenim mrežama, kršeći time pravila koja se odnose na novinare i dovodeći tradicionalne medije u ozbiljnu etičku nedoumicu. Mediji ne mogu zanemariti ovakve informacije, ali ih moraju posmatrati kritički. Greške koje naprave „izvještači amateri“, ne oslobađaju profesionalce od odgovornosti za poštivanje principa i primjenu krajnjeg opreza prilikom korištenja takvih informacija.

Šta uraditi? „Na inicijativu“ snaga sigurnosti, 22. novembra 2015. godine, belgijski mediji pridržavali su se potpune blokade vijesti za vrijeme trajanja operacije na teritoriji gradskog područja Bruxellesa (Brisela) i *Charleroi* (Šarlroa), koja je za cilj imala hapšenje učesnika u napadima na Pariz, počinjenim 13. novembra 2015. godine. Christophe Berti, viši urednik bruxelleskog dnevnog glasila *Le Soir*, rekao je da je primio dva telefonska poziva u kojima se od njega tražilo da ne objavi tačne nazive gradskih naselja

12 <http://www.coastweek.com/3706-latest-news-kenya-forum-reviews-role-of-media-amid-increasing-militant-attacks.htm>.

13 <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/09/charlie-hebdo-attack-suspects-gunman-killed-dammartin-en-goele-port-de-vincennes-paris>.

14 http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/article/2016/03/21/arrestation-de-salah-abdeslam-la-police-belge-condamne-le-comportement-de-certains-medias_4886784_4809495.html.

KAKO POSTUPATI U SLUČAJU TALAČKE KRIZE?

Postavlja se pitanje kako da mediji izvještavaju o talačkim situacijama na potpun, nenametljiv i nezapaljiv način, kako je to savjetovala američka Radna grupa za nemire i terorizam.¹ U skladu sa novim pravilima, uzimajući u obzir sugestije Boba Steelea sa Ponyter instituta (SAD), te uvažavajući prethodna iskustva koja se odnose na talačke situacije, potrebno je:

- 1. Uvijek pretpostaviti da otmičari imaju pristup Vašim izvještajima.** Prema tome, treba izbjegavati davanje bilo kakvih informacija koje bi mogle ukazati na taktiku interventnih službi, kao što su, naprimjer, fotografije na kojima se vidi raspored snaga policije na terenu, dijagrami na kojima se vide mogući scenariji intervencije ili transkripti komunikacija između pripadnika policije.
- 2. Izbjegavati odavanje pojedinosti o taocima koje bi ih mogle dovesti u još veću opasnost.** Nakon uredničke greške, 2014. godine, dnevno glasilo *New York Times* objavilo je članak koji je trebao biti objavljen nakon smrti taoca Islamske države, Stevena Sotloff, u kojem se spominje da je on Jevrej. Navedena informacija uklonjena je sa web stranice glasila nakon 27 minuta, kada su novinari shvatili da je objavljena greškom.²
- 3. Udržati se od iznošenja pretpostavki o psihološkim odlikama terorista ili njihovim političkim uvjerenjima:** jedna pogrešna riječ može dovesti do pogoršanja cjelokupne situacije. Isti oprez nužan je i prilikom analize zahtjeva otmičara.
- 4. Udržati se od iznošenja nagađanja o planovima terorista, odgovoru nadležnih organa ili iskustvima talaca.** Takva nagađanja mogu omesti nadležne institucije u upravljanju kriznom situacijom.
- 5. Jasno objasniti građanima da određene informacije neće biti objavljene iz sigurnosnih razloga.** Iz istih razloga, potrebno je pažljivo procijeniti da li je opravdan prenos uživo sa mjesta zločina.
- 6. Ne pokušavati obaviti intervju sa terorističkim grupama.** Televizijski kanal iz SAD-a, CBS, insistira na postojanju „okolnosti krajnje nužde“, kao preduslova za davanje saglasnosti svojim novinarima da obave intervju sa teroristom u direktnom prenosu, jer navedeni kanal želi izbjeći zamku pružanja teroristima direktnog i necenzuriranog prostora za obraćanje javnosti. Osim toga, novinari uglavnom ne raspolažu teoretskim znanjem o ovoj konkretnoj vrsti intervju, u kojem postoji veliki rizik da bi jedno pogrešno formulirano pitanje ili jedna loše odabrana riječ mogla ugroziti živote talaca. Zbog toga Raphael Cohen-Almagor upozorava na sljedeće:

1. Ministarstvo pravde SAD-a, Nacionalni savjetodavni komitet za standarde i ciljeve krivičnog pravosuđa u oblasti nemira i terorizma (Washington DC, Ured za štampu pri Vladi SAD-a, 1976.).

2. <http://www.bbc.com/news/magazine-29120308>

„Obavljanje intervjua pod takvim uslovima, predstavlja direktnu nagradu za teroristički akt koji još uvijek traje, i može otežati obavljanje aktivnosti usmjerenih na prevladavanje krizne situacije“. Osim toga, ukoliko se intervju obavlja putem telefona, javlja se opasnost zauzimanja telefonske linije i onemogućavanja pregovarača u obavljanju njihovih zadataka. Televizijski kanal, koji program emitira 24 sata je, u januaru 2015. godine, obavio intervju sa teroristima, ali navedeni intervju emitiran je tek nakon oslobođanja svih talaca.

- 7. Ne obavljati intervju sa taocima.** Michèle Léridon iz Agencije *France-Presse*, ističe da bi mediji trebali izbjegavati objavljivanje izjava koje su date u okolnostima opasnim po sagovornika.
- 8. Opremu koristiti oprezno.** Općenito govoreći, mediji moraju razumjeti da upotreba osvjjetljenja i kamera u noćnim uslovima može otežati situaciju. Prисуство helikoptera ili dronova medijskih kuća, može biti protumačeno kao početak intervencije, može otežati komunikaciju između otmičara i pregovarača, ili čak onemogućiti upotrebu opreme snaga sigurnosti.
- 9. Ne upuštati se u pregovore o ekskluzivnim pravima sa teroristima ili njihovim „predstavnicima“.** Za vrijeme otmice leta TWA 847 u Bejrutu, u junu 1985. godine, američki reporteri neprestano su razgovarali sa posrednicima, te sa njima vodili pregovore o mogućnosti obavljanja razgovora sa taocima.
- 10. Ne ponašati se kao posrednik.** Novinari se ponekad suočavaju s iskušenjem da interveniraju kao posrednici u terorističkim operacijama, kao što je to bio slučaj u oktobru 2002. godine, kada se poznata ruska novinarka Anna Politkovskaya (kojoj je UNESCO posthumno dodijelio nagradu Guillermo Cano za slobodu štampe), sastala sa čečenskim teroristima za vrijeme trajanja talačke krize u pozorištu Doubrovka u Moskvi. Naslov njene priče: „Pokušala sam i nisam uspjela“, istovremeno je i rječit i zloslutan.
- 11. Odmah obavijestiti nadležne institucije,** ukoliko se desi da teroristi stupe u kontakt s Vašim uredom.
- 12. Razmisliti o značaju informacija prije obavljanja intervju sa srodnicima talaca,** posebno u direktnom prenosu. Snažan emotivni naboj i određene „šifrirane“ fraze upućene sagovorniku, mogu dovesti do destabiliziranja situacije u kojoj su ljudi već na rubu nervnog sloma.

u kojima su vršene operacije. Članovi njegovog uredničkog tima smatrali su da se uskraćivanje javnosti za informaciju o nazivu ulice ili adresi lokacije na kojoj će policija djelovati, ne može smatrati širenjem dezinformacija.¹⁵

Slično tome, televizijske kuće poduzele su niz mjera kako bi izbjegle greške. Jean-Pierre Jacqmin, direktor informativnog programa Belgijske RTV na francuskom jeziku, objasnio je da je kamermanima data uputa da, prilikom snimanja na terenu, zumiraju lice novinara, kako bi izbjegli odavanje pojedinosti o lokaciji i taktici interventnih snaga. Međutim, po mišljenju Christopha Bertija i Jean-Pierrea Jacqmina, takvo ograničavanje mora biti privremenog karaktera, a njegova svrha mora biti jasno obrazložena javnosti. Christophe Berti zbog toga je izjavio da je njegov tim nastavio raditi i istraživati, te da su narednog dana predali prilog od 20 stranica, kojim se javnost obavještava o navedenim događajima.

U drugim primjerima, mediji su organizirali odgodu u emitiranju u trajanju od nekoliko minuta, između izvještavanja sa terena i emitiranja, kako bi iskusni urednici mogli pregledati materijal i odlučiti koje informacije emitirati, a koje zatamniti. Takvu odluku donijeli su britanski kanali BBC i ITN za vrijeme trajanja talačke krize u Ambasadi Irana u Londonu, 5. maja 1980. godine. Emitiranje uživo počeli su tek nakon što su specijalne snage oslobodile taoce.

Ne dirajte ništa na mjestu napada. Sve mora ostati na svom mjestu, upravo kako je to slučaj i sa mjestom zločina,¹⁶ da bi se izbjegla mogućnost stvaranja komplikacija u vršenju istražnih radnji.¹⁷ Novinari se također moraju uzdržati od dodirivanja i micanja stvari, tijela, itd., bez obzira na to što bi pomjeranjem mogli olakšati snimanje ili poboljšati kvalitet fotografija. Kršenje ovog pravila moglo bi ugroziti tok istražnog postupka, te je zbog toga kažnjivo zakonom. Nakon pucnjave u San Bernardinu, 4. decembra 2015. godine, američkim novinarima dozvoljeno je da uđu u stan koji su iznajmili počinioci i emitiraju prizore u direktnom prenosu. Za to su dobili dozvolu vlasnika prostorija i FBI-a, ali njihovi snimci uzrokovali su nevjerovatan haos, koji je otvorio raspravu o veoma ozbiljnim etičkim pitanjima. Novinari su objavili privatne fotografije, te pretraživali ladice u stanu. Iako su službenici FBI-a napustili mjesto događaja, novinari su morali misliti o opasnosti uništavanja dokaza. U glasilu pod naslovom: „*Columbia Journalism Review*“ objavljen je komentar sljedećeg sadržaja: „Bez učešća urednika, koji djeluje kao svojevrsna sigurnosna mreža, emitiranje TV sadržaja u direktnom prenosu zahtijeva pažljivu procjenu, u sekundama koje dijele novinara od opažanja nečega, do objavljivanja i dijeljenja toga sa milionima gledalaca. U petak, dok su novinari preturali po stanu dvojice preminulih navodnih ubica, ta procjena je izostala.“¹⁸

15 http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2015/11/23/les-medias-belges-en-mode-chaton-pendant-l-intervention-de-la-police_4815820_3236.html.

16 <https://www.unodc.org/documents/scientific/STNAR39.F.Ebook.pdf>

17 <http://www.mediacrimevictimguide.com/special.html>

18 http://www.cjr.org/hit_or_miss/post_1.php

Ljudi pale svijeće i odaju počast nakon terorističkih napada u Parizu, Francuskoj u novembru 2015. godine.

5

Ključne sugestije:

- Prilikom posjete područjima u kojima djeluju teroristi, ne dozvolite da postanete predmet manipulacije.
- Prilikom obavljanja intervjua sa terorističkim grupama, ne dozvolite da Vas iskoriste kao sredstvo.
- Informirajte javnost o istražnom postupku, bez dovođenja tog postupka u opasnost.
- O toku sudskih postupaka, izvještavajte bez glorificiranja ili demonizacije sudionika u postupku

Poglavlje 5 Interakcija sa terorističkim grupama

5.1 Posjeta područjima pod kontrolom terorističkih grupa

U danima klasičnog gerilskog ratovanja, novinari su redovno posjećivali područja pod kontrolom organizacija koje su vlasti sukobljene sa njima smatrale terorističkim organizacijama. Autor i politolog Gérard Chaliand, posebno je vješto pristupao takvim posjetama, pa se njegovi izvještaji o pripadnicima Pešmerge i borcima Afričke stranke za nezavisnost Gvineje i Cape Verdea, još uvijek smatraju klasičnim primjerima izvještavanja u uslovima gerilskog ratovanja.

Postoje reportaže o sukobima koje se smatraju 'najvećim hitovima' novinarstva, poput reportaže specijalnog izaslanika *New York Timesa*, Herberta Matthews-a iz Sierra Maestre na Kubi, za vrijeme ustanka koji je predvodio Fidel Kastro, tokom pedesetih godina prošlog stoljeća. Još jedan takav primjer je izvještavanje urugvajskog novinara Eduarda Galeana o vremenu provedenom sa gvatemalskim gerilcima krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Od uspona ekstremno brutalnih grupa, poput grupe Sjajni put (*Shining Path*), koja je djelovala u Peruu osamdesetih godina prošlog stoljeća, ili Oružane islamske grupe (GIA), koja je djelovala u Alžiru, devedesetih godina prošlog stoljeća, ova vrsta tzv. „pobunjeničkog turizma“ gotovo je nestala, do te mjere da novinari sada postavljaju sasvim opravdano pitanje o relevantnosti, pa čak i primjerenosti takvih avantura.

Dokumentarni film o Islamskoj državi, koji je u ljeto 2014. godine emitirala kuća *Vice News*, još jednom je doveo do aktualiziranja debate o ovim pitanjima.¹

1 <https://news.vice.com/video/the-islamic-state-full-length>.

Medyan Dairieh, iskusni ratni dopisnik, proveo je tri sedmice u sastavu snaga IDIL-a u Siriji. Uz opasnosti uzrokovane bombardiranjem snaga koalicije, javila su se i druga, sasvim očigledna pitanja od značaja za sigurnost: „Do koje mjere će Islamska država tolerirati prisustvo novinara američke novinske kuće? Na koji način novinar može izbjeći hapšenje od strane rivalskih grupa ili sigurnosnih snaga, koje snažno osuđuju takvu vrstu izvještavanja?“ Osim toga, Dairieh se morao pridržavati strogih pravila Islamske države, jer je grupa željela kontrolirati svoj imidž i poruku prenesenu javnosti. Zbog toga se nameće pitanje u kojoj je mjeri, onda, Vice News postao propagandist terorističke organizacije koja je na taj način željela regrutirati strane borce i pokazati državotvornu prirodu svoje vladavine nad teritorijom Sirije i Iraka? Sebastian Meyer iz glasila *Foreign Policy* istakao je: „Radi se o fascinantnom dokumentarnom filmu. Vidjeti ljude i djecu kako izražavaju snažno opredjeljenje za sveti rat – džihad; vidjeti konjanike pod maskama kako patroliraju ulicama grada ... teško je okrenuti glavu i gledati u drugu stranu. No, ovdje se postavlja i sasvim drugo pitanje: koliko nam viđeno govori o stvarnosti života pod vlašću Kalifata.“²

U svojoj analizi druge „autorizirane reportaže“ o teritoriji Islamske države u Iraku i Siriji, njemačkog novinara Júrgena Todenhöfera iz oktobra 2014. godine, Jean-Pierre Filiu, profesor na *Sciences Po*, uglednom Fakultetu za društvena istraživanja u Parizu, bio je veoma blizu toga da nazove autora „korisnim idiotom“, i širiteljem terorističke propagande.³ Međutim, njemački novinar

smatrao je, da je zbog činjenice da je u svim ratovima o kojima je prethodno izvještavao nastojao razgovarati s obje sukobljene strane, ni ovaj rat ne bi trebao biti izuzetak.⁴

U ovom slučaju transparentnost ima najveći značaj. Mediji moraju razmišljati o tome kako će teroristička grupa iskoristiti njihovo izvještavanje. Čak i ako se tonom izvještaja izražava kritika ili negativno mišljenje, militanti mogu izabrati određene isječke ili prizore koji im odgovaraju, te ih redistribuirati putem vlastitih medija ili društvenih mreža. Osim toga, oni mogu iskoristiti prisustvo „pozvanih ili ovlaštenih stranih reportera“, te

Ukoliko mediji prihvate taj rizik, dužni su objasniti uslove pod kojima je njihov izvještaj nastao, ograničenja koja su dogovorena, te obrazložiti način na koji su obavili razgovor sa sagovornicima, stalni nadzor, verifikaciju cjelokupnog snimljenog materijala od strane militantata, itd.

² <http://foreignpolicy.com/2014/08/09/how-to-take-a-picture-of-a-severed-head/>.

³ <http://www.sudouest.fr/2015/01/02/moyen-orient-daesh-sur-le-front-des-medias-1781707-5166.php>.

⁴ <http://www.mdependent.co.uk/news/world/middle-east/mside-isis-the-firstwestern-journalist-ever-given-access-to-the-islamic-state-has-just-returned-9938438.html>.

to prikazati populaciji na teritoriji pod njihovom kontrolom kao izraz priznanja njihovog značaja i moći na međunarodnoj sceni. Ukoliko mediji prihvate taj rizik i odluče pregovarati sa terorističkim grupama o „pozivu“, dužni su objasniti uslove pod kojima je njihov izvještaj nastao, ograničenja koja su dogovorena, te obrazložiti način na koji su obavili razgovor sa sagovornicima, stalni nadzor, verifikaciju cjelokupnog snimljenog materijala od strane militanata, itd. Osim toga, moraju se uzdržati od holivudskog načina izvještavanja i prikazivanja terorističke grupe u glamuroznom svjetlu. Trezvenost i uzdržanost moraju prevladati nad iskušenjem senzacionalističkog i dramatičnog izvještavanja. U suprotnom, kako je istakao Aidan White iz Mreže za etičko novinarstvo (*Ethical Journalism Network*), mediji se izlažu riziku da u propagandnom ratu postanu promotori ciljeva ekstremista, a da toga nisu ni svjesni. Međutim, svođenje izvještavanja na puko prenošenje izjava tipa „rekla je...rekao je...“ također nije rješenje. Iako sadržaj reportaže može biti sirov, taj je sadržaj nužno staviti u odgovarajući kontekst. Važne okolnosti moraju biti objašnjene, a netačne ili sporne izjave moraju biti ispravljene ili pravilno okvalificirane.

Još se ozbiljnija situacija javlja kada novinari prate oružane snage za vrijeme operacija. „Šta biste vi uradili kada bi teroristi predložili da zabilježite videozapisom predstojeći napad?“, upitao je iznenada jedan diplomat prilikom razgovora sa novinarima. U prvi mah, sama ideja izgleda neodmjerena, ali ne i nečuvena. Prema navodima Dalea Van Atte,⁵ sedamdesetih godina prošlog stoljeća, njemački fotograf prisustvovao je napadu frakcije Crvene armije na stambeni objekt u Hamburgu. Kako bismo tek ocijenili reportažu novinara jednog britanskog kanala, emitiranu 2010. godine, snimljenu u srcu talibanske teritorije, na kojoj se vidi kako militanti napadaju britanske snage raspoređene u Afganistanu? Koje su pravne i etičke implikacije emitiranja izvještaja koji prikazuju „drugu stranu priče“ u protivničkom taboru?

5.2 Objavlivanje saopćenja terorističkih organizacija

Američki terorist, javnosti poznat pod imenom „Unabomber“, tražio je, 19. septembra 1995. godine, od *Washington Posta* i *New York Timesa* da objave njegov manifest, tvrdeći da će zauzvrat prestati sa nasiljem.⁶

Iako je FBI, frustriran dugogodišnjom neuspješnom potragom za ovim čovjekom, dao saglasnost za realizaciju ovog dogovora, njegove posljedice dovele su do dubokih podjela među medijima i pripadnicima novinarske profesije.⁷

Robert Lichter, direktor Centra za medije i odnose sa javnošću, u vezi s ovom temom, izjavio je sljedeće: „Ako sa sigurnošću možete utvrditi da ćete spasiti živote ljudi, onda takvu priču treba objaviti“. Everette F. Dennis, s Univerziteta

⁵ *Harvard International Review*, Autumn 1998., str. 69.

⁶ <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/longterm/unabomber/manifesto.text.htm>.

⁷ <http://www.poynter.org/2002/the-post-the-times-and-the-unabomber/2142/>.

Columbia, s druge strane izjavio je: „Novinske kuće zaista se ne trebaju baviti poslovima javne sigurnosti, niti policijskim poslovima.“ I drugi su također optužili obje novinske kuće da su napravile ustupak teroristi, kojim je stvoren opasan presedan.

Sa rastom značaja društvenih mreža, manje je izražena potreba terorističkih grupa da sarađuju sa medijima, kako bi prenijeli svoju poruku javnosti. Međutim, organi vlasti i dalje imaju izrazito negativan stav prema emitiranju intervju sa teroristima ili prema prenošenju njihovih saopćenja javnosti. Vlada Velike Britanije je, 1988. godine, zabranila britanskim kanalima da daju mogućnost vođama i članovima Irske republikanske armije (IRA), njenom zakonitom frontu, političkoj stranci *Sinn Féin* i protestantskim paravojnim organizacijama, da se obrate javnosti. Mediji su izbjegli provedbu ove mjere povjerivši prezentatorima ili komičarima zadatak da pročitaju zabranjene izjave. Nakon napada od 11. septembra 2001. godine, administracija predsjednika Busha, zbog emitiranja videoporuka Bin Laden, optužila je katarski kanal *Al Jazeera* za davanje prilike teroristima da se obrate javnosti.

Na koji bi način mediji trebali tretirati poruke ove vrste, imajući u vidu činjenicu da su te poruke osmišljene za postizanje stvarnog cilja: regrutiranje aktivista, poticanje straha ili stvaranje političke nestabilnosti u određenoj državi? Prema mišljenju brojnih stručnjaka, činjenica da je Bin Laden poslao videozapis samo jedan dan prije održavanja predsjedničkih izbora, u novembru 2004. godine, pomogla je kampanji predsjednika Busha, koja je bila fokusirana na sigurnost, na štetu njegovog suparnika iz Demokratske stranke, Johna Kerryja.

Ove videoporuke u velikom broju slučajeva zaslužuju da se nađu u vijestima, ali dužnost informiranja javnosti medijima nameće obavezu pažljivog i rigoroznog dekodiranja takvih poruka, jer bi se u suprotnom mediji mogli suočiti s optužbama da su izmanipulirani, ili čak saglasni sa sadržajem poruke koju prenose. Kako je to istaknuto u *Al-Qudsu*, dnevnom glasilu na arapskom jeziku, video i medijske kampanje Islamske države mogu ponukati hiljade mladih ljudi iz zapadnih država da se pridruže borbama u Iraku i Siriji.⁸ Mediji se ne trebaju ograničavati na rad u službi kanala za komunikaciju, kad god i kako god to poželi određena teroristička grupa. Oni moraju izvršiti pažljiv odabir onih priloga koje vrijedi prenijeti u vijestima, isključiti iz njih propagandu, objasniti kontekst i zatražiti mišljenje nadležnih vlasti.

Ista pažnja neophodna je u slučaju emitiranja videozapisa talaca koji su prisiljeni obratiti se svojim vladama. Naprimjer, u januaru 2006. godine, *Al Jazeera* je emitirala video u kojem je prikazana Jill Carroll, nezavisna novinarka *Christian Science Monitora* (SAD), dok je bila u zatočeništvu u Iraku. Navedena kuća držala se strogih pravila, isključila ton, te izrezala scene u kojima je novinarka prikazana sa pištoljem prislonjenim na sljepoočnicu, te scene u kojima izražava kritike na račun Vlade SAD-a. Još jedan od principa kojih se

⁸ <http://www.alquds.co.uk/?p=254548>.

pridržava *Al Jazeera*, nalaže kontakt s ambasadom matične države taoca, te objavljivanje snimka tek nakon što je porodica obaviještena o situaciji.⁹ Agencija *France-Presse* drži se jednostavnog pravila i ne emitira snimke koji sadrže prizore talaca za vrijeme njihovog zatočeništva.¹⁰

5.3 Obavljanje intervjua sa teroristima

Obavljanje intervjua sa teroristima može šokirati građane, koji obično smatraju da je takva praksa neprimjerena, te poremetiti odnose između medija i nadležnih institucija, koje medije mogu javno optužiti za saučesništvo.

Brigitte Nacos navedenu situaciju ukratko je opisala sljedećim riječima: „Odbojnost ili naklonost koju novinar izražava prema teroristi, ne znači ništa. Sama činjenica da je terorist sagovornik predstavnika ugledne medijske kuće, te da je tretiran na način kojim se sugerira da se radi o osobi čiji doprinos javnoj raspravi zaslužuje pažnju javnosti, podiže značaj te osobe do nivoa kakav uživa bilo koji legitiman političar.”¹¹

John Owen, jedan od urednika kuće *International News Reporting*, napisao je: „Ključno pitanje u ovoj debati jeste: da li novinari trebaju tražiti mišljenje od onih koji su zakleti neprijatelji „njihove zemlje“, uključujući tu i osobe koje čine teroristička djela i pripadaju grupama koje se u društvu smatraju terorističkim grupama. Neki kolege novinari i mnogi gledaoci u Velikoj Britaniji zbog toga su osudili BBC i njihovog dopisnika Davida Loyna, zbog emitiranja stajališta talibana u okviru reportaže iz jednog od njihovih uporišta u južnom Afganistanu. Loyn se izložio velikom riziku, kako bi došao do talibana u vrijeme kada su britanski vojnici bili izloženi sve žešćim napadima.“

Za druge je obavljanje intervjua temeljna pretpostavka ostvarenja dužnosti medija da informiraju javnost i prezentiraju svoje analize. Takvi intervjui mogu pomoći u razumijevanju terorističkih akata, otkrivanju njihovih motiva, te donošenju odgovarajućih mjera u cilju njihovog sprečavanja u budućnosti. „Susreti sa teroristima su dužnost novinara, a ne izraz njihove pobune protiv vrijednosti koje njeguje njihovo društvo,“ istakao je SA Aiyar iz glasila *Times of India*, u julu 2014. godine.¹² Intervjui sa teroristima koje obavljaju stručnjaci poput Anne Speckhard, profesorice psihologije i autorice Priručnika pod nazivom: „*Talking to Terrorists*“ (Kako voditi razgovor sa teroristima),¹³ posebno su zanimljivi i informativni, iako neki ljudi smatraju da se time povećava rizik od trivijaliziranja zla i humaniziranja divljaštva.

9 http://www.nbcnews.com/id/10948626/ns/world_news-terrorism/t/al-qaida-tapes-often-come-through-al-jazeera/.

10 https://www.afp.com/sites/default/files/paragraphrich/201604/12_avril_2016_charte_deontologique.pdf.

11 Brigitte Nacos, *Media and Terrorism*, str. 66.

12 <http://blogs.timesofindia.mediatimes.com/Swammomics/meetmg-terrorists-is-a-journalists-duty-not-sedition/>.

13 <http://www.annespeckhard.com/talking-to-terrorists.html>.

Mediji ipak moraju zadovoljiti određene uslove. Intervjui koji se obavljaju za vrijeme terorističkih ili antiterorističkih operacija predstavljaju poseban rizik, posebno ako se emitiraju u direktnom prenosu. Postoji rizik da će ti intervjui biti iskorišteni u službi terorista i njihove taktike, te da će poboljšati pregovaračku poziciju otmičara za vrijeme pregovora ili sukoba sa snagama sigurnosti. Fred Friendly, nekadašnji poznati direktor kanala *CBS News*, jednom prilikom je istakao da je direktno emitiranje sirovih i neuređenih intervjuova ove vrste neprihvatljivo. Kodeksi ponašanja većine medijskih kuća zabranjuju takve postupke.

Intervjue koji će biti emitirani naknadno, lakše je osmisлити i planirati, no i takvi intervjui nameću brojne izazove, među kojima je i sigurnost. Sudbina Daniela Pearla, novinara glasila *Wall Street Journal*, podsjeća na opasnost koja se mora uzeti u obzir. On je kidnapovan u Karachiju 2002. godine, dok je pokušavao obaviti intervju sa pripadnicima *Al-Qaide* u Pakistanu, a potom je brutalno ubijen. Intervjui ove vrste također predstavljaju test novinarskog integriteta: postoji stvaran rizik da novinar postane pijun u „velikoj igri“ terorizma, ukoliko medijska kuća ne zadrži kontrolu nad intervjuom ili ukoliko ga ne obradi na odgovarajući način. Kontekst intervjuova – mjesto u kojem ga novinar obavlja – u srcu utočišta terorista, prepušten sigurnosnim snagama terorističke organizacije na milost i nemilost – mogu dovesti do toga da se novinar ponaša obazrivo i da ne pokazuje znake „agresivnog“ novinarskog ponašanja, zbog rizika od nepredviđene nasilne reakcije sagovornika.

Uspostava kontakta s osobama odgovornim za počinjenje krivičnog djela otvara i pravno pitanje: Da li novinari imaju pravo da kontaktiraju sa teroristima prije nego što o tome obavijeste snage sigurnosti, čija je misija da krivično gone i osude takve osobe? Da li su glumci Sean Penn i Kate del Castillo trebali obavijestiti nadležne organe da pregovaraju o obavljanju intervjuova sa bjeguncem iz narkoterorističke grupe, „El Chapom“ Guzmanom, za glasilo *Rolling Stone*? Većina novinara vjerovatno bi odgovorila da mediji nisu dužni obavještavati policiju o svojim postupcima, ali sam postupak nesumnjivo otvara ozbiljna etička pitanja.

Kada je TV kanal NBC (SAD), 1986. godine, emitirao intervju s Abulom Abbasom, za kojeg se smatralo da je odgovoran za teroristički napad na kruzer Achille Lauro, visoko rangirani dužnosnici Vlade SAD-a osudili su navedeni TV kanal za saučesništvo i žalili se na to da su nadležni predstavnici tog kanala odbili otkriti lokaciju na kojoj je obavljen intervju.¹⁴ Takvo mišljenje izrazili su i drugi mediji. Član uredničkog tima glasila *Sarasota Herald-Tribune* (SAD), tom prilikom je izjavio kako se nada da će, ukoliko se NBC-u ponovo ukaže prilika da obavi intervju sa teroristima, njihov novinar ponijeti mrežu (da ih uhvati).

¹⁴ http://articles.chicagotribune.com/1986-05-07/news/8602020000_1_abul-abbas-achille-lauro-terrorists.

OBAVITI INTERVJU ILI NE OBAVITI INTERVJU?

U konačnici, ovaj izbor uglavnom zavisi od uredničke politike konkretne medijske kuće, te njihovog tumačenja novinarske nezavisnosti i odgovornosti, no postoje određena osnovna pravila sa kojima je saglasna većina medijskih kuća:

- 1. Zadržati potpunu kontrolu nad novinarskom misijom** i odbiti bilo kakva ograničenja o vrsti pitanja ili načinu ispitivanja, koja želi nametnuti teroristička grupa.
- 2. Prednost dati dokumentarnom formatu ili formatu autorskog članka, umjesto konvencionalne razmjene pitanja i odgovora**, koja dozvoljava manje širine za objašnjavanje konteksta i složenosti predmeta intervjua, te ispravke izjava sagovornika.
- 3. Jasno i nedvosmisleno objasniti javnosti razloge za obavljanje intervjua** i uslove pod kojima je intervjua obavljen.
- 4. Ispraviti netačne ili neistinite izjave koje je dao sagovornik** i dati priliku drugim akterima (nadležnim vlastima, žrtvama, itd.) da se oglase.

Međutim, kolumbijski profesor novinarske etike, Javier Dario Restrepo, podržava pravo novinara na obavljanje intervjua s osobama koje nadležne vlasti smatraju počinocima krivičnih djela. On je u vezi sa tim istakao: „Jedna od dužnosti novinara je da informira javnost o stvarnosti na najpotpuniji mogući način. Mišljenje bjegunca dio je stvarnosti sa kojom građani imaju pravo biti upoznati, kako bi mogli razumjeti određenu pojavu i formirati svoje mišljenje o sigurnosnim politikama i mehanizmima. Iako novinar zna gdje je obavljen intervjua, on ili ona nisu dužni te informacije podijeliti sa nadležnim organima, jer bi zbog toga mogli izgubiti povjerenje svojih sadašnjih i budućih sagovornika, te time ograničiti ostvarenje prava građana na kvalitetno informiranje.“ Naravno, on je također istakao i sljedeće: „U pitanju je nešto sasvim drugo kada se, usljed nesposobnosti ili neodgovornosti novinara, desi da se intervjua pretvori u veličanje terorizma, ali, ako je dužnost nadležnih organa da pronalaze i hapse prestupnike, onda je i dužnost novinara da adekvatno informiraju građane, a jedna od tih dužnosti ne smije predstavljati smetnju za obavljanje druge.”¹⁵

15 [http://www.fnpi.org/consultorio-etico/consultorio/?tx_wecdiscussion\[single\]=31581](http://www.fnpi.org/consultorio-etico/consultorio/?tx_wecdiscussion[single]=31581).

5.4 Izvještavanje o istražnim postupcima koji su u toku

Mediji ne smiju biti krivi za objavljivanje informacija koje bi mogle dovesti u pitanje istražne postupke nadležnih organa. Postavlja se pitanje da li, naprimjer, mediji trebaju objelodaniti činjenicu da je policija našla novi trag u vezi sa vozilom koje su koristili teroristi, a da pri tome ne znaju da li bi takva informacija mogla upozoriti teroriste ili dovesti u pitanje potragu za njima?

Njujorško dnevno glasilo napravilo je grešku nakon napada na Svjetski trgovinski centar 1993. godine, zbog čega je policija bila prinuđena da prije vremena uhapsi osumnjičenog koji je bio stavljen pod nadzor, i koji ih je trebao odvesti do ostalih počinilaca. Francuski sedmičnik morao se, 18. marta 2016. godine, braniti od optužbi policije Belgije za neodgovorno ponašanje, nakon što su objavili da je u jednom stanu u Bruxellesu (Briselu) pronađen DNK teroriste u bjekstvu, koji je učestvovao u napadima od 13. novembra prethodne godine.¹⁶

Mediji bi trebali kontaktirati snage sigurnosti i provjeriti sa njima da li će objavljivanje takvih informacija imati negativan utjecaj na potragu za počiniocima, čak i u onim okolnostima kada nakon ozbiljnog razmatranja odluče da se neće pridržavati preporuka policije. John Wilson, nekadašnji glavni i odgovorni urednik na BBC-u napisao je: „Novinari nerado pristaju na uskraćivanje informacija javnosti u vidu medijske blokade. Ne sviđa im se ideja o servilnom odnosu prema nadležnim organima [...]. [...] Većina urednika smatra da je takav odnos ispravan u iznimnim okolnostima, pod uslovom da su novinske organizacije istinski uvjerenе u opravdanost medijske blokade, te da nadležni organi, nakon što se događaj završi, priznaju da su naložili takvu blokadu, što, po njihovom mišljenju, služi očuvanju povjerenja javnosti u njihov rad.“¹⁷

5.5 Izvještavanje o toku suđenja teroristima

Suđenje predstavlja ključni trenutak u kolektivnom tugovanju i zadovoljenju pravde i temeljni element demokratskog odgovora na teror. Suđenje također doprinosi informiranju i upoznavanju javnosti sa konkretnim terorističkim aktom, ali i terorizmom općenito.

Međutim, izvještavanje o ovim sudskim postupcima otvara brojna pitanja o ulozi medija. Da li će mediji teroristima dati mogućnost da se oglase u javnosti, dirnuti u još uvijek otvorene rane preživjelih, te prijatelja i porodica žrtava, ili čak potaknuti osjećaje neprijateljstva i potrebu za osvetom nad pravnim sistemom koji ubicama daje „previše prava“?

¹⁶ <http://tempsreel.nouvelobs.com/attentats-terroristes-a-paris/20160318.OBS6708/attentats-de-paris-l-empreinte-de-salah-abdeslam-retrouvee-dans-l-appartement-perquisitionne.html>;
<http://www.lesoir.be/1157328/article/actualite/france/2016-03-21/l-obs-se-defend-d-avoir-failli-faire-echouer-l-arrestation-d-abdeslam>.

¹⁷ *Understanding Journalism: A Guide to Issues*, str. 143.

Ova dilema posebno je izražena u državama u kojima je dozvoljen direktan prenos saslušanja u sudnici, čime se optuženom daje mogućnost da se slobodno obrati javnosti, opravda svoje postupke, pa čak i da nastavi širiti propagandu, u službi ostvarenja svog cilja. Upravo to se desilo na suđenju Andersu Behringu Breiviku, kojem je suđeno za ubistvo 77 osoba, nakon dvostrukog terorističkog napada u Oslu i na ostrvu Utøya, 2011. godine.¹⁸ Nadležni organi ograničili su objavljivanje vizuelnog materijala sa suđenja, ali su dozvolili direktan prenos komentara putem *Twittera*. Kako novinar treba postupiti ako ne želi dati glas optuženom, kada je ograničen na samo 140 znakova? Da li rizikovati i objaviti izjavu optuženog, bez prethodne provjere ili obavještanja javnosti o kontekstu? Neki novinari sami su sebi nametnuli ograničenja i više puta su upozoravali ljude koji ih prate, ali svako je mogao vidjeti da se radi o opasnoj situaciji, koja bi u bilo kojem trenutku mogla krenuti u pogrešnom smjeru.

Osim toga, suđenja se ne vode samo unutar zidova sudnice: ona se vode i vani, na javnim mjestima na koja dolaze simpatizeri ili žrtve da bi izrazili svoja mišljenja na društvenim mrežama, koje omogućavaju stalnu razmjenu poruka koje treba pratiti i provjeravati na odgovarajući način. Pravo pitanje je kako osigurati da se sudski postupci ne

pretvore u spektakl, te uskratiti teroristima još jednu priliku da putem medija javnosti predstave svoje postupke. Mediji također moraju biti svjesni činjenice da nadležni organi mogu dovesti u pitanje integritet sudskog postupka, te plasirati vlastite informacije, u cilju pridobijanja naklonosti javnosti i formiranja javnog mišljenja.

Mediji mogu odigrati ulogu u takvom scenariju, kroz način svog izvještavanja, oblik i ton izvještaja, ali i kroz svoju uredničku politiku i političke sklonosti, davanjem značaja osvetničkoj vrsti pravde, ili, suprotno tome, naglašavanjem važnosti smirenosti i pravičnosti, kao konačnog ishodišta sudskog postupka. Njihova najvažnija zadaća, koju imaju kao autonomni akteri u sudskom postupku, bliža je zadaći sudija, a ona obuhvata: utvrđivanje i obrazlaganje činjenica, osiguranje zakonitosti postupka i poštivanja temeljnih prava, razotkrivanje manipulacija terorista, advokata ili tužilaca, itd. Prema riječima holandske pravnice Beatrice de Graaf, mediji, kao sredstvo nadzora nad radom institucija, garant vladavine prava i moralno uporište građana koji ponekad podliježu iskušenju i priželjkuju prijeki sud, stavljaju sudski postupak u službu

Najvažnija zadaća medija bliža je zadaći sudija, a ona obuhvata: utvrđivanje i obrazlaganje činjenica, osiguranje zakonitosti postupka i poštivanja temeljnih prava, razotkrivanje manipulacija terorista, advokata ili tužilaca, itd.

¹⁸ <https://www.journalism.co.uk/news-features/reporting-the-anders-breivik-trial/s5/a548869>.

odbrane temeljnih vrijednosti koje teroristi napadaju i nastoje osporiti, a presuda „educira javnost o važnosti vladavine prava u demokratskom društvu, stvara kolektivno sjećanje i utvrđuje standarde budućeg ponašanja za državu i njene građane.“¹⁹

Sudski postupci predstavljaju ključni trenutak i za žrtve. Na tu temu, De Graaf je napisala sljedeće: „Suđenja za djela terorizma služe kao platforma na kojoj žrtve mogu dobiti svoj glas i gdje se njihova sudbina, uzrokovana djelom terorista, stavlja u centar pažnje.“ Ona je dodala: „Ovi sudski postupci stvaraju snažnu podlogu za razotkrivanje i osporavanje terorističkih narativa i suprotstavljanje tih narativa iskustvima užasa, bola i uništenja kroz koja su prošle žrtve njihovih djela.“

Konačno, mediji moraju voditi računa o tome da ne dovedu u pitanje pravdu i ne dođu u situaciju da advokati optuženih počnu sa tvrdnjama da je njihovim klijentima već presuđeno u medijima i da će im zbog toga biti uskraćena prilika da ostvare pravo na pravičan sudski postupak. Ipak, takve optužbe teško je dokazati pred porotom. U svojoj presudi u predmetu Abdulle Alija protiv Velike Britanije, 30. juna 2015. godine, Evropski sud za ljudska prava istakao je da „negativno izvještavanje medija nije imalo utjecaja na ishod postupka protiv osumnjičenog za planiranje terorističkog čina.“

Međutim, kako se ističe u izvještaju Radne grupe UN-a za borbu protiv terorizma (CTITF): „Iako je neophodno očuvati slobodu izražavanja, medijski izvještaji ne smiju poprimiti zapaljiv karakter, koji bi mogao imati negativan utjecaj na pretpostavku nevinosti optuženog.“²⁰

19 <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-de-Graaf-EM-Paper-Terrorism-Trials-as-Theatre.pdf>.

20 <http://www.ohchr.org/EN/newyork/Documents/FairTrial.pdf>.

Protest protiv terorizma u Milanu, Italija, novembar 2015.

6

Ključne sugestije:

- Dati prioritet sigurnosti novinara i urednika.
- Zaštititi izvore informacija od praćenja i hakerskih napada.
- Pripremiti se za rizik otmice novinara.
- Unaprijed utvrditi način postupanja u slučaju otmice (publicitet, pregovori, otkupnina).
- Pružiti pomoć novinarima koji pate od PTSP-a.

© STRINGER / ANADOLU AGENCY

Poglavlje 6

Sigurnost novinara

6.1 Rizici u porastu

Kidnapovanje, pogubljenje, prijetnje hakerskim napadom: terorizam predstavlja direktnu i sve veću prijetnju po novinare. Ovakva promjena odnosa predstavlja preokret u historiji nasilja i sukoba.¹

Klasični gerilci, koje su vlasti često smatrale teroristima, općenito su dobro prihvatili prisustvo novinara na teritoriji pod njihovom kontrolom, što je uglavnom bilo izraz potrebe za jačanjem kredibiliteta kroz demonstriranje organizacijskih sposobnosti ili podrške javnosti. Takva praksa bila je zabilježena za vrijeme Hladnog rata, kada su djelovale naoružane pobunjeničke organizacije u Južnoj Americi, poput Sandinističkog fronta nacionalnog oslobođenja u Nikaragvi, te Africi, poput Narodnog oslobodilačkog fronta u Eritreji.

Međutim, tokom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, paradigma se počela postepeno mijenjati. Organizacije, poput Crvenih kmera u Kambodži, Crvenih brigada u Italiji, Sjajnog puta u Peruu i Oružane islamske grupe (GIA) u Alžiru, počele su napadati novinare, smatrajući ih pomoćnicima snaga protiv kojih se bore, te prema tome - neprijateljima.

U Alžiru je, između 1993. i 1997. godine, ubijeno više od stotinu novinara i drugih radnika u medijima. Za vrijeme građanskog rata u Libanu (od 1975. do 1990. godine), kidnapovanje stranih novinara postalo je uobičajena taktika. Neki od njih, poput Amerikanca Terryja Andersona ili Francuza Jean-Paula Kauffmanna, prije oslobađanja, godinama su držani u zatočeništvu kao taoci.

¹ <http://edition.cnn.com/2011/OPINION/09/08/simon.press.freedom.911/>.

Novinari su ubijani i u Evropi. U Španiji, ETA² je, 2000. godine, ubila novinara dnevnog glasila *El Mundo*, Joséa Luisa Lópeza de La-Callea.

Danas je neprijateljstvo, koje teroristi izražavaju prema novinarima, postalo sasvim uobičajeno. Prema zapažanjima Komiteta za zaštitu novinara (CPJ), 40% novinara ubijenih 2015. godine, ubile su grupe koje izražavaju lojalnost radikalnom islamu. Svaki strani novinski dopisnik može postati talac ili žrtveno janje, čije se pogubljenje dramatičnije u službi terorističke propagande. Upravo je takva sudbina zadesila Jamesa Foleya i Stevena Sotloff (SAD), te Kenjija Gotoa (Japan), kojima su pripadnici Islamske države odrubili glavu.

Lokalne novinare, poput onih koji pripadaju organizaciji pod nazivom: „*Raqqa Is Being Slaughtered Silently (RBSS)*“, grupi sirijskih novinara koji djeluju u srcu samoproglašenog Kalifata, također nemilosrdno progone i prate sve do utočišta koje pronalaze u Turskoj. Reporter i na zadatku također mogu biti izloženi prijetnjama vlasti, ili zato što im vlasti ne žele dozvoliti da stupe u kontakt s oružanim grupama i šire njihovu propagandu, ili zato što u provedbi svojih aktivnosti borbe protiv terorista, te vlasti krše međunarodno pravo.

U takvim okolnostima, postavlja se pitanje da li novinari trebaju ulaziti u crvene zone, ta područja divljaštva, kako ih naziva Richard Sambrook, nekadašnji direktor Redakcije za globalne vijesti, pri BBC-u. Ovo pitanje gotovo da više niko ni ne postavlja. Većina međunarodnih medijskih kuća odlučila je prestati upućivati svoje novinare u područja velike nesigurnosti, poput područja pod kontrolom Islamske države, narkokartela ili područja pod kontrolom Božije vojske otpora u Ugandi. Međutim, da li u tom slučaju takve medijske kuće mogu prihvatiti članke i videozapise novinara *freelancera*, koji i dalje odlaze u takva područja? Neki mediji odbijaju takvu praksu, smatrajući da ne trebaju doprinositi krajnje nepromišljenim rizicima u koje se upuštaju novinari u želji da izgrade karijeru i reputaciju zahvaljujući fotografiji ili članku koji će im, kako se nadaju, garantirati mjesto u uredničkom timu.

Neki novinari nemaju izbora, jer rade u područjima djelovanja terorističkih grupa: u Sahelu, plemenskim područjima u Pakistanu ili pokrajinama Tamaulipas i Veracruz u Meksiku. Oni nastoje da se pridržavaju osnovnih uputa o sigurnosti, ali su, uprkos tome, veoma ugroženi. Direktori medijskih kuća u Pakistanu su, u novembru 2015. godine, objavili niz smjernica u cilju unapređenja sigurnosti novinara.³

Većina organizacija koje se bave zaštitom novinara objavile su priručnike na temu njihove sigurnosti. Neki mediji zahtijevaju strogu procjenu sigurnosnih uslova, te prije opasnih misija angažiraju timove za obuku. Obuku te vrste najčešće izvode nekadašnji pripadnici specijalnih snaga. Međutim, ne postoji scenarij koji u potpunosti isključuje sve vrste rizika.

² <http://www.eltiempo.com/archivo/documento/MAM-1265933>

³ <http://ijnet.org/en/blog/pakistani-media-leaders-compile-list-safety-recommendations-journalists>.

Ove mjere predostrožnosti također obuhvataju zaštitu uredničkih timova. Neke medijske kuće bile su direktna meta terorističkih napada. Uredi kolumbijskog dnevnog glasila *El Espectador* bili su, 2. septembra 1989. godine, meta napada kamionom bombom. Sjedišta medijskih kuća mogu biti meta dojave o postojanju bombe, zbog čega je osoblje prinuđeno napustiti prostorije. „Medijske kuće uvijek moraju imati plan postupanja u slučaju nužde, koji će im omogućiti da nastave sa radom i nesmetano izvještavaju o aktuelnim događajima,“⁴ istakao je Richard Sambrook.

4 <http://magazine.journalismfestival.com/journalism-dos-and-donts-in-terror-situations/>.

AKCIJA UNESCO-a ZA ZAŠTITU NOVINARA

Unapređenje sigurnosti novinara i borba protiv prakse nekažnjavanja počilaca napada na novinare u centru je aktivnosti UNESCO-a u oblasti pružanja podrške slobodi štampe na svim medijskim platformama.

Od 2008. godine, generalni direktor, u okviru Međunarodnog programa razvoja komunikacija (IPDC), predstavlja dvogodišnji izvještaj na temu sigurnosti novinara i opasnosti nekažnjavanja počilaca. UNESCO je također pokrenuo Akcioni plan UN-a za sigurnost novinara i rješavanja pitanja nekažnjavanja počilaca napada, koji je, 12. aprila 2013. godine, dobio saglasnost Izvršnog odbora UN-a. Navedenim planom uspostavlja se okvir za djelovanje UN-a i partnerskih organizacija (državnih organa, lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija (NVO-a), institucija za štampu i akademskih ustanova).

Na 191. sjednici Izvršnog odbora UNESCO-a, u aprilu 2013. godine, usvojen je Plan rada UNESCO-a u oblasti sigurnosti novinara i rješavanja pitanja nekažnjavanja počilaca napada, čime se zaokružuju prethodno realizirane aktivnosti na terenu, u skladu s Akcionim planom UN-a. Navedenim Planom rada traži se ostvarenje intenzivnije saradnje s Odjelom za specijalne procedure pri Vijeću za ljudska prava, uključujući tu i saradnju sa specijalnim izvjestiocem UN-a za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja i specijalnim izvjestiocem UN-a za vansudska, prijeka i proizvoljna izvršenja smrtno kazne, kao i regionalnim izvjestiocima, poput specijalnog izvjestioca za slobodu izražavanja i pristup informacijama u Africi, specijalnog izvjestioca za slobodu izražavanja u Organizaciji američkih država (OAS) i predstavnikom za slobodu medija koji djeluje u sastavu Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE).

Svjetska nagrada za slobodu štampe, koju UNESCO dodjeljuje svake godine, simbol je trajnog opredjeljenja UNESCO-a. Ovom nagradom čuva se uspomena na Guillerma Cana, direktora kolumbijskog dnevnog glasila, koji je ubijen kao žrtva narkoterorista 1986. godine u Bogoti.

Više informacija dostupno na: <http://en.unesco.org/themes/safety-journalists>

6.2 Zaštita izvora informacija i praćenje

Očuvanje povjerljivosti identiteta izvora informacija jedan je od stubova novinarske prakse. Prilikom izvještavanja o terorizmu, ta zaštita je imperativ.

Ne radi se samo o zaštiti svjedoka i sagovornika od odmazde, već i o njihovoj zaštiti od praćenja od strane svih onih špijuna, policajaca, privatnih firmi, detektiva, kriminalaca i drugih osoba koje prate novinare, prisluškuju njihove telefonske razgovore ili ih špijuniraju putem interneta.

Ova zaštita u određenoj mjeri zavisi od zakona koji su na snazi u određenoj državi. Preporuke i izvještaji specijalnog izvjestioca UN-a za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, uz rezolucije Vijeća Evrope, presude Evropskog suda za ljudska prava i Interameričkog suda za ljudska prava, nude dragocjene smjernice kojima se određuje ovo pravo na povjerljivost.

Međutim, još od kontroverze koja je započela s američkim zviždačem Edwardom Snowdenom i njegovim razotkrivanjem masovnog praćenja građana 2013.

Veoma je važno uvesti u upotrebu odgovarajuće tehnologije, upoznati novinare sa digitalnom sigurnošću i enkripcijom komunikacija i poštivati rigorozne procedure prilikom obavljanja razgovora s izvorom informacija i prenošenja njihovih izjava javnosti.

godine, javio se veliki oprez, čak i u državama u kojima su na snazi zakoni o zaštiti privatnosti. Mediji sada mnogo više pažnje posvećuju zaštiti tajnosti svojih komunikacija.

Veoma je važno uvesti u upotrebu odgovarajuće tehnologije, upoznati novinare sa digitalnom sigurnošću i enkripcijom komunikacija i poštivati rigorozne procedure prilikom obavljanja razgovora s izvorom informacija i prenošenja njihovih izjava javnosti. Međutim, u ovoj oblasti potrebno je uraditi još mnogo toga, posebno imajući u vidu činjenicu da, u interesu

efikasnosti i brzine, često može doći do zanemarivanja sigurnosnih mjera, čime se stvara prostor za mogućnost zloupotrebe, unutar sistema zaštite izvora informacija.

Dužnost novinara da zaštite tajnost identiteta izvora informacija obavezuje novinare na poduzimanje posebnih mjera, u cilju sprečavanja otkrivanja identiteta njihovih izvora. Isuviše se često dešava da zamagljivanje lica i mijenjanje glasa nisu dovoljni, jer susjedima, poslodavcima ili agentima snaga sigurnosti nije teško prepoznati osobu po odjeći, uređenju stana ili okruženja uočenog na emitiranom materijalu, načinu gestikulacije, brzini govora ili akcentu. Zbog toga je nužan najveći oprez, jer posljedice lakomislenosti u ovom slučaju mogu biti pogubne. Novinari se i dalje kreću u opasnim zonama, noseći

sa sobom vlastiti kompjuter ili mobilni telefon na kojem se nalaze informacije povjerljive prirode ili informacije čije objelodanjivanje može imati negativne posljedice po njih i njihove izvore.

6.3 U slučaju kidnapovanja novinara

Kidnapovanje je jedna od najvećih opasnosti koja prijete novinarima koji izvještavaju o terorizmu. Ovdje je posebno važno istaći činjenicu da sve češće dolazi do spajanja i međusobnog preklapanja između kidnapovanja i traženja otkupnine i običnog kriminaliteta, pa se dešava da se na sceni pojavljuju grupe koje rade na štetu talaca i korumpirani posrednici koji se nastoje ubaciti u pregovore, zbog čega se pravila igre mijenjaju u skladu sa razvojem događaja.

Uprkos nepredvidivoj i proizvoljnoj prirodi pojave uzimanja talaca, važno je savladati nekoliko osnovnih pretpostavki. Postavlja se pitanje: Kako postupati prema otmičarima i kako znati koji će im stav najviše smetati? Svjedočenja osoba koje su preživjele talačke krize, ili knjige, poput one pod nazivom: „*News of Kidnapping*“ („Vijesti o kidnapovanju“), čiji je autor dobitnik Nobelove nagrade za književnost Gabriel García Márquez, te praktični priručnici, poput priručnika u izdanju UNESCO-a i Novinara bez granica, pod nazivom: „*Safety Guide for Journalists*“ („Vodič za sigurnost novinara“), mogu poslužiti kao dragocjen izvor informacija, iako nisu nepogrešivi.⁵

Mediji moraju u svoju praksu uvesti konkretne procedure u slučaju da dođe do kidnapovanja nekog od članova njihovog uredničkog tima. Posebnu pažnju treba posvetiti donošenju odluke o tome da li će vijest o kidnapovanju biti zadržana unutar medijske kuće ili će pak biti plasirana javnosti. Mišljenja stručnjaka i bivših talaca o ovom pitanju se razilaze, a cijela situacija dodatno se usložnjava zbog činjenice da mediji niti imaju monopol u odlučivanju, niti kontrolu nad situacijom. Suočeni sa velikim brojem nepredvidivih aktera i sposobnošću terorističkih grupa da izmisle i plasiraju vlastite informacije, mediji moraju uzeti u obzir i politiku vlastite vlade. SAD i Velika Britanija zalažu se za politiku nepregovaranja, te odbijaju platiti otkupninu u zamjenu za oslobađanje talaca, dok se druge evropske države opredjeljuju za pregovore, koji se često obavljaju uz posredovanje vlasti konkretne regije, u cilju prikrivanja transakcije od očiju javnosti. Pregovori su obično iznimno složeni, jer obuhvataju ne samo različite aktere: terorističke grupe, snage sigurnosti, medije, prijatelje i članove porodice talaca, ali i profitere svih vrsta, već i geopolitičke prilike i različite interne politike djelovanja država koje učestvuju u pregovorima. Zbog toga se sve češće dešava da pregovore vode i usmjeravaju ih specijalizirane sigurnosne kompanije, koje u najvećem broju slučajeva sugeriraju diskreciju, jer vjeruju da će zbog toga biti zatražena skromnija otkupnina, te da će se na taj način izbjeći mogućnost kompliciranja odnosa s otmičarima. Međutim, bivši taoci vjeruju da, sasvim suprotno, svoju slobodu dužuju isključivo snažnoj javnoj kampanji.

⁵ https://rsf.org/sites/default/files/guide_journaliste_rsf_2015_en_0.pdf.

Nedoumice vrebaju na samim marginama novinarske etike: Da li su drugi urednički timovi dužni poštivati medijsku tišinu koje se pridržava medijska kuća čiji je novinar žrtva kidnapovanja? Da li se trebaju pridržavati uputa vlasti, ili poštivati želje porodica talaca, po cijenu da zanemare svoju dužnost informiranja javnosti? Kada je u Afganistanu otet David Rohde iz *New York Timesa* i držan u zatočeništvu od novembra 2008. do juna 2009. godine, cijela profesija uspjela je sačuvati od javnosti informaciju o kidnapovanju kolege.

Nema sumnje da je to put koji biraju mnogi mediji, jer novinarska etika nalaže poštivanje „kriterija humanosti“, što zaštitu ljudskog života stavlja na sami vrh ljestvice prioriteta u novinarskoj profesiji.

Drugi pak vjeruju da prednost treba dati informaciji i da bi tišina mogla čak predstavljati opasnost za medije, posebno za *freelancere*, jer bi se moglo desiti da oni, zbog neraspolaganja pouzdanim informacijama, pogrešno procijene rizik upućivanja novinara u određeno područje.

Jamie Dettmer, kolumnist web glasila pod nazivom *Daily Beast* (SAD), smatra da tišina služi samo da terorističkoj grupi da prednost u propagandnom ratu, jer se njima prepušta mogućnost stvaranja dramatične situacije. Iako je medijska blokada opravdana u prvim danima nakon nestanka novinara, ona istovremeno nadležne organe može osloboditi pritiska, potrebnog za njihovu punu mobilizaciju u državama u kojima djeluju otmičari.⁶

6.4 Terorizam i trauma

Izvjешavanje o napadu ili oružanom sukobu u srcu „zemlje terora“, sa sobom nosi rizik emocionalnog traumatiziranja novinara pozvanih da izvješavaju o aktuelnim dešavanjima.

Prije svega, takva trauma manifestira se u obliku anksioznosti, nesanice, razdražljivosti i fizičkih simptoma, poput umora ili glavobolje. U ozbiljnijim slučajevima, trauma može dovesti do posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), koji može dovesti do iskustva paralizirajućeg osjećaja užasnutosti, straha i oćaja. U ovom trenutku isuviše je mali broj medijskih kuća koje su usvojile dostatne procedure u cilju zaštite svojih radnika od posljedica ekstremnog stresa. U jednom od izvještaja Medijskog vijeća Kenije o izvještanju tokom napada na trgovački centar *Westgate*, u februaru 2014. godine, koji se desio u Nairobiju, u septembru 2013. godine, istaknuto je sljedeće: „Neki novinari bili su traumatizirani i u stanju šoka, ali nisu primili nikakvu psihološku podršku nakon incidenta.“⁷

Također postoji rizik traumatiziranja novinara koji nisu na terenu, ali koji su

⁶ <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/09/02/the-media-blackout-on-hostages-helps-isis.html>.

⁷ <http://www.mediacouncil.or.ke/en/mck/index.php/news/101-media-council-tables-fmd-ings-on-westgate-coverage>.

bili izloženi prizorima odrublivanja glave ili svjedočenjima žrtava napada ili mučenja, u cilju potvrđivanja autentičnosti materijala i donošenja odluke o tome da li će materijal biti plasiran posredstvom njihove medijske kuće. Radi se o pojavi koja je u studiji objavljenoj u glasilu pod nazivom: „*Eyewitness Media Hub*“, krajem 2015. godine, nazvana novom „digitalnom linijom fronta“, a koju je Jackie Spinner iz *Columbia Journalism Reviewa* dodatno obrazložila riječima: „Radi se o situaciji u kojoj su novinari izmučeni višestrukim izlaganjem traumatskom iskustvu, čak i ako nikada nisu morali obući pancirni prsluk.“ Ona je dodala i ovo: „Baš kao i dopisnici na terenu, koji svjedoče užasnim dešavanjima, reporteri društvenih medija i urednici koji pregledaju takav sadržaj na ekranu kompjutera, mogu se osjećati izoliranima ili doživjeti noćne more i sjećanja u formi flashbacka, što su tipični simptomi posttraumatskog stresnog poremećaja.⁸

Prema zaključcima iz navedene studije, 40% novinara, sa kojima je obavljen intervju, izjavilo je da je pregledanje videozapisa o svjedočenjima imalo negativne posljedice po njihov privatni život.

Škole žurnalistike i mediji uglavnom ne rade na pripremi novinara za indirektnu traumatizaciju. Takav propust više se ne može tolerirati. Dart centar za novinarstvo i traumu (pri Fakultetu žurnalistike na Univerzitetu Columbia) daje praktične savjete, upozoravajući na to da, baš kao što je to slučaj i sa mjerama koje poduzimaju urednički timovi kako bi spriječili pojavu PTSP-a, i ljudi zaduženi za pregledanje prizora nasilja na društvenim mrežama, moraju biti veoma disciplinirani i primjenjivati stroge smjernice da bi umanjili rizike koje sa sobom nosi pretjerano izlaganje takvim sadržajima. Neke od tih smjernica obuhvataju smanjivanje broja pregleda, zatamnjenje određenih dijelova prizora prilikom analize videomaterijala, smanjivanje osvjetljenja ekrana ili pravljenje učestalih pauza.⁹

Prema riječima Billa Kovaca, bivšeg kustosa Fondacije Nieman pri Univerzitetu Harvard, navedenima u predgovoru Priručnika Dart Centra pod nazivom: „*Tragedies and Journalists*“ („Tragedije i novinari“), pravi izazov leži u pitanju šta uraditi da bismo svi razmišljali dublje i kreativnije, dok se suočavamo sa posljedicama destruktivnog straha i nesigurnosti, stvarajući onu vrstu novinarske priče koja efikasno informira javnost.¹⁰

8 http://www.cjr.org/first_person/social_media_reporters_and_vicarious_trauma.php.

9 <https://dartcenter.org/blog/2016/11/storyful-releases-podcast-confronting-vicarious-trauma>.

10 Hight, J., & Smyth, Fr., *Tragedies and Journalists: A Guide for More Effective Coverage*, Dart Center, 2003.

7

Ključne sugestije:

- Nakon završetka krize, izvršiti analizu postupaka svih aktera (institucija vlasti, urgentnih službi, političara, itd.).
- Objektivno ocijeniti vlastito izvještavanje, prije, za vrijeme i nakon napada.

Poglavlje 7

Kako izvući pouku nakon normalizacije situacije?

7.1 Nakon šoka, temeljna pitanja

Šok uzrokovan napadom ima takve razmjere da je teško odmah postaviti određena pitanja, jer javnost nije spremna da ih sasluša. Kao što je već spomenuto ranije, ideje koje se čine neprimjerenima neposredno nakon napada, kao što su širi globalni kontekst i mogući uzroci napada, postaju važne teme razgovora u danima koji tek dolaze.

Isto tako, kada snage sigurnosti od medija zatraže da ne emitiraju prizore intervencije ili činjenice koje se odnose na istragu u toku, teško je usprotiviti im se. No, kada vanredna situacija prođe, novinari imaju pravo i obavezu da izvuku određene pouke, te da postavljaju pitanje o odgovornosti i postupcima nadležnih organa, građanskog društva i političara.

Ta pitanja direktno se odnose na djelotvornost državnih službi i institucija. Da li je bilo moguće predvidjeti napad? Da li su obavještajne službe podbacile u obavljanju svojih dužnosti? Da li su poduzete sigurnosne mjere bile dovoljne? Da li je interventno i medicinsko osoblje spremno i adekvatno educirano? Da li su bolničke ustanove dorasle zadatku koji se našao pred njima? Da li su liste s imenima osumnjičenih i žrtava ažurirane i distribuirane u stvarnom vremenu? Međutim, postoje i pitanja koja u sebi sadrže snažna politička obilježja. Da li su vlasti dozvolile da upozorenja o radikalizaciji ostanu nezapažena? Da li su vlasti nešto dobile zbog emocija uzrokovanih zatočenjem talaca, ograničavanja građanskih sloboda i podizanja njihovih ovlasti u društvu na viši nivo? Da li su obratili dovoljno pažnje na pritužbe zajednica koje teroristi tvrde da predstavljaju?

Sva ova pitanja dio su zadatka medija da informiraju, objasne i prate stanje. Nakon napada u Londonu, u julu 2005. godine, Brooke Barnett i Amy Reynolds istakle su da su, iako je do napada došlo na tlu njihove države, britanski mediji izražavali veoma snažne kritike na račun nadležnih institucija. Novinari su dovodili u pitanje opravdanost zatvaranja cjelokupne mreže podzemne željeznice, kritizirali sporu reakciju timova urgentnih službi i otvorili raspravu o opravdanosti učešća britanskih snaga u ratu u Iraku.¹

U Belgiji, nakon napada 22. marta 2016. godine, mediji, koji su također emitirali nalaze parlamentarne istražne komisije, počeli su postavljati pitanja o propustima policije u praćenju osoba osumnjičenih za terorizam, slabosti u koordinaciji između snaga sigurnosti i nedovoljnoj saradnji i brzini reakcije urgentnih službi.

Nešto kasnije, kada popusti inicijalni šok uzrokovan napadima, te kada druge teme počnu dominirati vijestima, pravi je trenutak da se mediji ponovo pozabave ovom temom, i to ne samo u cilju obilježavanja godišnjice od događaja, u znak sjećanja na žrtve. Oni se, prije svega, moraju pobrinuti da žrtve, koje su u središtu zanimanja javnosti u prvim trenucima krize, ne padnu u zaborav. Mediji moraju izvještavati o aktuelnim vijestima, ali se i vraćati na pitanja kompenzacije, žaljenja, fizičkog i psihološkog oporavka i reintegracije u društvo. Oni se mogu baviti i dugotrajnim posljedicama napada, kao što sugeriraju Héléne Romano i Adolie Day u njihovoj knjizi pod naslovom: „Après l’Orage“ („Nakon oluje“), u kojoj objašnjavaju utjecaj terorističkih napada koji traje i mjesecima kasnije, sa posebnim naglaskom na utjecaj napada na djecu.

Ključno pitanje je nastavak obrađivanja tema, od kojih zavisi reakcija na buduće napade, jer je sasvim izvjesno da će napada biti i u budućnosti. Novinari su dužni provjeriti da li su reforme u radu sigurnosnih i urgentnih službi provedene i da li su urodile plodom, te da li su politike prevencije i deradikalizacije istinski djelotvorne.

Takav pristup posebno je primjenjiv u sferi istraživačkog novinarstva, a navedena pitanja trebala bi se naći u središtu zanimanja ne samo medija, već i drugih institucija. Medicinska udruženja, grupe za zaštitu ljudskih prava, sindikati policije ili nadležne institucije zadužene za nadzor nad radom institucija koje prve reagiraju na napad, mogli bi biti od velike pomoći. Međutim, dužnost medija je da provjere da li se odgovarajuće mjere zaista i provode, te da li nadležni organi i druge institucije izvršavaju svoje dužnosti.

7.2 Medijski post-mortem

Zbog nasilja, posljedica i kontroverze koju stvara u društvu, terorizam stavlja na ispit novinarsku profesiju. Mediji moraju razmisliti i o vlastitim postupcima i održati potrebne konsultacije, kako bi o njima detaljno razgovarali.

¹ *Terrorism and the Press. An Uneasy Relationship*, str. 127.

Prije svega, mediji sami sebi moraju postaviti pitanja o vlastitoj spremnosti, brzini reagiranja, koordinaciji i saradnji tokom trajanja krizne situacije. Kada uoče propuste, neophodno je da provedu odgovarajuću obuku reportera i svih osoba u lancu komande, od uredničkog tima, sve do najviših organa uprave.

Potrebno je izvršiti analizu ispravnosti opreme koja se koristi prilikom izvještavanja (rad i vrsta kamera, dostupnost wi-fi mreže, itd.).

Mediji moraju razmotriti svoje prioritete u izvještavanju i provjeriti da li su dovoljno detaljno obradili teme koje su se javile kao posljedica napada. U Izvještaju Komisije Hart-Rudman, od 31. januara 2001. godine, iznosi se upozorenje da SAD nisu spremne da se suoče sa prijetnjom terorizma. Uprkos ozbiljnosti upozorenja u kojem se, između ostalog, navodi i sljedeće: „Amerikanci će umirati na američkom tlu, vjerovatno u veoma velikom broju,“ i ugledu članova Komisije, samo je mali broj medija prenio ovo upozorenje.

Richard Cohen, kolumnist *Washington Posta*, nakon napada je napisao da su mediji veoma loše pristupili pripremi građana za ono što se desilo 11. septembra 2001. godine. On je dodao: „Mi smo – a pri tome mislim na većinu nas – spavali.“² „Zašto, naprimjer, niti jedna medijska kuća nije detaljno istražila disfunkcionalne agencije čiji su nazivi navedeni u izvještaju?“, pitala se Susan Paterno iz *American Journalism Reviewa*. „Ako su ugledne agencije i javni zvaničnici prethodno upozoravali na teroristički napad, pa zašto je onda samo šačica organizacija našla za shodno da detaljno ispita te tvrdnje?“³

Kada pritisak popusti, vrijeme je da se razmisli o tome da li je „cilj“ za koji se bore teroristi razmotren ozbiljno i u dovoljnoj mjeri prije nego što je došlo do napada, te da li je bilo moguće spriječiti eksploziju nasilja, da je posvećena veća pažnja zahtjevima, socijalnoj isključenosti i strategijama utjecaja unutar određenih zajednica.

Mediji također moraju sagledati svoje izvještavanje u kontekstu etičkih pravila, te ustanoviti da li je njihovo izvještavanje bilo neproporcionalno, da li je njime potaknut voajerizam javnosti, te da li je zbog tog izvještavanja došlo do korištenja žrtava kao sredstva za ostvarenje određenog cilja. Također valja razmisliti o tome da li su prilikom izvještavanja mediji pokazali pasivnost, da li su se ponašali servilno prema snagama sigurnosti, te da li su poslužili kao puko sredstvo za prenošenje poruke terorista. Za vođenje ovih rasprava i davanje doprinosa kulturi informiranja o terorizmu, koja podjednako uvažava slobode i odgovornosti, presudan je značaj fakulteta žurnalistike i udruženja novinara, kao i etičkih vijeća.

Terorizam je ključno područje u kojem se testiraju sve vrijednosti novinarske profesije, ističe Charlie Beckett u svojoj knjizi pod nazivom: „*Fanning the*

² Susan Paterno, „Ignoring the Warning“, *American Journalism Review*, novembar 2001.

³ Susan Paterno, „Ignoring the Warning“, op. cit.

Flames“ („Raspirivanje plamena“).⁴ „Poboljšanje izvještavanja o terorizmu veoma je važno, jer nasilni ekstremizam predstavlja važno pitanje i ukazuje na postojanje većih problema širom svijeta. Poziv na pametnije, detaljnije potkrijepljeno i društveno odgovorno izvještavanje o terorizmu nije samo moralna obaveza. To je prilika da se pokaže da novinarstvo i dalje predstavlja veoma važan dio modernog društva.“

⁴ http://www.cjr.org/tow_center_reports/coverage_terrorism_social_media.php.

Hiljade ljudi na protestu protiv terorističke grupe Boko Haram u Yaoundeu, Kamerunu 2015. godine.

U FOKUSU: Uništenje kulturne baštine

TEKST UNESCO-a

Trenutni sukobi na Bliskom istoku, posebno u Iraku, Siriji i Jemenu, privukli su pažnju medija, ne samo zbog masovnih ljudskih žrtava i izbjegličke krize, već i zbog razaranja kulturne baštine tih država.

Kulturna baština i pluralizam postali su direktne mete sistematskih i planiranih napada, motiviranih ideološkim razlozima. Osim toga, imajući u vidu brojna gradska područja koja su se našla na samim linijama fronta, uništavanje kulturnih dobara, često je nastajalo kao posljedica kolateralne štete. U Siriji je, naprimjer, došlo do razaranja kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a, uključujući tu Alepsku citadelu i staru gradsku jezgru grada Damaska. Kulturna baština također je pretrpjela štetu usljed pljačke i krijumčarenja kulturnih dobara, čime su finansirani organizirani kriminal i terorističke organizacije.

MEDIJSKI IZVJEŠTAJI O UNIŠTAVANJU KULTURNE BAŠTINE

Čini se da je upravo ova veza sa terorizmom i iskorištavanje uništavanja kulturne baštine od strane terorista u propagandne svrhe razlog što je ovoj pojavi posvećena tako velika pažnja medija. Sve od februara 2014. godine, pažnja medija bila je zaokupljena uništavanjem kulturne baštine u Iraku i Siriji, a spominjanje UNESCO-a u izvještajima stranih medijskih kuća bilo je na vrhuncu u mjesecima koji su obilovali vijestima i aktivnostima koje se odnose upravo na terorizam, konkretno: uništenje kulturnih artefakata u muzeju u Mosul, u Iraku (27. februara 2015. godine), uništenje arheološkog nalazišta Nimrud (5. marta 2015. godine), pad Palmire u ruke IDIL-a (20. maja 2015. godine) i uništenje hrama Baalshamin u Palmiri (23. augusta 2015. godine). Međutim, ni oslobođenje Palmire od ISIL-a, ni prisustvo tima UNESCO-a za brzu procjenu na terenu, nisu ni izbliza bili praćeni u vijestima u tolikoj mjeri.

POBOLJŠANJE MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA

Izvjestavanje o namjernom uništenju kulturne baštine od strane terorističkih organizacija pokrenulo je raspravu o tome da li izvještaji te vrste doprinose širenju terorističke propagande. Zbog činjenice da većina područja iz kojih dolaze ovi izvještaji nije dostupna novinarima, većina poznatih medijskih kuća koristi propagandne videomaterijale ekstremističkih grupa za potrebe vizuelnog potkrepljivanja izvještaja o napadima. Baš kao što je to slučaj i sa drugim propagandnim sadržajima u kojima se prikazuju pogubljenja žrtava, upotreba ove vrste vizuelnog materijala povećava domet poruka terorista i usmjerava pažnju javnosti na pomno smišljene i pažljivo izvedene prizore njihove svireposti. Zbog toga je nužno pokretanje rasprave među uglednim medijskim kućama o prihvatljivosti i etičnosti korištenja propagandnog materijala. Osim toga, treba razmotriti i davanje prednosti upotrebi alternativnog vizuelnog sadržaja, poput satelitskih snimaka.

Još jedna od stvari koje bi mediji mogli uraditi u cilju unapređenja kvaliteta izvještavanje jeste i naglašavanje međukulturološkog, univerzalnog karaktera

uništenih spomenika, arheoloških područja i tradicija koje, posebno u područjima poput Bliskog istoka, odražavaju stoljeća razmjene između pripadnika različitih kultura, te zadržavajući kontinuitet i očuvanje drevnih tradicija kroz stoljeća ljudskog postojanja. Ovakvim napadima podriva se temeljni univerzalni karakter kulturne baštine svih ljudi, zbog čega bi ti napadi, suprotno izvornoj namjeri, trebali dovesti do širenja poštivanja i uzajamnog razumijevanja među grupama i pojedincima.

KLJUČNE INFORMACIJE ZA NOVINARE

U pogledu namjernog uništavanja kulturne baštine od strane terorističkih organizacija, novinari bi prilikom izvještavanja trebali dati prednost ljudskoj dimenziji takvih dešavanja, a prizore uništenja staviti u drugi plan. Treba imati na umu da upravo kultura i naslijeđe, kao izrazi identiteta, predstavljaju riznicu sjećanja i tradicionalnog znanja, koja je temelj identiteta zajednice i suma njenog društvenog kapitala. Značaj kulture u životu zajednice i pojedinaca i potreba za njenim očuvanjem, predstavljaju moćno oružje u jačanju otpora, te osnovu za održiv oporavak. Iz tih razloga, uništenje kulturne baštine, koje se često dešava istovremeno sa progonom ljudi na osnovu njihove kulture, nacionalne ili vjerske pripadnosti i ostvarenjem „kulturološkog čišćenja“, također predstavlja kršenje ljudskih prava, uključujući tu pravo na kulturu, pravo na učešće, razvoj i pristup kulturnom životu i identitetu, pravo na obrazovanje, te pravo na okupljanje i slobodu izražavanja.

Još jedan važan aspekt koji treba razmotriti je i etička i filozofska dimenzija bilo kojeg pokušaja ili projekta obnove ili rekonstrukcije, te izazovi održanja ili ponovne izgradnje autentičnog kulturnog dobra koje je oštećeno ili potpuno uništeno. U tom smislu, važno je stvoriti mogućnosti da sve zajednice, pogođene uništenjem konkretnog kulturnog dobra, mogu ostvariti puno učešće u donošenju odluka koje se odnose na njihovu kulturu.

Konačno, mediji bi trebali biti upoznati s osnovnim međunarodnim pravnim instrumentima i odredbama međunarodnog humanitarnog prava u vezi sa zaštitom kulturne baštine za vrijeme oružanog sukoba, uključujući tu i različite konvencije UNESCO-a, poput Haške konvencije iz 1954. godine, i njena dva protokola (1954. i 1999. godine), Konvencije iz 1970. godine, kao i Statuta Međunarodnog krivičnog suda.

KLJUČNI IZVORI INFORMACIJA

UNESCO je primarni izvor provjerenih i potvrđenih informacija o uništenju i nezakonitoj trgovini kulturnim dobrima. Osim toga, nadležne lokalne vlasti u državama u kojima je došlo do ovih pojava, u velikom broju slučajeva moći će pružiti ili potkrijepiti informacije (poput Generalne direkcije za antikvitete i muzeje u Siriji). Ugledne međunarodne institucije i istraživački zavodi također mogu pružiti informacije iz prve ruke, u vezi sa konkretnim inicijativama (ICOMOS, ICOM, IFLA ili američki projekt ASOR, koji za cilj ima očuvanje kulturne baštine Sirije).

Za više informacija, posjetite stranicu: <http://www.unesco.org/themes/culture-at-risk>.

U FOKUSU: Nezakonita trgovina kulturnim dobrima

TEKST UNESCO-a

Sve veća pažnja medija posvećuje se pitanju ukradenih ili prokrijumčarenih kulturnih dobara koja mogu donijeti znatnu dobit, i poslužiti kao izvor finansiranja terorističkih grupa. UNESCO je vodeća agencija UN-a, nadležna za provedbu Konvencije iz 1970. godine, o načinu zabrane i prevencije nezakonitog uvoza, izvoza i prenosa vlasništva nad kulturnim dobrima, koju je ratificirala 131 država.

KULTURNA DOBRA PONOVO U SREDIŠTU PAŽNJE

Nedavna dešavanja na Bliskom istoku dovela su do jačanja interesa za nezakonitu trgovinu kulturnim dobrima. Novinski izvještaji počeli su ukazivati na pojave krađe ili nezakonitog izvoza kulturnih dobara, na nedozvoljena iskopavanja i pronalaženje lažnih ili krivotvorenih starina, te krivično gonjenje počinitelaca ovih djela.

Medijsko izvještavanje o uništavanju i iskorištavanju kulturnih dobara Iraka i Sirije i korištenju dobiti za finansiranje terorizma dostiglo je vrtoglave razmjere u vrijeme sukoba u navedenim zemljama. U brojnim izvještajima govorilo se o nezakonitoj trgovini kulturnim dobrima kao jednom od najunosnijih poslovnih poduhvata terorističkih grupa, uz krijumčarenje droge i oružja međunarodnih razmjera. Nezakonita trgovina kulturnim dobrima IDIL-u je donijela ogromna sredstva za finansiranje njihovih operacija. Navedena grupa ova dobra smatrala je prirodnim resursima koje treba iskoristiti i plasirati u cilju dobiti, te je u tu svrhu grupa čak i izdavala dozvole za iskopavanja, za koja je naplaćivana taksa u iznosu od 20% od vrijednosti pronađenih dragocjenosti.

STAVLJANJE PRIČE U ODGOVARAJUĆI KONTEKST

Važno je razumjeti da je nezakonita trgovina kulturnim dobrima rasprostranjena u cijelom svijetu. Kulturna dobra i historijske dragocjenosti predmet su nezakonite trgovine, nakon čega slijedi krivotvorenje porijekla u svrhu puštanja u legalan promet, što se često čini posredstvom međunarodnih trgovaca kulturnim dobrima i dragocjenostima koji posluju zakonito, te tako ove dragocjenosti, zakonitim putem dolaze do kupaca na zapadu, u zemljama zaljeva i u Aziji. Pojavom i širenjem upotrebe interneta, došlo je do pogoršanja stanja u ovoj oblasti. Osim toga, iako je IDIL najznačajnije zastupljen u krijumčarenju kulturnih dobara ove regije, oni nisu ni prva ni jedina grupa koja je ostvarila finansijsku dobit od nezakonite trgovine kulturnim dobrima. Od početka sukoba u Siriji, različite grupe trgovale su kulturnim dobrima, u cilju nabavke oružja ili pronalaženja alternativnih izvora zarade.

U Iraku se pljačkanje arheoloških nalazišta prakticiralo i prije aktuelnog sukoba. Pljačka kulturnih dobara postala je uobičajena pojava još u vrijeme izolacije države nakon Prvog zaljevskog rata, te ponovo nakon invazije, 2003. godine. Treba pojasniti i to da IDIL nije 'izmislio' praksu pljačke arheoloških nalazišta, no činjenica je da je njihovim djelovanjem došlo do dramatičnog porasta rasprostranjenosti i obima zloupotreba kulturnih dobara do te mjere, da su mediji počeli obraćati više pažnje na ove pojave.

U vrijeme sukoba, mnogo je lakše upustiti se u ovu vrstu nezakonite trgovine, jer su granice slabije čuvane, a ozbiljno ugrožena područja ostaju izvan domašaja nadležnih vlasti. Na Bliskom istoku nezakonita trgovina kulturnim dobrima započinje sa nezakonitim iskopavanjem, zbog čega nadležne institucije ostaju uskraćene za mogućnost da izvrše ispravnu procjenu vrijednosti pronađenih dobara. U medijskim izvještajima kontinuirano se predstavljaju netačni iznosi vrijednosti kulturnih dobara na crnom tržištu. U jednom izvještaju iznesena je tvrdnja da IDIL ostvaruje dobit u iznosu od više stotina miliona dolara od trgovine kulturnim dobrima, što premašuje iznos ukupnog svjetskog prometa kulturnim dobrima i dragocjenostima.

U stvarnosti je sasvim nemoguće odrediti vrijednost nezakonitog prometa kulturnim dobrima, pretežno zbog toga što postoji velika vjerovatnoća da se većina opljačkanih artefakata još nije pojavila na tržištu, ali i zbog toga što niko ne zna koliko je takvih dragocjenosti već prodato privatnim kupcima. Oduvijek je bilo teško utvrditi tačan broj i vrijednost prometa, zbog povjerljive prirode ovih transakcija.

IZVJEŠTAVANJE O TEMI

Aktuelni problemi medijskog izvještavanja o nezakonitoj trgovini kulturnim dobrima slični su širim problemima obrađenim u ovoj publikaciji. To se posebno odnosi na pitanje tačnosti informacija, imajući u vidu rasprostranjenu praksu objavljivanja neprovjerenih informacija i preuveličanih brojki. Iz tog razloga, veoma je važno da medijske platforme poduzmu odgovarajuće mjere provjere informacija, te da se ne oslanjaju na ranije izvještaje iz neslužbenih izvora. Za informacije koje se odnose na nezakonitu trgovinu kulturnim dobrima ili potvrđivanje autentičnosti informacija, treba se direktno obratiti UNESCO-u ili njegovim partnerima, poput INTERPOL-a, Ureda UN-a za droge i kriminal (UNODC), Međunarodnog instituta za unifikaciju privatnog prava (UNIDROIT), te Svjetske carinske organizacije (WCO).

Prilikom izvještavanja o kulturnim dobrima, bilo bi dobro objasniti značaj kulturnih dobara za društvo i ilustrirati kako kulturna baština predstavlja temelj kulture budućih generacija, zbog čega je treba očuvati i zaštititi.

Novinari bi trebali izbjegavati iznošenje procjena o veličini tržišta, jer ta informacija nije poznata. Osim toga, novinari svoju pažnju trebaju usmjeriti na simboličku i historijsku vrijednost kulturne baštine, umjesto da se bave finansijskim aspektima.

Uz sve navedeno, potrebno je više izvještaja o doprinosu međunarodne zajednice borbi protiv ove pojave, koji se odražava u činjenici da je Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo više rezolucija kojima se zabranjuje sav promet kulturnim dobrima iz Sirije i Iraka. Rezolucijom 2199 izražava se bojazan Vijeća sigurnosti UN-a da bi IDIL i drugi mogli „ostvariti dobit direktnim ili indirektnim učešćem u pljačkanju i krijumčarenju dobara kulturne baštine (...), u cilju finansiranja aktivnosti regrutiranja boraca i jačanja operativnih kapaciteta potrebnih za organiziranje i izvođenje napada“. Iz tog razloga, UNESCO sa svojim partnerima koordinira aktivnosti provedbe ovih rezolucija i pruža podršku državama članicama UN-a u procesu integracije odredbi navedenih rezolucija u njihovo domaće zakonodavstvo.

Za više informacija, posjetite stranicu: <http://www.unesco.org/themes/culture-at-risk>.

Izvori informacija

Međudržavne institucije

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u suzbijanju terorizma.

<http://www.un.org/victimsofterrorism/en/special-rapporteur-promotion-and-protection-human-rights-while-counteracting-terrorism-specific-work>

Specijalni izvjestilac UN-a za promoviranje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja.

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx>

Radna grupa za provedbu aktivnosti suzbijanja terorizma (koja izvještaj o svom radu podnosi direktno generalnom sekretaru).

<http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/index.shtml>,

Sastoji se od 36 članova, kao što su UNESCO ili Svjetska carinska organizacija, koji interveniraju u skladu sa svojim konkretnim institucionalnim mandatom. <http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/entities.shtml>.

Komiteet Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda za suzbijanje terorizma (Komitet 1373) Izvršna direkcija Komiteta za suzbijanje terorizma - CTED, osnovana Rezolucijom 1535 (2004. godine).

<http://www.un.org/en/sc/ctc/rights.html>; <http://www.un.org/en/sc/ctc/resources/>

Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal (Služba za prevenciju terorizma).

<https://www.unodc.org/>

Radna grupa za finansijsko djelovanje (FATF) <http://www.fatf-gafi.org/> objavila je vodič za države o najboljim primjerima iz prakse u borbi protiv finansiranja terorističkih grupa. <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/bpp-finsanctions-tf-r6.html>

Konvencije Ujedinjenih naroda

<http://www.un.org/fr/terrorism/instruments.shtml> https://treaties.un.org/Pages/DB.aspx?path=DB/studies/page2_fr.xml&clang=_fr dont:

Primjeri:

Konvencija o prevenciji i kažnjavanju krivičnih djela protiv osoba pod međunarodnom zaštitom, uključujući tu i diplomatske agente (1973.)

http://www.un.org/en/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/3166%28XXVIII%29

Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca (1979.)

<http://legal.un.org/avl/ha/icath/icath.html>

Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada (1997.)

<http://www.un.org/law/cod/terroris.htm>

Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma (1999.)

<http://www.un.org/law/cod/finterr.htm>

Međunarodna konvencija o suzbijanju djela nuklearnog terorizma (2005.)

<https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-15.pdf>

Globalna strategija UN-a za suzbijanje terorizma (Izveštaj generalnog sekretara, 2014.)

http://www.un.org/fr/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/841

Zajednička izjava o slobodi izražavanja i suzbijanju nasilnog ekstremizma (2016.) <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=19915&LangID=E>

Osnovni materijali o terorizmu i medijima

Barnett, Brooke, and Reynolds, Amy, *Terrorism and The Press. An Uneasy Relationship*, Peter Lang, 2009., 208. str.

Beckett, Charlie, *Fanning the Flames: Reporting on Terror in a Networked World*, Tow Center for Digital Journalism/Democracy Fund Voice, 22. septembar 2016.

http://www.cjr.org/tow_center_reports/coverage_terrorism_social_media.php

Cottle, Simon, Sambrook, Richard and Mosdell, Nick, *Reporting Dangerously: Journalists Killings, Intimidation and Security*, Palgrave Macmillan, 2016., 224. str.

Garcin-Marrou, Isabelle, *Terrorisme, Médias et Démocratie*, Presse universitaire de Lyon, 2001., 148. str.

Hight, J., & Smyth, Fr., *Tragedies & Journalists: A Guide for More Effective Coverage*, Dart Center, 2003.

Lloyd, John, *Journalism in an Age of Terror*, Reuters Institute for the Study of Journalism/I.B. Tauris, London, 2017., 242. str.

Marthoz, Jean-Paul, *Journalisme international*, De Boeck Université, 2008. and 2012., 279. str.

Moeller, Susan, *Packaging Terrorism*, Wiley-Blackwell, 2009., 240. str.

Nacos, Brigitte L., *Terrorism & the Media*, Columbia University Press, 1994., 214. str.

NATO Centre of Excellence: *The Media: the Terrorists' Battlefield*, Ankara, 2007., 172. str.

ONUDC, *L'usage d'Internet dans des buts terroristes*, Vienna, 2012., 142. str.

Owen, J., Purdey, H., *International News Reporting. Frontlines and Deadlines*, Wiley-Blackwell, London, 2009., 280. str.

Pippa Norris, Montagne Kern, Mario Just (Ed.), *Framing Terrorism: The News Media, the Government, and the Public*, Routledge, New York, 2003., 329. str.

Reporters sans frontières/UNESCO, *Guide pratique de la sécurité des journalistes*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002439/243987f.pdf>

Seib, Philip, *Beyond The Front Lines: How the News Media Cover a World Shaped by War*, Palgrave Macmillan, 2004., 185. str.

Simon, Joel, *The New Censorship: Inside the Global Battle for Media Freedom*, Columbia Journalism Review Books, 2014., 236. str.

Wieviorka, Michel et Wolton, Dominique, *Terrorisme à la une*, Gallimard, Paris, 1987., 259. str.

Okvir za odgovorno i proporcionalno izvještavanje, bez stigmatizacije i senzacionalizma...

“Vijesti su životna snaga slobode,” *Katherine Graham*

Ova publikacija namijenjena je novinarima i medijskim radnicima, a njen cilj je pružiti ključne informacije i potaknuti na razmišljanje o načinu na koji mediji izvještavaju o terorizmu.

Ovom publikacijom, utemeljenoj na mišljenjima vodećih institucija i eksperata, te ispunjenoj primjerima, vrši se analiza profesionalnih izazova i etičkih dilema, sveprisutnih u izvještavanju o terorizmu i postavljaju se temeljna pitanja o utjecaju aktualnog tretmana ovog pitanja na društveno jedinstvo i širenje straha u društvu.

Obrađene teme:

*Novinarsko „uobličavanje“ terorizma
Ravnoteža između slobode,
sigurnosti i odgovornosti
Etička pitanja
Izazovi straha, mržnje i
generalizacije*

*Predstavljanje brojki, prizora i riječi:
Izveštavanje o napadima i talačkim
situacijama
Upravljanje društvenim medijima
Odnos prema žrtvama, vlastima i
teroristima
Sigurnost novinara*

Posebna poglavlja:

Uništenje kulturne baštine i Nezakonita trgovina kulturnim dobrima

O autoru:

Jean-Paul Marthoz je novinar i esejist. Kolumnist dnevnog glasila *Le Soir* (Belgija) i profesor međunarodne žurnalistike pri Katoličkom univerzitetu u Louvainu, Marthoz je objavio nekoliko knjiga o žurnalistici i međunarodnim odnosima. Prethodno je radio kao direktor Medijskog programa za demokratiju pri Međunarodnoj novinarskoj federaciji (IFJ), bio direktor Odjela za informiranje za Evropu pri organizaciji *Human Rights Watch* i dopisnik Komiteta za zaštitu novinara za Evropsku uniju.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Communication and
Information Sector

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

ISBN 978-92-9234-033-9

9 789232 001122